

LELIKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS LELKÉSZI SZAKFOLYÓIRAT

XXXV. ÉVFOLYAM 5. SZÁM

1960 MÁJUS

TARTALOMJEGYZÉK

CSEND BEN ISTEN ELŐTT

Hit? — Önigazság? (Dr. Pálffy Miklós)	— — — — —	257
Kis gyülekezeteink jövője (Káldy Zoltán)	— — — — —	261
Könyv Niemöllerről (Groó Gyula)	— — — — —	271
A keresztyén ember viszonya hazájához, népéhez és az emberiséghez (ifj. Blázy Lajos)	— — — — —	277
A lelkész és az egyházi zene (Gáncs Aladár)	— — — — —	282
Krisztus-hitünk és a mai Jézus-élete kutatás (Dr. Nagy Gyula)	— — — — —	290

KÖNYVISMERTETÉS

Stauffer, Ethelbert: Die Botschaft Jesu damals und heute. (Virágh Jenő)	— — — — —	296
---	-----------	-----

EGYMÁS KÖZÖTT

Beszélgezzünk! (Fülöp Dezső)	— — — — —	301
------------------------------	-----------	-----

FILM, SZÍNHÁZ

„A lelkünk beteg — meg kell gyógyítani!” (Zay László)	— — — — —	303
---	-----------	-----

KÖNYVSZEMLE

Képes Géza: Finn versek és dalok (Barcza Béla)	— — — — —	307
--	-----------	-----

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

Szentháromság ünnepe (Káldy Zoltán)	— — — — —	308
Szentháromság u. 1. vasárnap (Muncz Frigyes)	— — — — —	310
Szentháromság u. 2. vasárnap (Harkányi László)	— — — — —	312
Szentháromság u. 3. vasárnap (Dr. Ottlyk Ernő)	— — — — —	314
Szentháromság u. 4. vasárnap (Káldy Zoltán)	— — — — —	317

KÖNYVSZEMLE

Hermányi Dienes József: Nagyenyedi Demokritus (Barcza Béla) Borítólapon.		
--	--	--

Címlapunkon:

Illusztráció a Hegyi Beszédhez

LELKIPÁSZTOR

Evangélikus lelkész szakfolyóirat.

Főszerkesztő: Dr. Pálffy Miklós.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Ottlyk Ernő.

A szerkesztés munkájában szerkesztő bizottság vesz részt.

Előfizetési ár: havi 12,— forint, félévre 72,— forint, egy évre 144,— forint.

Csekkszám: Lelkipásztor Kiadóhivatala, Budapest, 220 507.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Üllői út 24.

Telefon: 142—074.

Kiadja az Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály

Példányszám: 1000.

60.5052/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Hit? — Önigazság?

DR. HROMÁDKA prágai professzor és dékán előadást tartott a nyugat-németországi Bad Boll evangélikus Akadémiáján „AZ EGYHÁZ FELADATA A SZOCIALISTA ÁLLAMBAN” címen. Hallgatói lelkészek és laikusok voltak, akiket a múlt év őszén nálunk járt dr. H. KRÜGER egyházfőtanácsos ökumenikus konferencia keretében gyűjtött össze Hromádka meghallgatására. A Hannoverben megjelenő Sonntagsblatt, Lilje evangélikus püspök hetilapja, január 31-i számában „Nem vagyok néma eb” címen közöl tudósítást a konferenciáról. A bevezetőben „méla nehezteléssel” állapítja meg, hogy a konferencia tagjai nagy várakozással tekintettek találkozásuk elé Hromádkával és a szenzációsnak ígérkező bemutatkozást a szövetségi köztársaság kormánya még csak emelte jelentőségében, „mert csak az utolsó pillanatban tudta rászánni magát arra, hogy a prágai teológiai professzornak, a Lenin békedíj tulajdonosának és a kelet-berlini teológiai fakultás tiszteletbeli doktorának, megadja a beutazási engedélyt”.

A továbbiakban részleteket közöl Hromádka beszédéből, majd megállapítja: „A prágai professzornak meg kellett éreznie, hogy keresztyén testvérünknek tekintettük és nem akartuk könnyelműen megkérdőjelezni ezt a tételt: »A történelem Ura egy bizonyos helyzetbe állított bele bennünket s nekünk ebben a helyzetben kell megvívunk harcunkat az emberért — pozitív magatartással és kétes neheztelés nélkül. A reakciós körök hallgatnak népünk körében. Reánk, ún. haladókra nehezedik minden teher — és mi nem vagyunk néma ebek.«” „Izgalmas találkozó volt — folytatja a tudósító. — A kommunista rezsim relatív igazságáról semmi esetre sem tudta ugyan meggyőzni Hromádka a jelenlevő lelkészeket és laikusokat, akik vendégként jöttek el Bad Bollba erre az ökumenikus találkozóra. De az a szilárd hitbeli bizodalma áttért az összegyűltekre, hogy Isten a kommunista államban is bizton vezeti egyházát.”

A svájci Evangélikus Sajtószolgálat febr. 17-i száma azután még arról is tudósít bennünket a beszéddel kapcsolatban, hogy Hromádka kijelentette, hogy sem nem opportunist, sem nem rezignált csatlós. Dr. Krüger zárószavában azután kijelentette: „Ma már nem vonjuk kétségbe kölcsönösen primitív módon, hogy a másik is keresztyén ember.”

*

Magában véve is örömmel tölt el bennünket, hogy Hromádka ezt az előadását és éppen az „elégé tartózkodó” Bad Bollban megtartotta. DE ELSŐSORBAN A „NÉMA EBRE” VONATKOZÓ MONDATA TANULSÁGOS ÉS FONTOS SZÁMUNKRA. NÁLUNK IS HASONLÓ A HELYZET. Távol áll tőlem, hogy valakit is megbántsak — éppen ebben a rovatban. De farizeusok sem lehetünk és csupán A ROSSZUL ÉRTELMEZETT „EGYHÁZI ÉRDEK” jelszavával visszaélve elhallgassuk az

igazságot. Mindinkább az lesz a meggyőződése, hogy éppen a JÓL ÉRTELMEZETT „EGYHÁZI ÉRDEK” igazának a jegyében nevén kell neveznünk a gyereket, hogy egyenesbe jussunk önmagunkkal is, egymással is, meg az „egyházi érdekekkel” is! Az utóbbi időben különösen is érzem azt a súlyos terhet, amely reánk, ún. „HALADÓ” lelkészekre és teológusokra hárul. A mi nevünk bukkan fel ismételtelen a lapok hasábjain. A napokban egyik teológus hallgatóm meg is jegyezte: „Miért nem kíméli magát egy kicsit, professzor úr? Idő előtt/elég! És mi jó származik abból saját magára, a családjára, az egyháza és reánk, ha idő előtt megrokkann?” Emberileg és a maga szempontjából talán igaza is van ennek a fiatalembernek. Valóban! Miért is hajszolom magam? Saját magamért, az érvényesülésért, stréberségből? Nem! Ez a fiatalember is látja, érzi, hogy ilyen „lelki alkatok” nem hajszolnak. Ő már ki tudja olvasni előadásaimból az Akadémian és abból a sok-sok lelkipásztori beszélgetésből, amik lakásomon vagy egyebütt történtek meg az elmúlt 4–5 esztendő alatt, hogy ehhez túlságosan szeretem azt, ami ma a hivatásom! S azután a beszélgetés folyamán kibontakozott mindaz, ami bennünk „haladó” keresztényeket „hajszol”. Nem magunkért és nem is a családjunkért, hanem AZOKÉRT A LÁTÁSOKÉRT TÖRTÉNIK MINDEN, AMI AZ EGYHÁZRA ÉS AZ UTÁNUNK KÖVETKEZŐ NEMZEDÉKRE VONATKOZIK. Ezeket a „látásokat” el kell mondanunk és le kell írunk! Még akkor is, ha sok benne a „hamis” látás és rosszult értelmezett „prófécia”. De egy nem vitatható el, AZ EGYHÁZÉRT TÖRTÉNIK ÉS ÉRTETEK, FIATAL HALLGATÓ TESTVÉREM, AKIKET SZERETNÉNK ELVEZETNI LEGALÁBB ARRÁ A „KICSI DOMBRA”, AHOL MI MÁR ISTEN AKARATÁBÓL ÁLLUNK ÉS LEGALÁBB „VALAMIT LÁTUNK”! AZT AKARJUK, HOGY TI NE LEGYETEK (a képen maradv!) NÉMA EBEEK. TANULJATOK, OLVASSATOK, KÉPEZZÉTEK MAGATOKAT ÉS AKARJATOK AZ EGYHÁZÉRT LENNI!! Mert a mi időnk előbb vagy utóbb lejár. És kik jönnek utánunk? Csak ti jöhettek, fiatalok és tetterősek. És ha ti alkalmatlanok lesztek az ekeszaru átvételére? Még kimondani is félelmetes!!

Persze, egészen hamis következtetéseket is lehet ebből levonni. Azt ti., hogy „sok a foka és kevés az eszkimó”. Sokszor az a hamis látszat keletkezik, hogy alig van néhány haladó lelkész a Magyarországi Evangélikus Egyházban. Pedig, ha az ember kezébe veszi a Lelkeszi Munkaközösségeken 1959-ben elhangzott előadásokat, akkor szinte felujjong, hogy néhány elavult reakciótól és konfúzus előadástól eltekintve lelkészeink mennyire jól látják és érzékelik azt, amit a Szentlélek új igazságokra elvezető tevékenységéről hiszünk s amire az emberiség mai korszaka, élete és történelme megtanít bennünket. Csak valahogyan elkallódnak ezek a lelkészek és mondanivalójuk. Sem az írásuk nem kerül legtöbbször a nyilvánosság elé, vagy az emberek húzódnak vissza abban a pillanatban, amikor noszogatni kezdjük őket. Vagyis: Néma ebekké lesznek!

Igen sok lelkésszel van kapcsolatom és ismerem a múltjukat, de úgy gondolom, ismerem a jelenlegi álláspontjukat is. Pozitív teológia, világos látása az egyház mai helyzetének és a lelkeszi munkának. Csak éppen a határozott, a nyílt és őszinte kiállás hiányzik belőlük. Meg a hitnek az a „resztkirozó” bátorsága, ami nélkül új barázdát nem szántott volna senki ezen az egyházi „ugaron”! Az a nem vak, hanem nagyon is megfontolt lépés hiányzik sokszor, ami nélkül pedig sem Ábrahám, sem Illés, sem Jeremiás sem Nehemiás nem lettek volna méltó eszközei Istennek! De Pál apostol sem, meg Luther Márton sem! Mi bénítja meg a mi he-

Ilyesen gondolkodó és jól látó testvéreinknek a cselekvőkészségét? Mi tartja vissza őket attól, hogy a nagy nyilvánosság előtt is elmondják és a „háztetőkről” is hirdessék azt, amire ma már nemcsak Keleten, hanem nyugaton is eljutottak a teológusok és egyházi emberek? Milyen akadályok térülnek eléjük a hozzánk vezető úton?

A válasz ugyan sokréttű lehetne, de — lelkeszekekről lévén szó — le is egyszerűsíthető. Gondoljuk csak meg. Mi ún. haladó lelkeszek „nem hallgatunk”, ahogyan Hromádka mondata, nem vagyunk „néma ebek”. Olvasunk, tanulunk, tájékozódunk. A belső páthosz és a lelkesedés, az egyház helyes és igaz útjának a megtalálása, formájának, keretének és az azt kitöltő tartalomnak a megértése és megfogalmazása hajt bennünket. Sokszor egészen „újszerű” gondolatok elmondására és leírására kényszerít! Az opportunisták megjegyzik erre, hogy ők ezt még jobban és „haladóbban” tudnák csinálni. A közéletűek olyan „kétfenekű” nyilatkozatokat tudnak tenni, hogy abból mindenki a „magáét” tudja kiolvasni. A reakciók „bölcse” hallgatnak.

Abban azonban mind a három rétegeződés egy, hogy egyházi közvéleményt irányító tényező akar lenni és a dolog természeténél fogva ez a szándék sokszor sikerrel is jár. Különösen, ha összefognak, illetve nézeteik az azonos belső alapállás miatt találkoznak egymással. S ez az alapállás AZ ÖNIGAZSÁG. A bizalmatlanság, a hamis motívumok és mozgató rugók feltételezése a másiknál, a másik ember, a szolgatárs befektetése és eláztatása, mind, mind abból az alapállásból táplálkozik, hogy csak mi egyedül vagyunk az igazság birtokában és rendelkezhetünk azzal az isteni igazsággal, amely pedig nem lehet soha senkié ragadományként, hanem csak az van, hogy uralkodik rajtunk. Nagyon is igaz Vogel professzornak az egyházi hidegháborúról kimondott tétele: „Az egyházi hidegháború keresztyén álarcban folytatott háború az igazság birtoklói között... aki pedig az igazság birtoklásával önmagát akarja igazolni, az törvényt csinál az evangéliumból”.

Mindig jó, ha a magunk portáján szemléltetjük az ilyen teológiai megállapításokat. Négy szemközt vagy jól megszárt társaságban nem hangzik-e el olykor halkán, az önigazság látszatát is kerülve, nagyon meleg, megértő és „SZERETETTELJES” hangon az ilyen kérdés: „MONDJÁTOK CSAK: EZ AZ X Y HIVŐ EMBER?” Azért mondom el ezt, mert ilyesmi már nem egyszer megtörtént. Ez a halk kérdés, ez az ún. „papos” kérdés éppen haladó emberekkel kapcsolatban már elhangzott. Lehet, hogy nem volt rosszindulatú a kérdés. De az „önigazság” álláspontjáról hangzott el s ezért mérgező, ezért „hidegháború” kérdés volt, amelynek a konzekvenciái rendkívül súlyosak.

Az ilyen kérdések és megjegyzések ugyan nem szoktak titokban maradni. És ki ne döbbenne meg első pillanatra, ha ilyesmit hall saját magáról?! Ha semmi más nyoma nincs is az ilyen kijelentéseknek egyházi életünkben, az vitathatatlan, hogy MEGBÉNÍTTA magatartásában és cselekedeteiben az illetőt. Gátlások lesznek az is hirdetésben, a cikkírásban, az előadásokon, a megbeszéléseken és sokszor még baráti körben is. Ezek a gátlások azonban nem ún. egészséges erkölcsi gátlások, hanem AZ ÖNIGAZSÁGTÓL SEBZETT HITNEK A GÁTLÁSAI. Attól való féltében, hogy „hitetlennek” és „egyháziatlannak” látszik, retteg saját szavainak az igazságától is. HALLGAT inkább és sokszor talán akkor beszél, amikor valóban hallgatnia kellene. Megrendül gondolatainak a nem hagyományos jellegétől. „Igazolni” akarja magát, de nem tudja, hogy hol és miért. MEGBÉNUL A HITÉBEN IS, A JELLEMÉBEN

IS. Még számolnak vele, de belsőleg a veszteséglistára került — egyházi szempontból.

A fenti megjegyzés másik skopusza, hogy LEHETETLENÍTI, HITE-LÉT VESZI AZ EMBEREKNEK. Elsősorban a szolgálati helyén. Hiszen aki nem hisz, annak hitele sincsen az emberek szemében. És akármilyen furcsának tetszik, de úgy van, hogy nemcsak az ún. hívők, hanem a „nemhívők” is elfordulnak tőle a gyülekezetben. Hiszen a csak „reakció-ból hívők” már csak ebben a sémában tudnak gondolkodni: Ha hisz-a pap, akkor velünk azonos a politikai magatartása is s akkor mindenben igaza és hitele is van. Ha nem hisz — pedig hiszen egyik lelkész társa mondja ezt! — akkor velünk ellentétes a politikai meggyőződése is — ebben persze igazuk van! — tehát semmiben sincs igaza, nem szabad és nem lehet hitelt adni a szavainak, még ha angyalok nyelvén szól is!

Eppen az ilyen és hasonló jelenségek, az egyházi közvéleménynek ez a „hidegháborús háttérben” munkálkodó kis rétege indít bennünket arra, hogy ne legyünk „néma ebek”. Mint akik tudják, hogy „Csak akkor tudjuk leküzdeni az egyházi hidegháborút, ha van bátorságunk újból bizni a másik emberben, ... ha készek vagyunk a magunk vétkét megvallani és a másik ember bűnét megbocsátani”. Mint akik valljuk és bizonyosságot teszünk róla, hogy „mi nem a mi helyes és igaz magatartásunk és érületünk alapján tartozunk össze, hanem mert Isten megbocsátó kegyelme Krisztus testének a tagjaivá tett bennünket” (Vogel tételei). Mint akik tudjuk, hogy Ábrahám is sokszor megbotlott és emberi útra tévedt az „új hazában” és Isten „új nevelő iskolájában”. De a hite és a megbocsátásba vetett reménysége nem nyomorította vissza sem a régibe, sem hallgatásba, sem tétlenségbe. Sőt a hit bátor harcosává tette! Jeremiás az egyház- és hazaárulás vádját is vállalta hitbeli döntése után! De nem tudott hallgatni, mert „perzselő tűzzé vált a szívemben, csontjaimba rekesztve. Erőlködtem, hogy visszatartsam, de nincs rajta hatalmam” (20. 9.) Pál apostol új barázdája nélkül pogányok lennénk ma is. Luther Márton mellett talán az egyetlen Staupitz tartott csak ki az első időkben. Nemcsak Róma átkozta ki, hanem a saját szerzetestársai is „elhúzódtak” tőle, az eretnektől. S végül is és ennek ellenére győzött az új, a hit merész látása.

Tévedés ne essék! Nem arról van szó, hogy „bármelyik haladó lelkész” Pál apostolhoz vagy Luther Mártonhoz hasonlítja magát és azt a munkát, amit végez. De az tény, hogy a felsoroltak paradigmák lesznek számára. Példájuk bátorságot ad, tettekre indít és arra figyelmeztet, hogy semmiféle önigazságból fakadó „megállapítás” ne tértessen el bennünket a felismert igazságok bátor és félelem nélküli megvallásától.

Dr. Pálffy Miklós

KIS GYÜLEKEZETEINK JÖVŐJE

Káldy Zoltán püspök előadása az Országos Esperesi Értekezleten

Ha evangélikus egyházunk felelős vezetői nem akarnak visszaélni azzal a bizalommal, amellyel a gyülekezetek őket őrhelyeikre állították és ha nem akarnak felelőtlenül menni a holnap elé — márpedig egyiket sem akarják! — irányt kell mutatniuk a mában a holnap felé és tervezniök kell egyházunk jövőjét.

E kijelentés mögött, hogy **„TERVEZZÜK A HOLNAPOT”** egy határozott teológiai álláspont van, és pedig az, hogy van egyházunknak „holnap”-ja és hogy nemcsak szabad,

de kell is az egyháznak terveket készíteni jövődő munkájával és egész berendezésével kapcsolatban.

Ez a tervezés egyben elutasítása minden olyan dekadens álláspontnak, mely szerint „kár tervezni, mert ugyan ki tudja, mit hoz a holnap”, és annak a hamis pietizmusból eredő akadékoskodásnak is, hogy „nem kell nagyon előre gondolkodnunk, mert Isten úgyis elintézi mindent”. Sem a dekadenciának, sem a „hívő”-nek látszó vétkes könnyelműségnek nincs helye egyházunkban.

Igenis tervezünk, méghozzá **REMÉNYSÉGBEN ÉS BÁTTRAN** tervezünk. Reménységben, mert tudjuk, hogy a holnapban is ott van az Isten és bátran is, mert valljuk, hogy egy-egy történelmi korfordulóban az egyháznak is komoly fordulatot kell tennie, ha csak nem akar múltához kötöttségében elveszni.

A „bátor lépések” megtétele nem fog osztatlan elismerésre találni sem hazai egyházunkban, sem a külföldi egyházakban.

Azok a lelkészek, presbiterek, gyülekezeti tagok, akik hazánk felszabadulásának 15. évfordulóján még mindig ott tartanak, hogy „nem marad ez így”, és ennek nyomán azt gondolják, hogy nekünk nem a szocializmusban kell majd egyháznak lennünk, hanem valami más — ezt felváltó! — társadalmi rendben, azok nem veszik szívesen azokat a tervezéseket, amelyek abból indulnak ki, hogy

a történelem szekerének kerekei nem fognak visszafelé forogni, a múlt semmilyen formában és változatban nem fog visszatérni s ezért nekünk úgy kell a jövőt terveznünk, hogy egyházunk az új politikai, gazdasági és társadalmi rendben fog élni és pedig a szocializmus világában.

Hogy a jövőre vonatkozó tervekkel a gyülekezetek jó része, de a lelkészek egy része is olyan keveset foglalkozik, az onnét ered, hogy még mindig vannak, akik hamis várakozásban néznek előre. Ez a várakozás lekötí az energiát, legjobb esetben konzervál, de semmiképpen nem engedi, hogy a gyülekezetek és a lelkészek szívük szerint felszabaduljanak arra, hogy **A REÁLIS TÉNYEKKEK SZÁMOLVA NÉZZENEK ELŐRE.** A politikai reakciónak szomorú következménye ez az egyház életére nézve.

Külön is meg kell birkóznunk tervezgetéseinknél és azok végrehajtásánál több gyülekezetünk *maradiságával*. Mindannyian tudjuk, hogy — különösen falusi gyülekezeteinkben! — milyen nehéz például a régi oltárképeket kicserélni, a szószékeket átépíteni, a megszokottat újjal

felváltani. Gyülekezeteink jó része ilyen értelemben is mereven ragaszkodik az „ősök örökségéhez”. Ez a „ragaszkodás” sokszor egyenesen vétkéssé lesz. Például egy Baranya megyei kis gyülekezetünkben a templom tornyában lévő két harangon kívül — a falu másik részén — egy roskadozó, szinte földbe sülyedt haranglábon van még két harang. Két évtized óta ezek a harangok nincsenek használatban. A harangláb teteje is elkorhadt és a harangokat veri az eső. De amikor arról van szó, hogy a gyülekezet ezt a két harangot adja el olyan gyülekezetnek, ahol egyáltalában nincs harang, a presbiterek következetesen „nem”-et mondanak. *Ilyen és hasonló beállítottságú presbiterekkel nehéz a jövőt tervezni.*

Mint mondtam, a „bátor lépések” megtételénél nem számíthatunk a Nyugaton élő egyházak vezetőinek szimpátiájával sem. Ha hozzáfogunk a gyülekezetek arányosításához és a lelkészi szolgálat jobb elosztásához, valószínű „az egyház zsugorításá”-ról fognak beszélni, amely — szerintük — az egyháznak a szocializmusban való helyzetéből folyik. Mi azonban e tekintetben úgy látjuk, hogy ott, ahol (ti. Nyugaton) igen sok lelkészi állás nincs betöltve és ahol még mindig kötelező egyházi adókkal tartják fenn a gyülekezeteket, nem veheti jogosan szemünkre, ha mi azt mondjuk, hogy 100–200 lelkes gyülekezetekben nem fogunk fenntartani önálló lelkészi állást, különösen akkor nem, ha az ilyen kis gyülekezeteknek lelkészi szolgálattal való ellátása másképpen is biztosítható. Különben hol vannak Nyugaton olyan 100–200 lelkes gyülekezetek, amelyekben önálló lelkészi állás van?

Kis gyülekezeteink és a Központi Alap

A jövő tervezésénél már most józanul szemébe kell néznünk annak a kérdésnek: **HOGYAN AKARJUK BIZTOSÍTANI KIS GYÜLEKEZETEINK SZÁMÁRA A LELKESZI SZOLGÁLATOT?** Kis gyülekezeteken általánosságban azokat a 100–300 lelket számláló egyházközségeket értem, amelyek egyfelől a kitelepülések (német, szlovák), másfelől a régebben divatos „egyke” következtében lettek kicsivé.

Egyházunk püspökei és esperesei kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy ezekben a kis gyülekezetekben is folytatni kell az igehirdetést, a szentség-kiszolgáltatást, a diakóniát és a pásztori munkát. Vagyis bármilyen intézkedéseket is foganatosítunk a gyülekezetek átrendezése során, első helyen kell figyelembe vennünk a lelkészi szolgálat folyamatosságának biztosítását.

Sokak előtt a lelkészi szolgálat folyamatosságának, a kis gyülekezetekben való biztosításának legegyszerűbb módja az, hogy a legkisebb gyülekezetekben is, tehát a 100 lelkesekben is, tartsuk fenn a lelkészi állást és a közegyház hozzon meg ezért minden áldozatot. Többen szeretnek itt kis keresztyén felekezetekre hivatkozni, melyek képesek kis gyülekezeteket is fenntartani.

Viszont egyházunk vezetői előtt nem kétséges, hogy bármire is hivatkozunk, elsősorban *anyagi okokból* nem tarthatók fenn kis gyülekezeteinkben az önálló lelkészi állások.

A 320 anyagyülekezet között van 28 olyan kis gyülekezet, amelynek a lélekszáma 100–300 között mozog, illetőleg közülük 4–5-ben a lélekszám ugyan 400 körül van, de anyagilag úgy elerőtlenedtek, hogy képtelenek fenntartani magukat.

A Központi Alap — amelynek forrása a 320 egyházközség adománya — ennek a 28 kis gyülekezetnek a fenntartására az 1959. esztendőben kerek számban 140 000 forintot áldozott. A Központi Alap összes kiadása a múlt esztendőben kereken 380 000 forint volt és ez mind a lelkeszi fizetések kiegészítését szolgálta. Vagyis az összkiadás 38%-a ment a nevezett 28 gyülekezet lelkeszi fizetésének kiegészítésére. Ez önmagában is figyelemre méltó tény, mert azt jelenti, hogy a magyarországi evangélikus egyház gyülekezeteinek 9%-a használta fel a Központi Alap 38%-át!

De még feltűnőbb az aránytalanság, ha a kérdést nem a gyülekezetek számában, hanem a lélekszámban nézzük. A 28 kis gyülekezetben a nép-egyházi statisztika szerint összesen 7771 lélek van. Vagyis a 430 000 lelkes magyarországi evangélikus egyház gyülekezeti tagjainak mindössze 1,8%-a (!) él ezekben a gyülekezetekben. A Központi Alap szempontjából ez azt jelenti, hogy a kiadások 38%-át a gyülekezeti tagok 1,8%-a érdekében kellett folyósítani. De így is mondhatom, hogy a Központi Alap a 7771 léleknek rendes lelkeszi állás fenntartásával biztosítandó lelkeszi szolgálat érdekében 140 000 forintot adományozott (még rosszabb volna az arány, ha a 28 gyülekezetből a 4 legnagyobbat leszámítanánk, mert a megmaradó 24 gyülekezetben mindössze 5575 lélek él.)(!)

A kis gyülekezetek és az államsegély

A 28 kis gyülekezet lelkeszi állásának fenntartására az állam is nagy összegeket adott. Államunk nem nézte azt, hogy az a lelkes, akinek folyósította a kongruát, csupán 100 vagy 200 lelkes gyülekezetben dolgozik. A teljes összégében folyósított államsegély összege a 28 lelkeszi állásra — a családi pótlékot nem is számítva! — kereken 220 000 forint volt az elmúlt esztendőben. Ha ez az összeg nem kerül a lelkeszek számára kifizetésre, egyházi pénztárban maradhatott volna és egy későbbi időpontban hasznosíthattuk volna egész egyházunk javára.

Mindez azt jelenti, hogy a 7771 gyülekezeti tagnak a jelenlegi szolgálati rend szerint való lelkeszi ellátása 360 000 forint közpénz felhasználásával volt lehetséges.

A megoldás keresése

Ha még közelebbről vizsgáljuk meg a kérdést, még feltűnőbb adatok jönnek eléink. A részletekbe menő áttekintésnél kiderül egyfelől az, hogy egyes gyülekezetek lelkeszi állásának mindenáron való fenntartására a Központi Alapból igazságtalanul sokat áldozunk,

másfelől sok gyülekezetben a lelkeszi szolgálat folyamatossága jól biztosítható a kis gyülekezeteknek a szomszédos gyülekezettel való összevonása révén.

Figyeljünk fel néhány példára. A Győr-Soproni Egyházmegye területén van három kis evangélikus gyülekezet: Balf, Magyarfalva és Rajka. Balf lélekszáma 135, Magyarfalváié 104, Rajkáié 182. A Központi Alap Balfnak ad 10 736 Ft-ot, Magyarfalvának 7364 Ft-ot, Rajkának 7512 Ft-ot. Tehát összesen 25 612 Ft-ot adunk a 421 lélek gondozásáért a Központi Alapból. Meggyőződésem szerint ha a 3 gyülekezetben élő 421 lélek gondozása nem volna másképpen megoldható, csak úgy, hogy mind a 3 helyen fenntartjuk a lelkeszi állást, akkor akármilyen áldozat árán is meg kel-

lene adnunk a fenti nagy összeget a 3 kis gyülekezetnek. De valóban nem oldható meg másképpen a lelkészi szolgálat folyamatossága, csak a 3 lelkészi állás fenntartásával? De igenis megoldható! Balf 7 km-re van Soprontól és megközelíthető autóbusszal és vonattal. Magyarfalva 7 km-re van Sopronbátfalvától, ugyancsak elérhető autóbusszal és vonattal. Rajka 12 km-re van Hegyeshalomtól és megközelíthető vonattal. Mind a három gyülekezetben biztosítható volna a lelkészi szolgálat folyamatosága úgy, hogy a szomszédos nagyobb gyülekezet lelkésze járna ki és végezné el a szolgálatokat. Hiszen vannak 300–400 lelkes ún. leánygyülekezeteink, amelyek ugyancsak így részesülnek szolgálatban. Még egy példát: A Veszprémi Egyházmegyében egymás mellett van Mencshely, Nagyvázsöny és Szentantalfa. Mencshely lélekszáma 264, Nagyvázsönyé 215, Szentantalfa 314. A Központi Alap Nagyvázsönynek 6660, Szentantalfának 4084, Mencshelynek 2240 Ft-ot adott. Tehát összesen kereken 13 000 Ft-ot adtunk közegyházi pénzből 793 lélek gondozásáért. Pedig Nagyvázsöny csak 4 km-re, Szentantalfa pedig csak 6 km-re van Mencshelytől, és mind a két kis gyülekezet a központban lévő Mencshelytől jó úton, autóbusszal megközelíthető.

Még azt a tényt is vegyük figyelembe, hogy azok a szomszédos gyülekezetek, amelyekkel a nevezett 28 kis gyülekezetet össze szeretnénk kapcsolni, *jórészt maguk is kis gyülekezetek, amelyek ugyancsak központi alapi segélyre szorulnak.* Ezeknek a „szomszédos” gyülekezeteknek az elmúlt esztendőben a Központi Alap összesen 38 265 Ft-ot fizetett ki.

Az összevonások után ezek a gyülekezetek is – vagy legalább is nagyobb részük – meg tudnának állni a saját lábukon és ezeket sem kellene Központi Alapban részesíteni.

A jelenlegi helyzet szerint tehát kereken 178 000 Ft-ot tudnánk megtakarítani a Központi Alap javára a 28 kis gyülekezetnek a szomszédos gyülekezetekkel való összevonása révén. *Ez az összeg a Központi Alap múlt évi kiadásának majdnem a fele.*

Előrelátás

Ha előre tekintünk a 1961. és az azt követő évekre, még inkább meg erősödünk abban a meggyőződésünkben, hogy a 28 kis gyülekezetet össze kell kapcsolni a szomszédos gyülekezetekkel.

A 28 gyülekezet között sok az *előregedett*. Az egy időben divatos „egyke” miatt több gyülekezetünk lélekszáma néhány évtized óta fokozatosan csökken.

Országunk nagy iparosításával összefüggésben több, városhoz közel eső gyülekezetünk tagjai az *ipari gócpontokba vándoroltak*. A nevezett 28 kis gyülekezet közül nem egyben ez a helyzet áll fenn.

Reálisan kell számolnunk a *szekularizáció folyamatának meggyorsulásával is*. Bár a szekularizáció nagyobb méretű az ún. keresztyén Nyugaton mint nálunk, mégis kétség nélkül nálunk is megvan.

De újra szemébe kell néznünk az *anyagi lehetőségeknek is*. Államunk megértő támogatása következtében jelenleg is kapják lelkészeink a *teljes államsegélyt*, holott az Egyezmény értelmében 1959. jan. 1-től 50%-os csökkenésnek kellett volna bekövetkeznie. Vagyis, a lelkészi kongruák fele összege már jelenleg is *rendkívüli államsegély*. Bármennyire megértő is államunk, számolnunk kell azzal, hogy ez a rendkívüli államsegély el is maradhat. Ha az történné, hogy 1961-től a kongruák 50%-os

csökkenése bekövetkezne, akkor a következő helyzet állna elő. Csak a 420 lelkész kongruájának felére csökkenése következtében 1 600 000 forinttal kevesebb lenne a 320 anyagyülekezet bevétele. Ahol a gyülekezetek képesek lesznek rá, a kieső kongruát pótolniuk kell a lelkészek fizetésénél. A 28 kis gyülekezet bevétele a kongrua csökkenés következtében kerekén évi 110 000 forinttal kevesebb lesz. És most így kell feltennem a kérdést: el lehet-e képzelni, hogy a 320 anyagyülekezet a kongrua 50%-os csökkenése után — amikor mindegyik gyülekezetnek a saját lelkészével szemben kell elsősorban a kiesést pótolni — a 28 kis gyülekezet lelkészi állásának fenntartása érdekében, az eddigieken felül újabb 110 000 forintot ad a Központi Alapnak? Mindenesetre nehezen elképzelhető. Hiszen a Központi Alapon kívül a gyülekezeteknek hozzájárulniuk kell a Nyugdíjosztály, az egyházkerületi és egyházmegyei járadékok terhére is. Ebből azt a következtetést kell levonnunk, hogy bármennyire szeretnénk a kis gyülekezetekben is a lelkészi állásokat továbbra is fenntartani, azokat elsősorban anyagi okok miatt, másodszorban a gyülekezeti tagok előregedése miatt, kénytelenek vagyunk megszüntetni és a gyülekezetek lelkigondozását más formában megoldani.

A gyülekezetek társítása

A helyzet felmérése után javaslom, hogy magyarországi evangélikus egyházunkban vegyük komolyan fontolóra az alábbi gyülekezetek társítását:

I. DÉLI EGYHÁZKERÜLET

1. Kelet-Békési Egyházmegye

a) *Magyarbánhegyes* (Lélekszám: 220) csatolható Medgyesegyházához (Lélekszám: 2250). A két gyülekezet egymáshoz való távolsága vasúton 8 km. Magyarbánhegyes a Központi Alapból évi 8553 forintot kap.

b) *Elek* (Lsz.: 164) Gyulához (Lsz.: 1000). Megközelíthető köves úton. A távolság 15 km. Elek fenntartásához a K. A.-ból évi 8281 forintra volna szükség.

c) *Battonya* (Lsz.: 243) K. A.: 6416 forint. Mezőhegyeshez (Lsz.: 350). K. A.: 3960 forint. Távolság 18 km vasúton

d) *Pusztatottlaka* (Lsz.: 400) K. A.: 5823 forint. Gerendáshoz (Lsz.: 690). K. A.: 1235 forint. A távolság köves úton 17 km.

2. Nyugat-Békési Egyházmegye

a) *Kardoskút* (560) K. A.: — Orosházához (11 000) K. A.: — Távolság 7 km vasúton. Meg kell jegyezni, hogy bár Kardoskút nagyobb lélekszámú gyülekezetnek tűnik, de lélekszáma állandóan fogy. Lakói „kétlakiak”, vagyis családi házuk Orosházán van, de a tanyákon dolgoznak.

b) *Orosháza-Rákóczitelep*. (710) K. A.: 1230 forint. Orosházához. Rákóczitelep nagyon elerőtlenedett gyülekezet, évi teherbíróképessége az elmúlt években a 10 000 forintot nem haladta meg. Régi anyagyülekezete Orosháza volt, amelytől 7 km távolságban van.

3. Bács-Kiskun Egyházmegye

a) *Kisapostag* (313) K. A.: 7688 forint. Dunaföldvárhoz (310) K. A.: 4704 forint. A távolság elsőrendű műúton 10 km. Megjegyzem, hogy Dunaföldvárhoz tartozik a 20 km-re eső Sztálinváros is és amikor a lelkész Dunaföldvárról Sztálinvárosba megy, át kell mennie Kisapostagon.

4. Pestmegyei Egyházmegye

Ebben az egyházmegyében egyelőre nem javaslok összevonást.

5. Tolna-Baranyai Egyházmegye

a) *Kalaznó* (107) K. A.: 5336 forint. Kétyhez (358) K. A.: 5774 forint. Távolság köves úton 15 km. Megközelíthető autóbusszon és motorkerékpáron.

b) *Felsőnána* (129) K. A.: 4665 forint. Kétyhez. Távolság köves úton 4 km. Mivel Kétynek eddig is volt elég nagy szórványterülete, a szórványok egy részét esetleg Mucsfa vehetné át, vagy segédlelkési szolgálatot kellene igénybe venni.

c) *Nagyszokoló* (235) K. A.: 4400 forint. Tamásihoz (220) K. A.: 1000 forint. A távolság köves úton 15 km. Az eddigi Tamási-szárazdi társgyülekezetből Szárazdot Keszőhidegkúthoz kellene csatolni.

d) *Mágócs* (160) K. A.: 4316 forint. Egyházaskozárhoz (526) K. A.: 922 forint. Távolság köves úton 14 km, földúton csak 7 km. Az eddigi Mágócs-kekényesi társgyülekezetből Mekényest Mucsfához kellene csatolni.

e) *Pálfa* (250) K. A.: 3984 forint. Bikácshoz (384) K. A.: 820 forint. A távolság köves úton 8 km.

Egy későbbi időpontban *Tengelicet* Kölesdhez, *Hidast* Bonyhádhoz kellene csatolni.

6. Somogy-Zalai Egyházmegye

a) *Barcs* (74) K. A.: 5000 forint. Gyékényeshez (622) K. A.: — A távolság vasúton 55 km. A Barcshoz tartozó Somogyszobot (81) és Nagyatádot (23) és a Somogyszob—barcsi vasútvonal mellett levő kisebb szórványokat kaphatná Csurgó, és a Barcs—Gyékényes vasútvonal mellett levő szórványokat Gyékényes. Kétségtelen, hogy a Barcs—Gyékényes távolság még vasúton is nagy, de Gyékényesnek nincsen szórványterülete, és így el tudná látni Barcsot is. Csurgónak, amelynek jelenleg 327 a lélekszáma és a Központi Alaptól 2000 forintot kap, megerősödést jelentene Somogy-szob és Nagyatád és néhány szórványgyülekezet.

b) *Barlahida* (319) K. A.: 4000 forint. Pusztaszentlászlóhoz (528). Így Barlahida régi anyagyülekezetéhez kerülne vissza. A távolság köves úton 22 km. Barlahida szórványainak egy része ugyancsak Pusztaszentlászlóhoz kerülhetne. A másik része pedig Zalaegerszeghez.

7. Csongrád-Szolnoki Egyházmegye

a) *Csanádalberti* (240) K. A.: 3000 forint. Pitvaroshoz (500) K. A.: 260 forint. A távolság köves úton 3 km.

Megfontolandó *Nagymágócs* sorsa is. Bár a lélekszám 442, a gyüleke-

zet nagyon erőtelen. Kézenfekvő volna Orosházához csatolása, de Orosháza amúgyis komoly terhet vesz magára Kardoskúttal és Rákócziteleppel. A jó megoldást meg kell keresni.

8. Pesti Egyházmegye

a) *Pestújhely* (527) K. A.: —. Rákospalotához (3032). A gyülekezet jogilag nem önálló anyaggyülekezet. Távolatban nehezen képzelhető el a gyülekezetnek olyan fejlődése, hogy az önállósághoz szükséges anyagi bázist elérje (önkéntes megajánlások címén évente 13 000 forintot forgalmaznak jelenleg). A lelkészi szolgálatot most nyugalmazott vallásanító lelkész státusban levő lelkész végzi. Paróchia nincs. A gyülekezet közígazgatásilag egy kerületben fekszik Rákospalotával, ahol segédlelkész van.

Meg kell vizsgálni még a *Rákóczi úti* szlovák nyelvű egyházközség (100) K. A.: 3092 forint sorsát, továbbá *Dunakeszi* (300) és *Göd—Sződ* (570) K. A.: 2612 forint, összevonásának lehetőségét. Dunakeszi jogilag ma is az újpesti gyülekezet filiája, ahol kihelyezett segédlelkész dolgozik.

II. ÉSZAKI EGYHÁZKERÜLET

1. Borsod-Hevesi Egyházmegye

a) *Tállya* (274) K. A.: 4704 forint Abaújszántóhoz (266) K. A.: 5616 forint. Távolság 5 km vasúton és műúton.

b) *Hernádvécse* (161) K. A.: 8136 forint. Fancsalhoz (565). Távolság 20 km vasúton és műúton. Hernádvécse Hernádon túl eső szórványterülete Abaújszántóhoz, a többi szórvány pedig Fancsalhoz csatolható.

c) *Hejőcsaba—Délborsod* (374) K. A.: 3824 forint. Nagy-Miskolchoz. Mivel Hejőcsaba amúgyis segédlelkészi állás, a lelkész miskolci segédlelkészként működhetne tovább.

2. Fejér-Komáromi Egyházmegye

a) *Csabdi—Bicske* (303) K. A.: 4435 forint. Csákvárhoz (270) K. A.: 5435 forint. Csabdiról a paróchiát át kellene helyezni Bicskére. Innét Csabdi 3 km-re, Csákvár pedig 20 km-re van köves úton.

b) *Tata* (329) K. A.: 4600 forint. Komáromhoz (460) K. A.: 2655 forint. A távolság vonaton 20 km. Itt visszacsatolásról van szó.

Később megfontolandó *Szendnek* (387) K. A.: 2260 forint, Szákhöz csatolása. Szend és Szák templomai között mindössze 2 km a távolság. A két falu majdnem teljesen egybeépült. Összevonás esetén Vérteskehely elcsatolható Száktól Hántához. Így Hánta is kiléphetne a segélyezett gyülekezetek sorából. — Hasonlóan megvizsgálendő *Gyuró* (381) K. A.: 4100 forint, Tordashoz csatolása lehetősége. A két község 4 km-re van egymástól és megközelíthető köves úton autóbusszal.

3. Győr-Soproni Egyházmegye

a) *Magyarfalva* (104) K. A.: 7364 forint Sopronbánfalvához (412) K. A.: 2640 forint. A távolság 7 km. Megközelíthető autóbusszal és vonattal.

b) *Balf* (135) K. A.: 10 736 forint. Sopronhoz. A távolság 7 km. Megközelíthető autóbuszon és vonaton.

c) *Rajka* (182) K. A.: 7512 forint. Hegyeshalomhoz. (394) K. A.: 2640 forint. A távolság 12 km vonaton.

d) *Mérgek* (302) K. A.: eredetileg 4872 forint, Kisbabothez (435). Mérgeesen jelenleg nyugdíjas lelkész szolgál, aki nem kapja meg a Központi Alapból Mérgeknek szánt összeget.

4. Hajdu-Szabolcsi Egyházmegye

Ebben az egyházmegyében nem javaslok összevonásra egy gyülekezetet sem.

5. Nógrádi Egyházmegye

Jelenleg nem szükséges összevonást eszközölni. Később megfontolandó *Ipolyvecének* Balassagyarmathoz, *Nógrádnak* Bánkhoz, *Bokornak* Bérhez csatolása. Mivel mindegyik gyülekezet lélekszáma 400-on felül van és a 3 gyülekezet összesen 8928 forintot kap a Központi Alaptól, az összevonást csak esetleges lelkészváltozás esetén javasolom.

6. Budai Egyházmegye

Egyelőre nem javaslok összevonást. Később meg kell vizsgálni *Csillaghegy* (480) és *Szentendre* (456) sorsát.

7. Vasi Egyházmegye

a) *Zsédény—Hegyalu* (244) K. A.: 6876 forint. Sárvárhoz (591). Az egész összevonásra kerülő gyülekezet a Sárvár-répczevisi vasútvonal mellett terül el. A legszélsőbb pont Hegyalu volna, amely 12 km-re fekszik Sárvártól.

Meg kell vizsgálni az ún. „Vasi-misszió” sorsát is.

8. Veszprémi Egyházmegye

a) *Nagyvázsony* (215) K. A.: 6660 forint. Mencshelyhez (264). A távolság köves úton 4 km.

b) *Szentantalfa* (314) K. A.: 4084 forint. Mencshelyhez (264) K. A.: 2240 forint. Távolság köves úton 6 km. A három gyülekezet együtt közel 800 lelkes anyagyülekezetet alkothatna, amely meg tudna állni a saját lábán.

Összevonásra nem javasolt kis gyülekezetek

Annak igazolására, hogy az összevonások tervének elkészítésénél állandóan szem előtt tartottam a lelkési szolgálat folyamatosságának biztosítását, megemlítek néhány kis gyülekezetet, melyeket nem javasoltam társításra, mert a gyülekezeti tagok egy részének gondozása az összevonás esetén nagyon nehéz lenne. A Borsod-Hevesi Egyházmegyében a kis gyülekezetek közé tartozik *Tokaj* (191), a Tólna-Baranyaiban *Alsónána* (291), a Vasiban *Szentgotthárd* (290), de ide kell venni még a Pest megyeiből *Ócsát*, melynek helyben csak 65 tagja van, a Kelet-Békeséből

Szeghalmot, melynek nagyon kicsi a lélekszáma és sem temploma, sem lelkészlakása nincsen, Hajdú-Szabolcsból *Kisvárdát*. Ezek a gyülekezetek sok más kis gyülekezettel együtt csak úgy tudják lelkészi állásukat fenntartani, ha az egész ország evangélikussága áldozatot hoz értük a Központi Alapon keresztül. Ezt az áldozatot a gyülekezetek meg is hozzák és bizonyos vagyok benne, hogy a jövőben sem maradnak magukra. Csak a felsorolt 6 kis gyülekezetnek jelenleg is évi 30 000 forintot adományoz a Központi Alap.

Az összevonási terv végrehajtása

A tervet lehetőség szerint *minél előbb* végre kellene hajtani. Viszont mindannyiunk előtt világos, hogy a 28 kis gyülekezet összevonásának tervét máról holnapra megvalósítani nem lehet. Mind a gyülekezeteknek, mind a lelkészeknek vannak olyan szempontjai, amelyekre gondosan figyelniük kell, ha csak nem akarunk súlyos hibákat elkövetni.

Először is az összevonásra kerülő gyülekezeteket megfelelő módon elő kell készíteni a lelkészi szolgálat új rendjére.

Az előkészítésnél a romantikus szempontokat ki kell kapcsolni és a hit józanságával kell a gyülekezetek előtt a valóságos helyzetet feltárni. Néhány gyülekezetben a hagyományos rend újjal való felcserélése éppen a hagyományokhoz és a lelkész helybenlakásához való ragaszkodás miatt bizonyos döccenővel fog járni. Viszont vannak kis gyülekezetek, amelyek világosan látják a rájuk nehezedő anyagi terhet és ennek következtében maguk is megoldásnak fogják látni a nagyobb gyülekezetekkel való társulást. Megfelelő pásztori szó kimondása sokat segíthet a réginek újjal való felcserélése idején. Egyébként Tolna-Baranyában jó tapasztalatokat szereztem arról, hogy az összevonások után is szépen kiépül a lelkészi szolgálat rendje és a gyülekezeti tagok nem szenvednek semmiféle hiányt a pásztori szolgálatban. A gyülekezeti tagok is a kezdeti bizonytalankodás után jól feltalálták magukat az új rendben.

Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy

az összevonások eszközlésénél tekintettel kell lenniük a lelkészek egzisztenciális kérdéseire is.

Bármennyire megokolt is egy kis gyülekezet önálló lelkészi állásának feladása, mindaddig nem szabad a társítást eszközölni, amíg a lelkészről — akinek a gyülekezeti lelkészi állása az összevonás következtében megszűnik — megfelelő formában nem gondoskodtunk. Annyit már most is mondhatunk, hogy

lelkészeinknek nem kell félniük attól, hogy szolgálat nélkül maradnak, vagy hogy anyagi kérdéseiket figyelmen kívül hagyjuk.

Viszont az is magától értetődő, hogy nagyobb összegű Központi Alapi hozzájárulást jelen helyzetükben nem igényelhetnek azok a lelkészek, akik bár kis gyülekezetben vannak, de szórvány nélküli anyagyülekezetben dolgoznak. Természetesnek kell tartaniuk, ha ilyen helyekről minél előbb el akarjuk vinni őket, hogy így a Központi Alap terhe így minél előbb csökkenjen.

Gyakorlati tennivalók

a) Bár az összevonások kisebb részét szinte azonnal végrehajthatjuk, a 28 kis gyülekezet összevonásához mégis szükséges 4–5 esztendő. Tehát nem egyszerre vonunk össze 28 gyülekezetet és nem egyszerre helyezzük át ennyi lelkészt, hanem a valóságos helyzet szem előtt tartásával időt hagyunk a jó megoldások megtalálására.

b) A 28 gyülekezet közül ötben a lelkészi állás máris üres, illetőleg ebből kettőben jelenleg nyugdíjas lelkész végzi a szolgálatokat. Ez az öt gyülekezet a következő: Elek, Kardoskút, Kalaznó, Magyarfalva, Mérges. Ezeket a gyülekezeteket, ha jogilag nem is, de szolgálatilag össze kellene már most kapcsolni a társgyülekezetekkel. A társgyülekezetek lelkészei máris végezhetnék itt a szolgálatokat és így a gyülekezeti tagok megbarátkoznának az összevonás gondolatával.

c) Két gyülekezetben (Puszttaotllaka, Pestújhely) a lelkész elérte a nyugdíjkorhatárt (sőt a pestújhelyiben a lelkész mint vallásitanító amúgy is nyugdíjban van), 3 gyülekezetben pedig (Battonya, Felsőnána, Hernádvécsé) 1961-re érik el a lelkészek a nyugdíjkorhatárt. Az volna magától értetődő, hogy akik elérik a nyugdíjkorhatárt, nyugdíjba menjenek. De a megoldás nem ilyen egyszerű. A kérdés ugyanis az, hogy lehet-e a következő év elején újabb 5 lelkész nyugdíjazásával a Nyugdíjosztályt megterhelni? Jelenleg a Központi Alap ennek az 5 lelkésznek a fizetését összesen évi 25 000 forinttal egészíti ki. Ha mind az ötön havi 800 forint nyugdíjat kapnak, akkor a Nyugdíjosztálytól összesen évi 48 000 forintot kellene folyósítani. Igaz, hogy a kongruák (lehet, hogy csak 50%-ban) megmaradnának az egyház közpénztárában, de ez nem segítené a Nyugdíjosztályt.

Általánosságban az a véleményem, hogy a Nyugdíjosztály terhei miatt,

a lelkészek lehetőleg 65 éves korukig szolgáljanak.

Természetesen rendkívüli esetben nem mindenkinél kellene megvárni a 65 évet. Ez közelebből azt jelenti, hogy a szóban forgó négy lelkész közül egy 2 év múlva, a másik három pedig esetleg 3–4 év múlva kerülhetne nyugdíjba. Mindenesetre 5 éven belül.

c) Az egyik helyen (Hejőcsaba—Dél-borsod) jelenleg is segédlelkész szolgál, egy másik helyen (Orosháza—Rákóczitelep) a lelkész betegsége miatt nyugdíjazását kérte. Tehát ez a két gyülekezet szintén már most összevonható.

d) A legnagyobb problémát annak a 16 lelkésznek elhelyezése jelenti, akinek állását 5 éven belül megszüntetni kívánjuk. Könnyen meg lehetne oldani a problémát úgy, hogy a nyugdíjkorhatárt elért lelkészeket nyugdíjazzuk és helyükre a gyülekezetek válasszák meg a nevezett 16 lelkészt. 1961. január 1-re összesen 25 lelkészünk lesz 60 éven felül. De a fentebb említett okok miatt, ti. a Nyugdíjosztály túlterhelése miatt, nem lehet egyszerűen nyugdíjazással elintézni a dolgot. Lehetőség szerint annál a szempontonál kell maradnunk, hogy a lelkészek 65 évig szolgáljanak. Ha így nézzük a lehetőségeket, akkor a következő a helyzet. 1961. január 1-re két lelkészünk lesz 65 éven felül, a következő négy évben tíz lelkész éri el a 65. életévét. Tehát a következő öt évben 12 állás ürül meg nyugdíjazás folytán.

e) Jelenleg négy lelkészi állás üres, amelyet be kell töltenünk. A betöltésnél elsősorban az összevonásra kerülő gyülekezetek lelkészeit kell

számba vennünk, nem olyan értelemben, hogy közvetlenül ők kerülnek ebbe a négy állásba, hanem úgy, hogy e négy állásra kerülő lelkészek helyeire kerülhetnének a kis gyülekezetek lelkészei.

E terv szerint tehát 5 éven belül a 28 kis gyülekezet összevonását lehet végrehajtani. Már ennek az évnek a folyamán mintegy 10 gyülekezet összevonható, a fennmaradó 18 pedig úgy, hogy a következő években arányosan elosztva.

Még néhány megjegyzés

Szükséges, hogy az itt ismertetett előadást a Lelkeszi Munkaközösségek egyházmegyéenként megtárgyalják és abban egyetértésre jussanak. Semmiképpen nem lehet szempont, hogy „lehetőség szerint minél több kis gyülekezetben fennmaradjon a lelkeszi állás”. A valóságos helyzetből kell kiindulnunk és józanul kell előre néznünk.

Az összevonásokat *jogilag* természetesen egyházunk hivatalos testületeinek kell eszközölniök. Tehát elsősorban maguknak az illetékes egyházközösségeknek kell majd közgyűléseiken kimondaniuk, hogy társulnak a másik gyülekezettel. Ezt az egyházmegyei és az egyházkerületi közgyűléseknek kell aztán jóváhagyniuk.

Az is világos, hogy jelenlegi *egyházi törvényeinkkel igen nehéz lesz a nevezett 16 lelkésznek más gyülekezetbe való megválasztatása*. Nagyon szükséges egyházi törvényeink revíziója abban az irányban, hogy a püspököknek több szabadságot adjanak a lelkészválasztásoknál, ill. kinevezéseknél.

Könyv Niemöllerről

Dietmar Schmidt könyve (Martin Niemöller — Rowohlt Vlg, Hamburg, 1958. 255. o.) érdekes és tanulságos olvasmány. Úgy olvastatja magát, mint egy nagyon jó regény: nem lehet letenni. Ez nem csoda, hiszen a legújabbkori egyháztörténet egyik legvitatottabb, legérdekesebb s legjelentősebb alakjáról szól: *Niemöller Márton, Hessen-Nassaui egyházkerületi elnökről*. Egyik ausztráliai püspök szerint Niemöller Luther Márton óta az egyháztörténet legnagyobb alakja. Ez persze erős túlzás s maga Niemöller utasítja vissza a leghatározottabban az efféle kisiklásokat. Annyi azonban bizonyos, hogy sokan vagy elvakult gyűlölettel fordulnak felé — nemrég jelent meg róla pamfletszerű gyalázkodó irat — vagy gátlástalan rajongással. Kevesen tudnak tárgyilagosan állást foglalni vele kapcsolatban. *Dietmar Schmidt* e kevesek közé tartozik s többek között ez is könyvének nagy értéke. Kétségtelen azonban, hogy a Niemöller körül kavargó vita középpontjában nem egy ember áll, hanem az úgy, az eszme, az üzenet — a teológia mondhatnók —, amit képvisel, megtestesít, aminek hangot ad. És ez az, amire fel kell figyelni. Dietmar Schmidt is ezt tette. Könyve egy kissé — dióhéjban persze — az utolsó félévszázad egyháztörténete, jelesül a németországi protestantizmusé. S e folyamat, melynek valamiképpen mindnyájan részben tanúi, de mindenképpen örökösei s mai napig résztvevői is vagyunk, egzisztenciáli-

san érint bennünket. Hiszen Európáról van szó itt, amikor Németország s közelebről a német protestantizmus sorsa a tét. A „német kérdés” nem ok nélkül az európai nemzetek együttélésének egyik sarokkérdése. S a német protestantizmust e kérdésben mérhetetlen történelmi felelősség terheli. Az volna a feladata, hogy népe lelkiismeretévé váljék — 1949-ben, amikor az NSZK elnökéül is jelölték (!), Niemöllert illették e jelzővel — és segítsen népének a jövődő helyes útját megtalálni. Mert a „német kérdést” — amint azt Hruscsov a Szovjetunió miniszterelnöke nem egyszer hangoztatta — maguknak a németeknek kell megoldani. Azzal, hogy felszámolják történelmük utolsó másfél évszázadát és megpróbálnak egészen új úton elindulni s így beilleszkedni az európai nemzetek családjába (vö. Barth: Wie können die Deutschen gesund werden? 19.45).

Niemöller életútja paradigmája lehetne a németség útjának, vagy legalábbis egy részének. *Éppen az az érdekes ebben az életben, hogy egy valóságos út, állomásokkal, fordulókkal, kerülőkkel és botlásokkal is.* Niemöller a Hitvalló Egyház harcosa, a békéért való küzdelem bajnoka nem készen, teljes fegyverzetben Pallas Athénéként pattant elő valami-féle egyháztörténeti Zeus fejéből. Senki sem igényli, nem is igényelheti — ő maga tenné a legkevésbé — számára a tévedhetetlen judicium protestáns „hitvalló pápa”, a mindenkor feddhetetlen, félelem és gáncsnélküli lovag tisztességét. Hosszú és fáradságos az út, amit Niemöllernek meg kellett tenni s ezen az úton minden lépésért keservesen meg kellett harcolni — elsősorban önmagával.

Akik „*Vom U-Boot zur Kanzel*” című, 1934-ben megjelent könyvét ismerik, azok ebből az önéletrajzból meglehetősen tájékozódhatnak életének első szakaszáról. A könyvet egyébként némi malíciával így is emlegették: „*Mit U-Boot zur Kanzel*”; s e könyvet Náci-Németország illetékesei akkor sem tüntették el a könyvesboltokból, amikor írója már rég a koncentrációs tábor lakója volt, sőt a negyvenes években új kiadásban is megjelent! S ez nem véletlen.

Niemöller életútja egy wesfáliai paplaktól indult el. A levegő, amit magába szívott a századforduló német középosztályának — nyugodtan mondhatjuk: *európai* középosztályának — légköre: konzervatív vallássság és patriotizmus, nacionalizmus és a „történelmi osztály” öntudata. A trón és oltár, Isten, császár, haza eszméinek szövedéke oly magától értetődő és problémátlan ebben a légkörben. Uralkodóház, nemzet, államrend iránt az a magatartás, amit Heinrich Mann oly klasszikusan jellemzett a „Der Untertan”-ban. Az a bizonyos német „Untertanengeist”, melynek teológiai háttérében kétségkívül ott húzódik meg a két birodalomról szóló tanítás, a felsőbbbségről való ókonzervatíván patriarkális elképzelés, amely legutóbb Dibelius berlini püspök Obrigkeit-iratában nyert kifejezést. S épp ez az irat és a körülötte támadt vita mutatta, hogy ez a gondolkodás — ötven esztendő és két világháború s a harmadik birodalom után! — ma is eleven, nemcsak idős püspökök ressentiment-jaként, hanem mint nagyon is kézzelfogható, tömegeket mozgó valóság!

Niemöller tengerésztiszt lesz, az első világháború kitüntetett, bátor katonája. „*Hüßgesen olvastam Bibliámat, imádkoztam és szakmányban sülyyesztettem el az ellenséges hajókat, s nem éreztem semmi összeférhetlent a kettő között*” — vallja ő maga visszaemlékezve. Egy-két felvillanó jel mutatja csupán, hogy valami új csírázik a fiatal tengerész-hadnagy lelkében. Ilyen az adriai élmény, amikor 1917. január 25-én egy francia csapatszállító hajót sülyeszt el az U 39. A parancsnoki torony-

ban hosszú vita indul meg arról: szabad-e a mentési munkájában zavarni az odasiető francia torpedórombolót? Hiszen emberek vergődnek ott a hullámokban?! Igen — de franciák és katonák. „S egyszerre feltárult előttünk a háború rejtelve, ... mindnyájan vétkezünk s gyengék vagyunk, hogy tegyünk valamit ellene.”

Huszonhárman érettségiztek Niemöller osztályában s öten élték túl az első világháborút! Talán ez is eszébe jut majd, amikor évtizedek múlva, a második világháború borzalmai után szenvedélyesen tiltakozik az ellen, hogy Európa — a világ! — ifjúságát ismét vágóhídra hurcolják.

Hogyan lett Niemöller lelkész? A flottát otthagyta, mivel nem volt hajlandó tengeralttjáróját az angoloknak kiszolgáltatni s általában a weimari köztársaságnak szolgálni (!). Először arra gondol, hogy paraszt lesz, mint ősei — a „Blut und Boden” romantikája vonzza, az urbánus élettől megcsömörlött értelmiségi narodnik nosztalgiaja — majd kíváncsi kudarást tervez — s 1919 őszén beiratkozik a münsteri egyetem teológiai karára. „Népemnek és hazámnak akartam szolgálni” — írja Niemöller erről a lépéséről. Könnyű felismerni e kétségkívül becsületes szándék mögött a régi eszményeket, új megfogalmazásban. Még hosszú időnek kell eltelni, amíg Niemöller kibontakozik a környezetétől átvett szemlélet korlátaiból. Előbb azonban teológussá kellett lennie.

A münsteri években mindenesetre nem vált azzá. Akkor már kibontakozóban van a teológiai megújulás mozgalma (Barth Római levele, 1918.), ennek problematikája Niemöllert azonban érintetlenül hagyja. Lelkesszé avattatása után pedig a munka sodra nem ad módot a teológiai elmélyedésre. 1924—30-ig a *westfáliai egyházkerület* — akkor még „Landeskirche” — *belmissziói ügyvivője*. Hivatala Münsterben van. Ebben a munkakörben mutatkozik meg először kiváló szervező tehetsége. Született vezető, eleme a szervezés és irányítás. 1931-ben váratlanul meghívják, az akkor már ismert igazhirdetőt a *Berlin-Dahlemer gyülekezet harmadik lelkészi állására*. Kedvére való ez a szolgálat, mert a münsteri időszakban egy fontos teológiai felismerésre jut: az egyház a gyülekezetekben él, az élő gyülekezet az egyház, itt lüktet Krisztus egyházának szíve s nem a konzisztóriumokban és zsinatokban. Itt, a dahlemer parókián éli át Hitler hatalomátvételét s az egyházi harc megindulását.

A németországi „Kirchenkampf” rendkívül komplex jelensége még túlságosan közel van hozzánk, semhogy mindenben tisztán láthatnánk. A történeti kutatás még folyik. Sok ellentmondásos, mai szemmel érthetetlennek látszó eseményét, egyes személyek ingadozó, következetlennek látszó magatartását — így többek között Niemöllert is — akkor értjük meg, ha szem előtt tartjuk a történeti előfeltételeket. A német egyházi vezetőség, a papság zöme masszív módon benne élt abban a vallásos-nemzeti ideológiában, amelyből Niemöller is elindult. A weimari köztársaságban ez az egyház — s lehet mondani, hogy a német nép tömegeiben is — idegenül érezte magát. Sohasem tekintette igazi többségnek — v. ö. Dibelius Obrigkeit-fogalmát — s a weimari korszak tízenöt esztendeje túlságosan rövid volt ahhoz, hogy a német népek legalább valami alapfokú demokratikus nevelést adjon. S amikor Hitler tekintélyi és nemzeti rendszere megjelent, épp egyházi körökben nagy várakozással és reménységgel fogadták. A „pozitív kereszténység” talaján álló párttól nemzeti és erkölcsi, sőt vallási megújulást vártak a barna mozgalomtól. S az egyházi harc első szakaszában a *Hitvalló Egyház csak a Német Kereszténynek (Deutsche Christen) nyilvánvaló teológiai tevélységei ellen emelt szót*. Ezzel párhuzamosan azonban újból és újból biztosították ugyanezek az egyházi férfiak Hitlert hűségükről és

támogatásukról. Ez a helyzet még az 1934. január 25-i emlékezetes *kihallgatás*on is, melyen az egyházi delegáció tagjai között Niemöller az egyetlen egyszerű lelkész, a többi csupa püspök és más magas tisztségviselő. Itt kerül sor Hitler és Niemöller drámai vitájára s Niemöller részéről az emlékezetes mondatra: „Népünkért, hazánkért és a Harmadik Birodalomért (!) való felelősség indítására cselekedtünk”, s Hitler válaszára: „A birodalom gondját bízva ráma, ön csak az egyházzal törődjék!” — E perctől kezdve a „Führer” személyes ellenségének tekinti a dahlemi lelkészt s csak alkalomra vár, hogy bosszút álljon rajta.

Niemöller ekkor már az általa alapított „Pfarrernotbund” vezetője (1933 őszétől). A Notbund létrejöttének közvetlen oka kétségkívül az ún. árjaparagrafusnak az egyházra való ráerőszakolása. A teológus Niemöller egyik első nagy meglátása és tette a vétő ezen a döntő ponton. A Hitvalló Egyház teológiai tanítását különben a barmeni zsinat (1934. május) fogalmazta meg történelmivé vált teológiai nyilatkozatában. Az itt megfogalmazott felismerések azonban sohasem érvényesültek maradék nélkül a Hitvalló Egyház sokrétű és színezésű mozgalmában.

Barth Károly már 1935 nyarán élesen bírálta a Hitvalló Egyház politikai sterilitását s rámutatott korlátaira és gyengeségeire: küzdött ugyan az íg hirdetés megtisztítása és szabadsága érdekében, nem emelte fel azonban szavát a hitleri rendszer egyre nyilvánvalóbbá váló gonosztettei ellen a közéletben. A „politizálástól” való aggályos tartózkodás jellemzi ezt a magatartást. S persze, azonnal meg kell látnunk: e mögött a lát-szólagos absztinencia mögött nagyon is aktív nacionalista meggyőződés húzódott. Ez kitűnt a háború kitörésekor, amikor sok hitvalló egyház-beli vezető is úgy vélte: *most* mindenkinek a „Führer” mögött a helye. S mily kevés megértésre talált még e körökben is Barth 1938-as Hromadka-levele! 1939. szeptember 27-én a Hitvalló Egyház vezetősége bűnbánati és könyörgő istentiszteleti rendet ad ki, tekintettel a háború közvetlen küszöbön álló veszedelmére. Ez bátor és hatalmas cselekedet volt s a megtorlás nem is maradt el.

Niemöller akkor már a sachsenhauseni koncentrációs tábor foglya. 1937. július 1-én történt letartóztatásával megindult hazaárulási póre nyolc hónapi vizsgálati fogság után felmentésnek is beillő enyhe ítélettel végződött. A Gestapó azonban még aznap éjjel elhurcolja s e naptól fogva a „Führer” személyes foglya — személyes bosszújának áldozata.

A fogsággal új szakasz kezdődik Niemöller életében. A *koncentrációs tábor* — előbb Sachsenhausen, majd 1941-től kezdve Dachau, *Isten nagy iskolája számára.* Nem hős, nem legendás alak, ember egészen, — de vezetett ember s útja most már egyre egyenesebben halad. Még akadnak elképesztő bukkanók. A háború kitörésekor önként jelentkeznek a haditengerészetbe. Visszaautasítják. „E lépése fölött nincs joguk ítélni azoknak, akik hasonló helyzetben — három esztendeje van magánzárkában — nem voltak” — mondja akkori dahlemi helyettese, Gollwitzer. — Idegei, néha úgy tűnik, felmondják a szolgálatot; híre terjed, hogy hátat fordít a reformáció egyházának s katolizálni akar. Közben — mint utóbb maga említi — pótolja teológiai műveltségének hiányait; renegetet olvas, de legtöbbet a Bibliát. E lelki harcok tüzeiben, nehéz válságok próbái között érik Niemöller azzá, akinek ma ismerjük: a rendíthetetlen hit és prófétai bizonyosságtevés emberévé.

Dachauban feloldják magánzárkára szóló ítéletét s együtt lehet fogolytársaival. Angolokkal és hollandokkal, oroszokkal és lengyelekkel, kommunistákkal, zsidókkal — emberekkel, akik valamiképpen ugyanannak az ügynek a harcosai és ugyanannak az önkénynek az áldozatai. E látókört tágitó közösségben születik meg az *ökumenikus Niemöller.*

Niemöllert és rabtársait a háború utolsó napjaiban Olaszországba szállítja a tábor SS őrsége. Nem kétséges, hogy milyen sors vár rájuk: Himmler parancsot adott kivégzésükre. Az utolsó pillanatban szabadítják fel őket a bevonuló amerikaiak.

A háború utáni Németországban új vagy éppen nem új! — feladat vár Niemöllerre. A Hitvalló Egyház első frankfurti találkozója után 1945 őszén Treysában ülésezik a „hivatalos” egyház. S itt már kibontakoznak a német protestantizmus háború utáni problematikájának vészterhes körvonalai: *megéledő konfesszionizmus, konzervatív, tekintélyi, a püspöki hatáskör és méltóság megerősítésére törő egyházszervezet, restaurációs hangulat: vissza az államegyházi húsosfazekak felé.* Elhangzik ugyan a német keresztyénség stuttgarti bűnvalló nyilatkozata s ez megteremti az ökumenikus kapcsolatok lehetőségét (1945. október). E nyilatkozat szelleme azonban mihamar kiszorul az egyház életéből. *A megalkakuló bonni állam épp az egyházat akarja felhasználni a „Keresztyény Európa” védelmének ideológiai alátámasztására.*

Niemöller időközben átveszi a Németországi Evangéliumi Egyház (EKID) — a németországi luteránus, református és uniált egyházak szövetsége — külügyi hivatalának vezetését. Ebben a minőségében, de egyébként is rengeteget utazik. A világ keresztyénsége benne látja a német protestantizmus hitelre méltó képviselőjét s lelkesen ünnepli a Hitvalló Egyház hőseit. E lelkesedés sokszor naív és a dolgok mélyebb összefüggéseinek ismerete nélkül való s éppen ezért hamarosan csalódásba csap át. Elsősorban Amerikában, s általában mindenütt, ahol nem fogják fel, hogy *a Hitvalló Egyház harca a németországi — s általában a világkeresztyénség — történetében korszakot lezáró szakaszt jelent.* Az ún. konstantinuszi korszak lezárását, az egyház és állam, keresztyénség és társadalom, valóság és kultúra sokévszázados összeszövődésének korszakának végét. Az új korszaknak bajos volna még nevet adni, hiszen még körvonalai sem bontakoznak ki. Annyi azonban már valószínűnek látszik, hogy *a valóságos* (ha úgy tetszik: szekuláris, vagy Bonhoefferrel: nagykorúvá vált) *világban felelős szolgálatban élő keresztyén gyülekezet kora lesz ez.*

Niemöller a háború utáni években egyre inkább ennek a gondolatnak válik a hirdetőjévé. Ez az egykori wesztfáliai papfiú s császári tengerésztiszt kiindulási pontjához képest körülbelül száznyolcvan fokal fordulatot jelent. Ezt az „inkonzekvenciát” gyakran szemére is vetik. „Nem szégyellem, hogy életemben változtattam a meggyőződésemen, mert nem jellemtelenségből tettem, hanem mivel közben tanultam egyet s mást. Szeretném remélni, hogy mások is tanulnak majd” — vallja nagy őszinteséggel. S csakugyan: szégyen az, ha az ember az élet iskolájában tanul valamit?

Még 1945 őszén feleségével meglátogatja a dachau-i volt koncentrációs tábor-t. Itt részesül egyik legdöntőbb élményében. A krematóriumban egy táblán ezt olvassa: „1933-tól 1945-ig 283.756 embert égettek el itt”. 1933-tól már — s ő csak 1937-ben került lakat alá. Tehát négy esztendőig módja lett volna ez ellen a szörnyűség ellen felszólalni! „Lelkész voltam, gyülekezetben szolgáltam s prédikáltam, mintha mi sem történt volna! Pedig kiáltanom kellett volna, hogy mindenki meghallja s ne legyünk mindannyian cinkosok e gáztettben.” Azóta is, ha Niemöller bűnről s bűnvallásról beszél, elsősorban mindig önmagára gondol.

1952/53 telén Indiában jár s mély benyomást tesz rá az indiai „erőszaknélküliség” elve, a hindu pacifizmus. Itt találkozik a faji kérdéssel is világméretekben. Küldetésének — e nagy szót bátran merjük itt használni — vonásai egyre határozottabbak: *küzdelem minden fajú, vallású, világnézetű emberek békés együttéléséért.*

A bonni állam felfegyverzése ellen és Németország egyesítése érdekében való fáradozása csak része, de elengedhetetlen része ennek a küzdelemnek. Harcának hevét, nyilatkozatainak érdekességét akkor értjük meg, ha megfontoljuk: miről is volt — és van — szó. *A második világ-háború végén a győztes hatalmak elhatározták Németország leszerelését és a német nép demokratikus átnevelését.* Mindkettő égetően szükséges feladat s hosszú évtizedekre szóló program. Az első években 1945 után még ólomkatonákat sem adtak a német gyermekek kezébe s a könyvtárakból eltávolították még May Károly műveit is — mellesleg Hitler kedvenc olvasmányát. *S alig néhány év elteltével a nyugati hatalmak szorgalmazták az új német hadsereg feállítását s Európa tegnapi leigázóinak — a náci tábornokoknak — a kezébe atomfegyvereket adtak. Ha van inkonzekvencia, akkor ez az, még pedig végzetes!*

1951-ben elsőnek utazik Moszkvába az ortodox egyház fejének meghívására. Útját nyugati egyházi körök felháborodásának vihara kíséri. Néhány év múlva ugyanezek a körök versengenek egy moszkvai meghívásért. Az idő Niemöllert sok mindenben igazolta. Igehirdetése valóban prófétai s ez az igehirdetés talán korunk egyházi életének egyik legfigyelemreméltóbb jelensége. Mert ebben Niemöller levonta a német egyházi harc tanulságait és — megszívlevélve Barth kritikáját — túllépett annak korlátain. Ebben az igehirdetésben nem pusztán szűken vett egyházi érdekekről van szó, hanem az egyház felelős szolgálatáról az emberek között.

1950-ben megválasztják Niemöllert a Hessen Nassaui egyházkerület elnökévé — a püspöki címet, annak külsőségeivel együtt elutasítja — 136 szavazattal 171-ből. Nyolc év múlva, szolgálati idejének lejártával újraválasztják — 99 szavazattal 195-ből. Közben, még 1956-ban kibuktatják a külügyi hivatal vezetéséből és az EKID tanácsából is. Mindez: az ellene felvonuló front s egyre erősödő támadások pergőtüze, csak megerősíti hitében, hogy jó úton jár.

Életének legújabb eseményei a tegnap és tegnapelőtt friss emelésekében élnek. Szükségtelen felidézni őket. A háború és béke létkérdésében polarizálódó nézetek harcában az első sorban küzd, — *az atomhalál ellen, az emberiség békében való életéért.*

Fantasza, rajongó, próféta? — Az ítéletet Niemöller ügyében nyugodtan rábízhatjuk „az igazságosan ítélőre”. Az út, amit megtett hallatlan — de nem egyedülálló. Bizonytal — és remélhetőleg — sokan megtették ezt az utat, a németországi és az európai keresztyénségben. Sőt ez az út az, amit — *mutatis mutandis* — mindannyiunknak meg kell tennünk. Ne áltassuk magunkat: roppan nehéz ez az út: a múlt felszámolása, átöröklött és beidegzett nézetek, tabuk és teologumenonok bűvköréből való szabadulás. Aligha tévedünk azonban, ha azt véljük, hogy ez az út kell legyen keresztyénségünk útja.

E szokatlanul hosszúra nyúlt könyvismertetés egy eszméltető könyv okán szeretne néhány fundamentális kérdésben eszmélődést elindítani. Elodázhatatlanul szükségünk van erre az eszmélődésre.

Groó Gyula

A keresztyén ember viszonya hazájához, népéhez és az emberiséghez

a) A keresztyén ember életének minden kérdése összefoglalható ebben az egyetlen kérdésben: **HOGYAN ISMERI MEG ÉS HOGYAN CSELEKSZI ISTEN AKARATÁT?** Ez a kérdés már önmagában is kettőt jelent: megismerni és cselekedni. Ez pedig a valóságos életben, ezer felé ágazó és minden emberre, minden egyes esetre nézve más. A keresztyén élet legizgalmasabb feladata, ami mindig új és mindig érdekes éppen abban a kérdésben feszül: *hogyan vezet Isten napról napra, lépésről lépésre az egész életen át?* Az egyház szolgálatának a keresztyén ember felé forduló egyik funkciója éppen abban van, hogy útbaigazító világossággal segítse a hívő embert az élet naponként feladott leckéiben. *Van alap, melyre építhet és van forrás, melyből meríthet: Isten kijelentett akarata, mely a próféták és apostolok bizonyágtételén keresztül, a teljes Szentírásban szól hozzánk.* Ezt az isteni akaratot a maga teljességében élénk élte a valóságos emberi életben testté lett Ige: Jézus Krisztus Urunk.

b) Mit jelent mindez közelebbről témánkra vonatkozólag? *A keresztyén ember minden funkciója csak úgy tud érvényesen és hathatósan kitárulni, viszonyulni a körülötte levő világhoz, ha viszonya ELMÉLYÜL a Szentháromság Istennel.* A hitben becsületesség lényegében azt jelenti, hogy amit gondolok, érzek, akarok, teszek, szólok — az Isten színe előtt, az Ő akaratának engedelmeskedve mondom, teszem, gondolom, érzem és akarom. A Szentlélek Isten az, aki Jézus Krisztussal igaz egységbe von. A Szentlélek Isten az, aki a hit, a reménység és szeretet által a Jézus Krisztus életerejét, szolgálatát, mint kovászt a tészta közösségi és egyéni életünkbe beleelegyíti. *Az első és döntő meghatározója a keresztyén ember minden viszonyulásának az: mennyi hitet, szeretetet, reménységet teremtett benne a Szentlélek Isten hatalmas munkája?*

Ez a kérdés ismét három felé ágazik:

1. *A Szentlélek Isten által bennünk megteremtett hit, reménység és szeretet milyen erős, bensőséges egységbe hozott bennünket a mi Urunkkal, Jézus Krisztussal?*

2. *A hit, a reménység és a szeretet milyen közösségre vezérelt egymással?*

3. *Hitünk, reménységünk és szeretetünk milyen szolgálatot tud végezni az emberek között?*

Tehát minden e három szón fordul meg:

Egység — a Krisztussal!

Közösség — egymással!

Szolgálat — az emberek között!

Ezzel a meghatározással a keresztyén élet szívveréséhez értünk. Minden viszony innen indul ki.

Megjegyzés: Mielőtt a kifejtő részre térnék, utalok Bartha Tibor „Ref. Egyház” című teol. szakfolyóirat hasábjain megjelent tanulmányára, amely nagy segítséget és ösztönzést jelentett jelen dolgozatom elkészítésére. Itt jegyzem meg azt is — hálával és köszönettel! — hogy egyházunk „mai” kérdéseinek végiggondolásához, létének, helyének,

* A pesti egyházmegyei lelkeszi munkaközösségben elhangzott előadás.

szolgálatának bennem való tisztázódásához egész protestáns egyházunk vezetőinek bizonyágtételén keresztül kaptam erősítést és segítséget. Mertem hinni abban és nem csalódtam, hogy ezeken a bizonyágtételeken keresztül maga Isten akar megszólítani „hic et nunc”, Ő akar döntés elé állítani, Ő segít tisztázni a bennem égő „má”-nak a kérdéseit.

I. A hazában élő emberek szeretete az igazi hazaszeretet.

Aki nyitott szívvel jár a ma élő emberek között, az észrevette, hogy ma egészen mást értünk hazaszeretet alatt, mint 15–20 évvel ezelőtt. Mi szinte látatlanul vettük át az előttünk járt nemzedékek „hazaszeretet” fogalmát. Ezt a hazaszeretetet misztifikáció és absztrakció jellemzi, és a múlt társadalom ezerféle színe: a liberális kozmopolitizmustól a turáni „faj és vérmítoszig”. Sokan sokféle dologra gondoltak akkor, ha „magyar hazaszeretetről” volt szó. Általánosságban az jellemezte ezt a „hazaszeretetet”, hogy szabad volt a körülöttünk élő népeket gyűlölni s mindamellett bízni abban, hogy a „Magyarok Istene” meg fog védeni és segíteni a többi néppel szemben. A magyar nemzeti dicsőségre vonatkozó misztifikáció soha nem került az Ige mérlegére, de arra a mérlegre sem, melyen a történelem realitását mérik.

A hazában élő emberek szeretete az igazi hazaszeretet! A keresztyén ember szereti annak a népnek az életét, amelybe az ő élete is beletartozik. Szereti azt a földet, mely hazája, de nem a maga „rögvalóságáért”, hanem az emberekért, kiknek életet adott és életet ad. Persze a keresztyén ember szereti múltját is hiszen őseinek küzdelmeivel teljes, és szereti jövőjét, mert fiainak és unokáinak jövője, — de mindenek felett és elsősorban a hazában, a haza földjében, történelmében és jövődjében az EMBERT szereti, aki ehhez a hazához tartozik és e hazában él.

Azt a nagy leckét is megtanultuk, hogy népünket lehet úgy szeretnünk, hogy nem kell ugyanakkor más hazának más fiait gyűlölnünk. A proletár internacionalizmus tanítását hallgatva döbrentünk rá arra a hatalmas szentírási tanításra, melyet Isten az egy vérből teremtett emberi nemzetség egybetartozásáról és testvériségéről jelentett ki. Természetesen más népek szeretete nem jelenti a saját népünk iránti szeretet csökkenését. Éppen az Írás beszél arról, hogy a szeretet olyan csodálatos valami, aminek a tékozló vesztegetése sem jár azzal, hogy elfogy.

Az elmondottakat átgondolva áll a tételünk: a hazában élő emberek szeretete az igazi hazaszeretet. A keresztyén ember szereti hazájában élő minden ember életét, s azon munkálkodik, hogy népe életét szebbé, emberségesebbé, boldogabbá tegye. Küzdjön békességért, népének biztos, boldog jövőjéért.

II. Az igazi hazaszeretet Isten Igéjének parancsa.

Erős hangsúly esik az „IGAZI” szóra! Az olyan „hazaszeretet” amely történelmi osztályok előjogát kívánja biztosítani, vagy amely „hazaszeretet” más népek megsemmisítésével, leigázásával vagy lebecsülésével köti össze a maga romantikus ábrándjait, — távol áll a Szentírás tanításától. A keresztyén ember hazájában élő embereket valóban köteles szeretni: ez az Ige parancsa! De ehhez hozzátartozik elválaszthatatlanul Istennek az emberszeretetre vonatkozó parancsa is.

A keresztyén embernek az Igéből látnia kell azt is, hogy az üdvösség fogalmának a megszorítása nem az Isten kijelentéséből, hanem önző, bűnös emberi gondolatainkból ered. Isten Fia úgy adta életét az emberért, hogy a „testi” és „lelki” életet nem osztotta ketté. A testi és lelki együtt az élet! Aki az Igéből akarja megérteni Isten szeretetét, az megérti, hogy megváltó Urunk egész életünkkel együtt szeret, és megérti, hogy az üdvösségért való szolgálatban benne van a testben élő ember életének, javának szolgálata is! A keresztyén ember előtt világos az is, hogy NEM ÁLTALÁBAN kell szeretnie az embert, hanem azokat a valóságos hús-vér embereket kell elsőrendűen szeretnie, akik körülötte élnek.

A keresztyén ember viszonya hazájához, népéhez: a SZERETET viszonya! Ez pedig jelenti egész existenciáját igénybevevő szeretetet, sorsvállalást, egybeforrottságot azzal a hazával és azzal a néppel, amelyről mi magyarok ezt valljuk a költővel: bölcsőnk és sírunk, ápol és eltakar.

A keresztyén ember szereti azt a hazát és azt a népet, amelyből való, a hívő szív szeretetével szereti. Így tanulta ezt Mózesről, Jeremiásról, — általában a prófétáktól! —, Pál apostoltól, de mindenek felett és első sorban Urától, a testbe öltözött Igétől: Jézus Krisztustól.

III. A keresztyén ember hazaszeretete abból a szeretetből él, amellyel Isten a Jézus Krisztusban szerette és szereti ezt a világot.

E tétel alatt azzal a kérdéssel szeretnék foglalkozni, milyen a keresztyén ember viszonya az EMBERISÉGHEZ. Az eddig elmondottakban már érintettem is a kérdést. Az általános emberszeretet parancsába ui. nemcsak egy nép, vagy nemzet tartozik bele, hanem az egész emberiség.

Dolgozatomban bevezető szakaszában arra mutattam rá, hogy a keresztyén ember döntő kérdése az ő Urához való viszonya. Ebből következik az, hogy az egyház és tagjai szolgálatra vannak elhíva. Az egyház és tagjainak tiszte éppen abban van, hogy Istennek szavát, mindenkor és mindenkre érvényes akaratát ne „véka alá rejtse”, hanem ELMONDJA. Az elmondás szolgálata pedig kettőt jelent — a kettő azonban egy! — Ne csak szóval mondja és hirdesse Isten érvényes akaratát, hanem ELJE ODA az emberek elé. Az emberek nem hisznek azoknak, akik szép igazságot mondanak, magasztos erkölcsi eszmét hirdetnek, világmegváltó gondolatokat propagálnak, de mindezekkel nem élnek. A hívő keresztyén azt a nagyszerű „újat” mutassa meg és élje a világ, az emberek elé, amit az ő Urától tanult. Ennek a helye pedig nemcsak a templom.

A hívő keresztyén ember ezt a szolgálatát végezheti ott, ahol a munka pezseg, ahol gépek dübörögnek, ahol eke barázdát hasít a földbe... ott, ahol a békés holnapot, a boldog jövőndőt építik az emberek — keresztyénül; becsületes munkával és odaadó szolgálattal. Mert a keresztyénység nemcsak hallható, hanem LÁTHATÓ is. Vö. Jak. 2 : 20.

A keresztyén embert szolgálatra Ura hívta el, Ő tanítja és neveli. De nemcsak azért szolgál, mert Ura elhívta, hanem azért is, mert Ő olyan szolgálatot végzett el érte és rajta, ami páratlan és egyedülálló. Ez a szolgálat a betlehemi istállóban kezdődött, amikor az „Ige testté lett”, s a golgothai „elvégeztetett”-tel fejeződött be.

Ennek a szolgálatnak a lényege a BÉKÉLTETÉS szolgálata. Ez a békéltetés szolgálat mindenek előtt Isten tulajdon műve! Isten akarta a békesség a szó teljes értelmében, mélységében és szélességében.

MÉLYSÉGÉBEN úgy; hogy ez a békesség alapjában és gyökerében

Vele való megbékélésünk a Jézus Krisztusban. Ő maga szerezte, Ő maga teremtetette meg ezt a békességet, amikor Fiát elküldte, s Benne velünk megbékel. Ez a békesség a bűnbocsánat és üdvösség békessége. A szent Isten mi miattunk való haragját, haragjának ítéletét az Ő Fiára öntötte. „...békességünk büntetése rajta van, és az Ő sebeivel gyógyultunk meg.” (És 53:5). Egyes egyedül azért van rajta, mert Isten halálosan komolyan akarja a békességet, ezért Fiában meghozta a teljes áldozatot. De! — és itt van a másik döntő dolog, amit a keresztyén embernek soha nem szabad elfelejteni, ami véglegesen döntő módon határozza meg viszonyát és szolgálatát a világ felé az, hogy *Isten akarata és műve a békesség SZÉLESÉGÉBEN is!* Jaj lenne az egyháznak és benne a keresztyén embernek, ha Istennek ezt a békességszerző munkáját úgy akarná leszűkíteni és megszegényíteni, hogy az csak az egyházra vonatkozik! Isten megmondta azt is, hogy az Ő Fiának vére „engesztelő áldozat nemcsak a mi bűneinkért, hanem a világért is”. (I. Jn. 2:2). A világhoz való viszonyunk és szolgálatunk gyökerét és magyarázatát ismertem fel ebben az Igében. „...úgy szeretete Isten a VILÁGOT, hogy az Ő egyszülött Fiát adta érte...” (Jn. 3:16). Jézus Krisztus tehát: „*sotér tou kosmou*”! Ha a keresztyén embernek döntő kérdése valóban egyesegyedül az ő Urához való viszonya, akkor merje bátran, hittel és engedelmesen követni az ő Urát, aki a „bűnösök és vámszedők barátja” volt. Nem a bűnt szeretete, hanem az embert, a bűntől valósággal megmart és benne vergődő EMBERT. Jézus látta, hogy az a világ, amely őt körülveszi, segítségre és szolgálatra való és váró alkalom, és szálmassan kevesen vannak, akik ezt felismerték, és akik ezt gyakorolni tudnák.

Merjen hát a keresztyén ember kétlábbal és egészen szolgálatával efelé a világ felé fordulni, merje szeretni az embereket, merje segíteni hatalmas egyetemes törekvéseiben. Merje szeretni olyan halálosan, mint az ő Ura, aki meghalt érte.

Az elmondottakból az is következik, hogy Isten kész volt az Ő irgalmas szeretetéből minden áldozatot megadni azért, hogy „békességet szerezzen az Ő Fiának vére által” — úgy a keresztyén embernek is a békesség teljes értelmét magáévá kell tenni. Ez ráknézve azt jelenti, hogy becsüljük meg nagyon és szüntelen adjunk hálát Istennek, azért a békességért, melyet Ő adott nekünk itt Európában becsületes munkára és őszinte szolgálatra. Ez a szolgálat nem sekélyesedhetik el passzív pacifizmusban, vagy ún. „semlegességben”, hanem a keresztyén ember szolgálat a bátor küzdelem a harc és háború minden poshasztó kovásza ellen.

Amilyen mértékben nőtt a háborús veszély, olyan mértékben nőtt az emberiség felelősségével együtt az egyház tagjainak felelőssége is a világbéke megvédéséért. A keresztyén ember az Igéből alázatosan felismerte, hogy mélységes összefüggések vannak az egy vérből teremtetett emberi nemzetség egybetartozása és az „Una Sancta Ecclesia” között. A keresztyén ember számára nem lehet „keleti” és „nyugati” világ, mert Isten csak egy világot ismer. Isten Fiában nemcsak a „keleti” vagy „nyugati” világot, hanem az EGÉSZ VILÁGOT, az EGY VILÁGOT váltotta meg. Azért váltotta meg, mert drága néki az egész világ. Ő Krisztusban az egész emberiséget szeretete és szereti, melyet egy vérből teremtetett.

A világgal együtt élő, a belőle való keresztyén ember ott van teljes szolgálatával azokkal, akik az életet védik, az egységet akarják, munkát, boldog jövőt s a világ felvirágoztatásáért küzdenek pusztítás és vérontás helyett!

De nemcsak, hogy ott van szolgálatával, hanem egész szívével harcol

is érte. Ennek a harcnak már az eredményei is megvannak, sok helyen némultak már el fegyverek.

Ez a világ tíz tárgyalás után inkább kibír még száztízet, mint tömegpusztító fegyvereket, interkontinentális rakétákat. A keresztyén embernek tehát úgy kell élnie és szolgálnia, az emberiség nagy egészében, hogy szolgálatával képviselje a népek békés egymás mellett élését, a leszerelést, s a békéért való küzdelemre minden keresztyén embert lelkiismerete szerint kérjen, buzdítson és hívjon fel. A keresztyén ember szíve egész forróságával szereti az emberiséget, mely Isten megváltói munkájának tárgya, oltalmazza és védi egy újabb háborútól, melynek kirobbanása a modern tömegpusztító fegyverek alkalmazásával fel nem mérhető katasztrófáját jelentené az egész emberiségnek.

Az emberről Isten nem véres hűstőmeget akar, hanem azt akarja, hogy **ÉLJEN**, legyen számára az élet alkalom a megtérésre, dolgozzon és jövőt építsen. A keresztyén embernek úgy kell szolgálnia népét és ezen keresztül az egész emberiséget, mint amely két rettenetes háború borzalma után élet, munka és béke után sóvárog.

Az elmondottak tehát azt is jelentik, hogy a keresztyén ember viszonya megtisztul az exclusivitástól, minden öncélúságtól és úgy szélesedik ki, ahogy Pál apostolnál látjuk, hogy szolgálatának alapvető jel-szava: „*minden ember*”.

Persze ez a szolgálat elsősorban ott kezdődik, ott konkrét és határtalan, ahová Isten állította a keresztyén embert, tehát a **GYÜLEKEZET-BEN**. A keresztyén ember tagja a gyülekezetnek, a Krisztus anyaszent-egyházának, de ugyanakkor és elválaszthatatlanul magyar ember is és így az egész emberiség egy része is, kinek sorsa egy népének s világának sorsával.

Nem úgy van, hogy a keresztyén ember fele szívvel szereti az egyházat és fele szívvel a világot, hanem egész szívvel szereti az egyházat és egész szívvel szereti a világot. A nem ellentétes dolgokat ne állítsuk szembe egymással! *A keresztyén ember a világban él és a világért él.* Nem fordítva! Nem a világ ellenére és nem a világ tartozik neki. A keresztyén ember a világban és a világért úgy él, hogy szakadatlan szolgál, és boldog, amikor szeretetével szolgálhat és segíthet, hiszen olyan gazdag és irgalmas Ura van, aki minden igényét kielégíti.

Összefoglalás

Azt mondtuk, hogy a keresztyén élet legizgalmasabb kérdése: hogyan ismeri fel a keresztyén ember és hogyan cselekszi Isten akaratát. Mindenfajta viszonyulása népéhez, hazájához az emberiséghez csak akkor lesz helyes, ha kérdéseire az örök Igéből a Szentlélek Isten világosságában keres feleletet. Ezért kell életét mindenestől az egyetlen Norma alá állítania, ezért számára minden kérdés, amit az élet ad fel „*teológiai kérdés*”, vagyis a hit döntését igényli.

A keresztyén ember csak egyetlen életszabályt követhet: megvizsgálja hitben engedelmeskedve az Igéből: mi az Úr jó, kedves és tökéletes akarata.

Az Igéből alázatosan mindig újat tanuló szívvel meg kell tanulnia és értenie mi a feladata, amikor az élet pillanatok változásaival új és új feladatot és kérdést ad elé. *A hit bátorságával engedelmesen vállalni kell azt a szolgálatot, mellyel elsősorban népének tartozik, melynek tagjai az egyház tagjai is, s annak az emberiségnek, amelynek egybetartozó életében folyik az egyház, tehát az ő élete is.*

Ifj. Blázy Lajos

A lelkész és az egyházi zene

Mi a lelkész feladata az egyházi zenével kapcsolatban? Tisztában vagyunk-e ezzel a feladattal és megteesszük-e, amit tehetünk, hogy gyülekezetünkben az egyházi zene is prédikáljon? Hogyan kell néznünk teológiai szempontból ezt a kérdést?

Ilyen és hasonló kérdésekkel foglalkozom következő írásomban. Előjáróban még csak annyit akarok elmondani, hogy az egyházi zene nem néhány liturgia- vagy zenekedvelő pap egyéni kedvtelése. Luther azt valótta, hogy az egyházi zene nélkülözhetetlen része az egyház szolgálatának. Az ő állásfoglalása sem tekinthető úgy, mint egyéni rajongás, lelkesedés a zenéért. Az egyházi zene előtérbe állítása Luther teológiájából következik és minden evangélikus lelkésznek e tekintetben is figyelnie kell Luther tanítására és útmutatására. MINDEN EVANGÉLIKUS LELKÉSZ felelős a maga gyülekezetében az egyházi zene (gyülekezeti éneklés, énekkar, templomi orgonajáték) szolgálatáért.

Kétségtelen, hogy a fiatal papi generáció közelebb van az egyházi zenéhez, mint az idősebb. Ez nem akar értékítélet lenni az idősebb kollégák felé. (Annál kevésbé, hiszen közöttük is van sok lelkes híve az egyházi zenének.) Ők egy olyan korszakban nőttek fel, amikor a zenei ízlés, a zenei élet egészen más volt, mint ma. Ma minden tekintetben igazabb és helyesebb utakon jár a világi zenekultúra és az egyházi zene is, mint 20–30 évvel ezelőtt. A romantikus zene és a bécsi klasszikusok egyoldalú kultuszából kinőttünk. Mennyivel gazdagabb például a Magyar Rádió zenei műsora ma, mint néhány évtizede, amikor régi zenét sohasem hallottunk, kivéve talán Bach egy-két művét, de azt is csak rendszertelenül. Ma a barokk zene hangversenyeken és a rádióban is tág teret kapott, azt mindenki megismerheti és ez már magában is jótékony hatással van az ízlés nevelésére és a látókör tágítására. Kiváló zenetörténeti munkák, muzsikusi életrajzok jelennek meg és ezek bevezetik a zenekedvelőt a régebbi korok zenei életébe is. Mindez a mai fiatal lelkészt segítheti, hogy nagyobb zenei műveltségre tegyen szert, ami az egyházi zene megbecsülésének és megértésének is egyik feltétele.

Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a Teológiai Akadémián komoly lehetőség van arra, hogy a hymnológia és egyházi zene kérdéseivel megismerkedjenek a jövőző lelkészek.

E bevezető szavakkal csak azt akartam megmutatni, hogy nem a fellegekben járok, amikor az egyházzenei kérdéseinket fejtegetem. Igyekezem jelenlegi lelkészkarunkat szem előtt tartani, amikor a papok feladatairól szólok. Persze nem hallgathatom el, hogy nagy általánosságban igen sok a közönyös lelkész a musica sacra iránt. Most azonban mind az érdeklődők, mind a közönyösök felé megpróbálom elmondani, mi is lenne a lelkész feladata az egyházi zene terén.

A LELKÉSZNEK FELTÉTLENÜL IGÉNYELNIE KELL AZ IGAZI TEMPLOMI ZENÉT. Ha az egész gyülekezet igénytelen lenne is e téren (bár ilyen gyülekezet a valóságban még falun sincs!), akkor is a lelkésznek rá kell nevelnie a kántort és gyülekezetet a helyes evangélikus szemléletre.

MI AZ IGAZI TEMPLOMI ZENE? — kérdezhetné valaki. Erre a kérdésre teológiai, közelebbről liturgiai szempontból kell válaszolnunk. Az egyházzene teológiáját lényegében levezethetjük abból a két meg-

állapításból, amit Bach az „Orgelbüchlein” címében így fejezett ki: „Dem höchsten Gott allein zu Ehren, Dem Nächsten, draus sich zu belehren”. A cél tehát kettős: Isten dicsősége és a felebarát tanítása.

E kettő közül az első — sajnos — üres frázis lett. Pedig az egyházi zene első leghatalmasabb rugója az Isten dicsőítése, imádása. Isten dicsőítésének az egyházban sohasem szabad elnémulnia. Aki ezt nem érti meg, az a liturgiával sem tud mit kezdeni. Isten dicsőítésének legméltóbb formája pedig az ének és a zene.

A másik mozzanat, hogy ti. a felebarátnak szolgálunk az énekléssel, már közismertebb. A zene elűzi a szomorúságot és a szív gondjait, felüdíti, erősíti, megnyugtatja a lelket. Luther maga is igen jól ismeri a zenének ezt a hatását. „Az ördög, a szomorú gondok és nyugtalan gondolatok okozója, a zene hangjaitól majdnem éppúgy menekül, mint a teológia szavától” (Senflhez írt leveléből 1530. okt. 4.).

Az IGAZI egyházi zene az, amelyik ezt a kettős célt akarja szolgálni. Persze a zenei hangok MAGUKBAN nem elégségesek ehhez. Az egyházi zenének csodálatos erejét az adja meg, hogy az Isten igéjét hordozza. Isten igéjének szavával vigasztal, vidámit meg vagy kelt bűnbánatot. A templomi zene tehát mindig túlutal önmagán. Nem emberi érzéseket fejez ki, hanem Isten igéjének örök üzenetét vési a hallgatók szívébe, tehát PRÉDIKÁL.

A lelkésznek tudnia kell, hogy a templomi orgonajáték, énekkar stb. célja EZ ÉS NEM MÁS. És ennek megfelelően kell irányítania a kántor és az énekkar munkáját.

Luther a musica sacrát a teológia után a legtöbbre becsülte. A musica sacra nem felesleges dísz a lutheri istentiszteleten, hanem szerves része annak. Luther az egyház hét ismertetőjele közé felveszi az éneklést is. Valamikor a kántorok teológiát is végeztek. Ma a pap feladata lenne, hogy a kántort a zene teológiai értelmére rávezesse. Sajnos a kántorkérdés egyházunkban a „kedélyes” témák közé tartozik. Sok lelkész humorosnak tartja, hogy a kántor nem tud semmit, rosszul vezeti a hívek énekét, zavarja az áhítatot, elalszik az orgonapadon. Ha a szükség úgy kívánja, ellenőrizze a lelkész a kántor kottatárát. Igaz, hogy kántoraink jórésze fogyatékos zenei tudással rendelkezik, ez azonban nem akadályozza, hogy templomba illő, áhítatos, liturgikus orgonaszót halljunk. Azzal, hogy kántoraink tudását sokszor túlságosan is lebecsüljük, elveszünk kedvüket attól, hogy munkájukat nagyobb igyekezettel végezzék. Hány lelkész figyel az előjátékot? Meg kellene dicsérnünk az odailló, áhítatos preludiumot és — szeretettel, de következetesen szóvá kellene tenni, ha ízléstelen, hivalkodó volt az.

Tehát A LELKÉSZ MAGA IS FELELŐS A MUSICA SACRA SZOLGÁLATÁÉRT. Nem valamilyen egyházi testület vagy bizottság előtt, hanem az Isten előtt. Isten egykor nemcsak azt kéri majd számon, hogy az igehirdetésben hogyan sáfárcodtunk, hanem azt is, hogy az egyházi zenével hogyan sáfárcodtunk. Nem tolhatjuk át a felelősséget a kántorra.

A lelkész ezt a felelősséget csak úgy hordozhatja, ha rendszeresen imádkozik az egyházi zene szolgálatáért. Isten legnagyobb csodája az, amikor a zenét a maga szolgálatába állítja. A „musica” szó nem keresztény eredetű (Múza: a művészet görög istennője!). A muzsika szolgálata a templomban úgyszólván borotvaélen jár. A muzsika, mint emberi mű nem kérkedhetik Isten előtt. A musica sacra a Szentlélek adománya.

A lelkész feladata az énekkari munka támogatása. Tisztában kell lennie azzal, hogy az énekkari szolgálat szerves része a liturgiának. A legkisebb gyülekezetben is kellene lennie énekkarnak.

Nagyon fontos, hogy a lelkész képezze magát a muzsikában. Ismerkedjék meg az egyházi zenével, annak történetével. Alapvető igazság az, hogy csak művelt lelkész képes az egyházi zenét megérteni. Még akinek vele született jó hallása és zenei érzéke van, az is kell, hogy művelődjék. Csak az a lelkész tudja híveit az egyházi zenéhez közelebb juttatni, aki maga érti azt. Ehhez pedig tanulni kell. Bach és más nagy egyházi szerzők ismerete is fontos, de meg kell tanulnia hallgatni a zenét. Tisztában kell lennie, mi az a többszólamúság, hogyan kell egy fugát vagy korál-előjátékot hallgatni. Ha megismeri a gregoriánének csodálatos világát, a középkori többszólamúság zord szépségét, a renaissance vagy a barokk üdén csillogó orgonamuzsikáját, Bach kantátáit, passióit, bizonyára megtekintik terveikkel, elgondolásokkal, hogy miként lehetne ezekből legalább valami keveset újra feleleveníteni.

Kétségtelen, hogy az egyházi zenének anyagi kérdései is vannak (orgonajavítás stb.). Azt szokták rendszerint mondani, hogy erre „nincsen pénz”. Igaz ez? Nem mindig. Sokszor csak a közönyt rejtik e kifogás mögé. Ha a lelkész és a gyülekezet megszereti az egyházi zenét, magától, önként, sőt örömmel fog áldozni egy orgonaépítésre vagy hasonló célra.

HIMNOLÓGIAI ISMERTETÉS

Az egyházi ének hű barátunk életünk napos útjain és földi vándorlásunk sötét völgyeiben egyaránt. Luther jól látta, hogy az ének és zene milyen fontos segítője az egyház igehirdető és vigasztaló szolgálatának: „Minden művészetet, különösen a zenét szívesen látom annak szolgálatában. Aki azt adta és teremtette.” *Gyakran sok szenvedésen és megpróbáltatáson vezet el keresztül az embert az Isten, és éppen ezek által tanulja meg az ember Istent dicsőíteni és megérteni az Istent dicsőítő énekeket, amelyeket az egyház minden időben énekelt.* Hála nélkül azonban nincsen dicsőítő ének; ezt megtanulni igen nehezünkre esik, a legnehezebb éppen azt megtanulnunk, hogy saját életünkre nézve legyünk hálások Istennek. Mások éneke azonban fel akarja emelni, hálássá, megelégedetté tenni a megnehezült szívet. És az egyházi ének valóban képes arra, hogy a kesergő, szomorú szívet örvendezővé és hálássá tegye.

Akik az énekeskönyvünkben lévő énekeket egykor írták, nem jártak könnyebb utakon, mint mi. Ezért igen hasznos számunkra, ha ismerjük az énekszerzők sorsát, életét, szenvedéseit, megpróbáltatásait. Különböző módon tapasztaljuk meg Isten hűségét a magunk életében. Az egyház éneke nem akar mást, mint felnyitni szívünket és értelmünket, *hogy Isten hűségét megismerjük és imádjuk.*

A legnagyobb élmény a keresztyén ember számára, Istennek énekelni és muzsikálni. De ehhez nem elég az ének és zene iránti szeretet, hanem szükséges, hogy szeressük istent is, akinek gyermeki hálával és örömmel énekelünk. *Az egyházi ének nem ízlés, vagy hangulat kérdése, hanem a Krisztusban örvendező szív spontán, megszólalása.* Vége a magambazárkózásnak. Boldogan énekelek Isten szeretetéről. Így adok hálát Neki és teszek bizonyosságot a felabarátnak. Ez az éneklés kettős rugója!

Vessük fel egyszer azt a kérdést, miért nem énekelnek sokan az istentiszteleten? Azért talán, mert nem szeretnek énekelni? Nem, hanem azért, mert némák Isten dicséretére. Szentimentálisán magukbázárkóznak, szívükből a hála szava Isten felé nem csordul ki. Nem énekelnek *együtt* a többiekkel, mert az emberek felé is helytelen viszonyban vannak és begubóznak a maguk szűk kis világába.

LUTHER-ÉNEKEK

Luther énekei nem a reformáció gyökeréhez, hanem gyümölcseihez tartoznak. Nem egy költő művei, aki magának és saját élményéből alkot. Minden személyes hangsúlyozottságuk mellett is az *egyház* énekei. Az egyházból sarjadtak és az egyház számára rendeltettek. Enekeiben Luther csupán azt mondja el, ami a keresztyénséget hálára és dicséretre indítja az újra felfedezett Evangélium felett. Sok nyelvre lefordították őket, 26-ot közülük a XIX. századig a római katolikus egyházban is énekeltek.

Jézus Krisztus egyháza minden időben énekelt. Luther azonban újra feltárta az éneklés régen elzárt forrását, az Evangéliumot. *Száma* *ra az evangélium „jó hír”, amelyetől az ember énekel, beszél és boldog.*

Luther összesen 38 éneket írt. Énekei egyes kivételektől eltekintve nem különleges élményekből fakadtak, hanem meghatározott szándékkal készültek: a német istentisztelet és a keresztyén család számára. Luther maga igen szerényen nyilatkozott énekeiről. Legtöbb éneke azonban nem csak szilárd hitéről tesz bizonyosságot, hanem művészi adottságról is. Gondja volt arra, hogy az énekek nyelve a nép számára érthető legyen, dallama pedig megnyerő. Énekeit először nyomtatott lapon terjesztették. Az árusok nyilvános vásárokon ezeket az énekeket el is énekeltek, és a katolikusoktól üldözést, olykor fogságot is el kellett viselniük.

Luther előtt az énekeskönyvek főleg a papok és a kórus számára készültek. 1524-ben Luther magának a gyülekezetnek a kezébe adja az énekeskönyvet.

Luther a zenét nem önmagáért művelte, hanem teológiai jelentőségében értékelte. *Saját tapasztalatból tudta „hogy a zene az ördögöt és a szomorúság lelkét”* — elűzi. Harmadik és egyben utolsó énekeskönyve 1545-ben jelent meg. 129 énekéből, 37 Luthertől származik. Előszavában Luther még egyszer rámutatott arra, hogy a keresztyén ének szilárd és biztos alapja az örömszerző Evangélium.

DICSÉRÜNK ÚRISTEN (712). Az Ó-egyházi elődöt (Te Deum laudamus) Luther 1528-ban fordítja le németre. Ez az ének az egyháznak egyik legjelentősebb himnusza és már a VI. században nagyon el volt terjedve. A legenda egyenesen Ambrosiustól számaztatja. Azon éjszaka, amikor Augustinust megkeresztelte, vele váltakozva énekelte. Érdekes megemlíteni, hogy ezt a hatalmas dicséretet a XIX. századig a német evangélikus egyházban minden ünnepi istentisztelet végén elénekeltek, mégpedig gyakran teljes zenekari kísérettel. Luther olyan értékesnek tartotta, hogy *egy hitvallási irat tekintélyével ruházta fel.* Felépítése igen világos. Középe tkp. a 3. vers, amely a II. hitágazatnak felel meg. Figyeljük meg, hogy a 13. sor, amely a váltakozó ének felépítésében valóban az egész közepén áll, Megváltónk születéséről beszél!

Jó lenne, ha lelkipásztoraink és kántoraink élnének azzal a lehetőséggel, hogy ez a szép ének az Új Részben megtalálható, és fárad-

ságot nem kímélve megtanítanak a gyülekezetnek, amely tapasztalat szerint nagy örömét találja a váltakozó éneklésben. Ne riasszon vissza, hogy dallama első hallásra nem fülbemászó.

MENNYBŐL JÖVŐK MOST HOZZÁTOK (131). Egy karácsonyi prédikációjában Luther azt mondja: „Ha Krisztust igazán akarod leírni és meghatározni, akkor figyeld meg, hogy az angyalok azt mondják Róla, hogy Ő: NAGY ÖRÖM.” Énekünk eredeti címe: „Kinderlied auf die Weinacht vom Kindlein Jesu”, ilyen határtalan örömből fakadt és az apát gyermekei körében valóban ismét gyermekké teszi. Tíz évvel házasságkötése után írta, a legkisebb gyermek bölcsőjénél, miközben saját számtalan dolga ellenére a gyermekek gondját feleségétől átvette. Az ének a középkori templomi karácsonyi játékok egyes mozzanataira emlékeztet.

A legkorábbi vallásos játékok az istentiszteleten nem karácsonyra vonatkoznak, hanem húsvétra, mert a feltámadást tekintették az igazi keresztyén ünnepnek. Az első két évszázadban Jézus születésnapja megünneplését a keresztyén egyház, mint pogány dolgot egyenesen elvetette. Origenes azt véli, hogy csak az istentelenek, mint Farao (I. Mózes 40:20) és Herodes (Mt. 14:6) ünneplik a születésnapot, mint örömnapot. A szentekről és mártíroknál azok halála napját tartja igazi születésnapnak.

A vallásos játékok eredete a kórus éneklésében van. Amikor a kórust két részre osztották és váltakozó éneklés kezdődött a papság és a gyülekezet között, a gyülekezetnek főleg az ünnepeken drámai élményben volt része. A X. században kolostori testvérek rátértek arra, hogy a húsvéti istentisztelet kibővített énekeit **FELÖLTÖZVE** is ábrázolják: az angyalt a sírnál, Jézust a diadal zászlóval, és Mária Magdolnát, Jánost és Pétert, akik a sírhoz sietnek. A karácsonyi játék kb. 100 évvel később keletkezett. Két diakónus bő, fehér lepelbe burkolva az oltár mögött állott és így szólt: Kit kerestek ti pásztorok a bölcsőben, mondjátok. Felelet gyanánt két énekes a kórusban azt énekelte: Krisztust, az Urat, a Megváltót, a jászolban fekvő kisdedet. Ebből az egyszerű kezdetből fejlődött ki a tkp. bölcső-játék. Pásztorok és királyok mentek az oltárhoz és ott egy pap fogadta őket, később belevonták a cselekménybe, Herodest, mint a gonosz megtestesítőjét. De a mind gazdagabb kialakítás részben igen durva formákat vett fel. A pásztorokat gyakran humorosan ábrázolták. A gonosz vendégfogadás jelenetét részletesen rajzolták. Így az eredeti komoly liturgikus kezdeményezés nagyon sokat veszített értékéből. A XII. században a bölcsőjátékot már az ördög munkájának tekintették és, mint a templom megszenteltségtelenítését megtiltották. Különösen megbotránkoztatónak érezték akkor, hogy a papok felöltöztek mint asszonyok, katonák, vagy éppen mint az ördög.

Luther éneke a centrális evangéliumi gondolatokat szóaltatja meg.

JER ÖRVENDJÜNK KERESZTYÉNEK (351). Az első evangélikus ének, mely nyomtatásban megjelent 1523-ban az „Eljött hozzánk az üdvösség” című énekkel együtt. Az éneket tartalmazó lapot a wittenbergi vártemplom kapujára szögezték és a híveknek istentisztelet előtt szétosztogatták. Mind két éneknek nagy jelentősége volt a reformáció terjedése szempontjából. A két ének mint elválaszthatatlan testvér még ma is egymás mellett van a legtöbb énekeskönyvben.

A „Jer örvendjünk...” Luther hiábavaló vergődését rajzolja a kegyelmes Istenért a kolostori időkben, a reformátori élményig. Korabeli vidám táncdal formájában adja a lutheri megigazulási hit alapgondolatait.

LÁSD MEG A MENNYBŐL ÜRISTEN (756). A zsoltárt az evangéliumból magyarázza (12. zsoltár). A fordítási munka amely az éneket megelőzte, már krisztológiaiilag volt meghatározva. Ennek nyomai már a zsoltárelőadásban (1513—15) megtalálhatók. A zsoltár énekekben nem fordításról van szó, hanem énekelt prédikációkról, népdalszerű formában. Ezekben Luther megnyerő szemléletessége különösen érvényesül.

A 12. zsoltárból készült ének abba az időbe tartozik, amikor Luther egykori barátai, a rajongók ellen kellett, hogy harcoljon. A hamis tanítók kiirtásáért (3. v.), a keresztyén gyülekezet mindig csak „félelemmel és rettegéssel” imádkozhatik, mert nem másokra tekint farizeus módra, hanem önmagát látja az ítélet alatt.

Ez az egy ének, Luther kortársai szerint, nagyobb szolgálatot tett a reformációnak, mint százaknak beszéde. Az éneknek protestáló jellege akkor sem szűnt meg, amikor a felekezeti villongások véget értek. Amikor a szektarianizmus ütötte fel a fejét a megtévedt papok prédikációiban, a hívek a beszéd után (nem egyszer a beszéd közben is), rázendítettek erre az énekre, hogy emlékeztesse a papokat a reformációban vállalt kötelezettségükre. Luther ebben az énekben a bűnbánó publikánus alázatával lép a templomba, hogy feltárja Isten előtt panaszos szívét. Míg azonban a zsoltár-író amiatt panaszkodik zsoltárjában, hogy a hívők mennyire megfogytak, addig Luther azon tűnődik, hogy a hívek között is milyen kevés az igazi keresztyén. Az éneket több neves zeneszerző felhasználta, elsősorban Bachot említjük, de Mozart is felhasználta a „Varázsfuvola” fináléjában.

Luther ezen zsoltárfeldolgozását a katolikusok is felhasználták.

LÉGYEN VELÜNK AZ ÜRISTEN (746). A zsoltár író (67. Zsoltár) a föld terméséért, Luther a reformáció bőséges aratásáért dicsőíti Istent. Ez a Zsoltár eredetileg a főpapi áldás nyomán alakult ki (IV. Mózes 6:24) és az aratási ünnep végén énekelték. A föld megadja termését, megáld Isten, a mi Istenünk (Zsoltár 67:7), de a föld adományaiban a kegyes az ADAKOZÓT ismeri fel, és annak áldó munkáját, amely az egész világot átfogja.

Isten az ura egyben a jövőbeli aratásnak is (Zst. 67:5). Luther ezt a végső reményt Krisztusban látja beteljesedni. Megtanít arra, hogy a zsoltárokat ne csak úgy értelmezzük, mint egy elmúlt kor kultusz és templomi énekeit, hanem mint ígéret-könyvet Krisztusra nézve. A Zsoltárokhoz írt előszavában (1531) a Zsoltárookban egyenesen a Bibliát látja kicsiben: „Nekünk egyedül azért legyen kedves és drága a Zsoltár, mert Krisztus haláláról és feltámadásáról, olyan világosan tesz ígéretet, hogy egy kis Bibliának lehet nevezni, amelyben minden a legszebben és legrövidebben összegezve van, ami a Szentírásban található.”

Ez nem igazi missziói ének, mert a pogányokról, akikről szól, a népek és nemzetek. Krisztus igazi ítélő hivataláról szól az egész világ felett. Hogy ez az ítélet a szívet megörvendezteti, azt Luther csak az Evangélium felfedezése után tapasztalhatta meg.

Mivel az ének 1524-ben, Luther német istentiszteleti rendjének

végén állott, szándéka szerint az istentisztelet befejező énekéül használható. Más rendek szerint a prédikáció után énekelhető.

A lützeni csata előtt ezt az éneket is énekeltek Gusztáv Adolf seregei. A római katolikusok is kedvelték.

KRISZTUS HALÁLRA ADATOTT (207). Luther sok prédikációban az 1524-ben is, amikor ezt, mint egyik legkorábban írt énekét írta, Isten diadalát dicsőíti. A csodálatos diadal képe már a XII. században is ismert volt egy húsvéti szekvenciából. Luther mindig kész arra, hogy erre a diadalra gondolva győzzön le minden kísértést és nyomorúságot és magát ezzel vigasztalja.

Az anyagi koncert Krisztus születésénél csakúgy mint a feltámadás jelenetének ragyogó színei a Golgota képével vannak összekapcsolva. Az incarnatio, nagypéntek és húsvét ezen benső összetartozását mindig újra látjuk Luthernél.

Énekünk ismeri nagypéntek mélységeit is. — Húsvét döntő segítség akar lenni nekünk minden nyomorúságunkban és egy új életet, egy új, minden emberitől független életet akar ajándékozni.

Az utolsó versben a régi kovász: az ó-ember cselekedet igazsága (I. Korinthus 5:8).

TARTS MEG URUNK SZENT IGÉDBEN (747). Az eredeti szöveg a pápát és a törököt említi ellenség gyanánt. Mi a történeti háttér? 1542-ben I. Ferenc francia király szövetséget kötött a törökkel a császár ellen. A Habsburg ház elleni közös harcból előnyöket remélt a maga számára. Aztán jött a hír, hogy a pápa csatlakozott ehhez a szövetséghez. Luther a pápát és törököt egy fronton látta a keresztyénség ellen. Így szólt: „Imádkozzatok, mert nincs többé reménység a fegyverekben, hanem csak Istenben”. Luther a legnagyobb mélységben, a menekülést az imádságtól várta és pedig a gyerekek imádságától. Ezt az éneket ti. mint gyermek-éneket adta ki.

Az ének a szentháromság-hitből nő ki. 1. Isten, az Úr tartsa meg az egyházat. 2. Krisztus védje meg azt. 3. A Szentlélek egyesítse azt hitben és vezesse a híveket örökéletre.

Az ének régi szövegei nem egységesek. A változatok eredete valószínűleg a szájhagyomány és a kézírásos terjesztés hibás volta. Az éneket ismételten is felhasználták, bővítették, alakították. Selnecker pl. 13 verssé duzzasztotta, a kálvinisták elleni polémiák során pedig 79 versszakos ének lett belőle. Természetesen a római katolikusok is feldolgozták a maguk tanítása szerint.

MIATYÁNK KI VAGY MENNYEKBEN (27). Luther gyakran prédikált a Miatyánkról, magyarázta és fejtegette, először 1516-ban, majd 1519 és főleg 1529-ben a Kis- és nagy Kátéban. Énekünk csaknem minden sorában visszacsendülnek ezek a korábbi magyarázatok. Mindig újra érezzük Luthernál, hogy ő maga is imádkozó volt, és, hogy az imádságot a keresztyénségnek újra vissza akarta adni. Tudta az Írásból és saját tapasztalatából, hogy egyedül az ima tud a Sátán és a kísértések ellen megvédeni, valamint a kétség és a szomorúság gondolatai ellen és a vádoló lelkiismeret ellen.

Felmerül a kérdés „ki tudja, hogy Isten imánkat figyeli és meghallgatja-e?”. E kétséggel szemben csak egy segít, ha Jézustól megtanuljuk az igazi imádságot. Az imádságot valóban TANULNI kell, mert az a keresztyének legnehezebb munkája. Az imádság azonban Jézus

értelmében elsősorban nem kiáltás, hanem hallás, nem kérés, hanem elfogadás. Krisztusban az Atya szíve feltárult, úgy hogy Ő az, aki az „Atya” megszólítással „arra biztat minket, hogy higgyük, hogy Ő igazán Atyánk mi pedig igazán gyermekei vagyunk”. Isten a mi Atyánk, és éppen ez teszi lehetővé, hogy mi gyermekei és egymás testvérei legyünk.

A kísértésben levőket Luther a II. parancsolatra emlékezteti. Isten nevét hiába nem venni azt jelenti, hogy Őt minden szükségben segítségül hívjuk. Ezért az ima nekünk éppen úgy Isten parancsa, mint az hogy ne legyen más istenünk, ne öljünk és ne lopjunk.

A Miatyánk hét kérésébe minden szükségünk bele van foglalva és mindegyik oly sok imádkozni valót tartalmaz, hogy egész életünkben van miért imádkoznunk.

Már Luther előtt sok rimes és rímtelen feldolgozása volt a Miatyáknak. Egy a XIII. századból származó költemény csaknem 5000 versben fejti ki a Miatyánkra vonatkozó gondolatokat. Luther a maga énekében az elején az imádkozók nagy seregébe állítja az egyes keresztyént. Nem csak az egyes, hanem a közös szükségről és közös bűnről van szó. Luther itt a kenyeret (5. v.) nem vonatkoztatja szellemileg az Igére és Szentségekre, hanem a legtágabb értelemben teremtszerűen fogja fel.

Weisz Mihály pápai bakkalaureátus azt mondta: „Luther ezen énekében több a vigasztaló teológia, és a színtiszta tanítás, mint az összes teológiai könyvekben, amiket életemben olvastam”

Gáncs Aladár

KÖZLEMÉNY

az agenda-tervezettel kapcsolatban

Mivel lelkészi szakfolyóiratunk jó részét az utóbbi időben lefoglalta Pröhle Károly agenda-tervezetének közlése és emiatt több jelentős cikknek idejében történő leközlése hátrányt szenvedett, a Lelkészi Munkaközösségek Országos Elnökének döntése alapján az agenda-tervezet hátralevő részét sokszorosított formában kapják kézhez a lelkészek.

Krisztus-hitünk és a mai Jézus-élete-kutatás

A „kérügmaticus” és „egzisztenciális” teológiai irányzatok kritikája
a legújabb teológiában

I.

SZEMBEN ALLÓ NÉZETEK

A századforduló nagy biblicista teológusa, Martin Kähler, mondotta ki először a legutóbbi évtizedekben oly sokat hangoztatott tételt: Krisztus-hitünk egyedüli alapja a „kérügmaticus Krisztus”. Másképpen kifejezve, a Szentírás üzenete a Megfeszítettről és Feltámadotról, tehát a bibliai „kérügma” (igehirdetés).

Ezzel a híressé vált tétellel Kähler a XVI. század reformátori álláspontját kívánta felújítani. Luther ezt írja Krisztusba vetett hitünk alapjáról: „Tudnunk és hinnünk kell, hogy mi keresztyének vagyunk és megváltottak. Ha azt kérdezi valaki, honnan tudod ezt? — ezt válaszoljuk: onnan tudom, hogy az igében, a szentségben és az abszolúcióban így hallom, és a Szentlélek is épp így mondja a szívemben, ahogyan fülemmel hallok... ahogyan a Szentlélek a szívbe írja tehát, az összecseng a Szentírással.”¹ Külsőképpen Isten ígéje az Írásban, igehirdetésben és szentségben, belsőképpen a Szentlélek tanúságtétele szívünkben ugyanennek az ígének igaz voltáról, — ez a reformáció tanítása szerint Krisztusba vetett hitünk egyedüli és elégséges alapja!

Kähler a reformációnak ezt a teológiai álláspontját azért eleveníti fel, hogy szembe fordítsa a XVIII. század óta kialakult és felvirágzott történetkritikai Jézus-élete-kutatással. Olyan módon próbálja a keresztyén hitet a modern történetkritika leghevesebb pergőtüzében is „viharmentes zónába”² elvezetni, hogy a reformációra visszanyúlva hangsúlyozza: *mivel Krisztus-hitünk egyedül az ígére, a bibliai kérügmára alapozódik, azért nem függ attól, ami az ige „mögött”, a földi történelemben lejátszódott.* „A Megváltóba vetett hitünket a megdicsőített Megfeszítettről szóló rövid és velős apostoli igehirdetés kelti és őrzi is meg.”³ A Szentírássra és Jézus földi életére irányuló történeti kutatás jogosultságát nem kívánja vitatni. De az szerinte sem az igazi Názáreti Jézust nem tudja megismerni, sem hitünk és az egyház teológiája számára nincs jelentősége.

Ez a teológiai álláspont a maga idejében meglehetősen magányos hang volt. Azóta azonban egy széleskörű, sokfelé elágazó teológiai irányzat tette programjává. Követői mindenestre igen különböző módon és egymással is harcban álló csoportokra oszolva hivatkoznak rá. Ez a „kérügmaticus teológia” azt vallja: *Mivel a Krisztus-hit egyedül a bibliai kérügmán alapul, azért nem szabad — de nem is lehet — a bibliai*

¹ Luther Márton: Házi prédikáció a hit cikkeiről. Schmalkalden, 1537. WA 45, 24.

² Martin Kähler: Der sogenannte historische Jesus und der geschichtliche, biblische Christus (1892). Újra kiadta Ernst Wolf (1953). 45. lp. és 78–79. lpk. (az 1896-os 2. kiadás szövegében).

³ Kähler i. m. 80. lp.

ige mögé, a történeti Jézusra visszamennünk, sem ezzel megpróbálkozunk. A végső adottság számunkra a bibliai kériigma. Azt kérdeznünk, hogy a bibliai igének, például a húsvéti történetnek, megfelel-e a történeti valóság, ez hitetlenség az ige iránt. Ennek a „kériigma-teológiának” mai legjellegzetesebb képviselője, Rudolf Bultmann, azt vallja, hogy „eltévelyedés lenne, ha valaki az ige hirdetés történeti eredete után kutatna, mintha ezzel annak igazát kimutathatná. Azt jelentené ez, hogy hitünket Isten igéje iránt történeti kutatással akarjuk megalapozni. Az ige hirdetés igéje mint Isten szava ér minket, és vele szemben nem vehetjük fel az igazolhatóság kérdését”.⁴ A húsvéti hitet — vallja ugyancsak Bultmann — nem érdekli, hogy történeti tény-e a feltámadás. A hívő egyszerűen hisz az igének, amely új „önértelmezésre” vezet el.

Tartható-e ma ez a teológiai pozíció? Van-e valóban olyan „viharmentes zóna”, ahová hitünk és teológiánk visszahúzódhatnak, nem zavartatva magát a történetkritikai kutatás eredményeitől? A mai teológiának egy másik, egyre erősödő és szélesedő irányzata azt vallja, hogy az említett álláspont teljesen tarthatatlan. Ezt az új teológiai irányt — amelyet ma elsősorban Oscar Cullmann és Ethelbert Stauffer neve fémjelez — „üdvösségtörténeti teológiának” szokták nevezni. Ez az irányzat azt vallja, hogy Jézus Krisztus nemcsak „kériigma”, hanem történeti valóság is, és az üdvösség története mélyen beleágyazódott a világ történetébe. Ezért a Názáreti Jézus ige hirdetésére és földi életére vonatkozó történeti kutatás nemcsak hogy jogosult tudományos feladat, hanem nélkülözhetetlen jelentősége van hitünk és az egyház teológiája számára.

E két nagy teológiai irány ellentéte végigvonul az egész mai teológián. Azt mondhatjuk: a „kériigma-teológia” és az „üdvösségtörténeti teológia” küzdelme napjaink bibliai és dogmatikai teológiájának nagy témája. Az úgynevezett „Bultmann-kérdés” ennek a teológiai harcnak, vagy ha úgy tetszik, teológiai párbeszédnek csupán egyik — mindenestre döntő — területe.

A következők során ennek a teológiai vitának mibenlétével és vele kapcsolatban a Jézus-élete-kutatás mai meglepő újjáéledésével szeretnék közelebbről foglalkozni. Mivel a „Bultmann-kérdés” újra felvetődött egyházi sajtóinkban,⁵ ezzel a cikkel egyúttal arra is szeretnék utalni, hogy Bultmann teológiai egzisztencializmusa ma már nem a „legújabb teológiai álláspont”, mint sokan gondolják, hanem bizonyos szempontból a múlté. Újabb és vele élesen szembenálló teológiai irányzat került a mai teológia előterébe. Aki a „Bultmann-problémában” valamennyire is járatos, könnyen észreveszi, hogy az „üdvösségtörténeti teológia” vitája a „kériigmatikus” és vele szoros kapcsolatban álló „egzisztenciális” teológiával nem a mítosz és a modern világkép viszonya felől, hanem más oldalról közelíti meg és veszi kritika alá Bultmann ismert álláspontját.

⁴ Rudolf Bultmann: *Offenbarung und Heilsgeschehen*. (1941) 66k lpk

⁵ Böjtös Sándor: Nincs Magyarországon Bultmann-kérdés? *Lelképásztor*. 1959. évf. 479–489. lpk.

A szinte áttekinthetetlenül nagy Bultmann-irodalomból hadd utaljunk itt két alapvető iratra. Az egyik Bultmann vitaindító rövid értekezése: *Neues Testament und Mythologie* (1941). A másik Bultmann nézeteinek legalaposabb, legjobb teológiai kritikája: Julius Schniewind, *Antwort an Rudolf Bultmann* (1943). Mindkettő együtt megtalálható a H.-W. Bartsch kiadásában megjelent „Kerygma und Mythos” gyűjtemény 1. kötetében, a 15–48. és 77–121. lapokon (3. kiad. 1954). Aki Böjtös Sándor cikkében felvetett kérdésekkel tárgyilagosan és közelebből foglalkozni akar, annak legelőször ezzel a két írással kell megismerkednie.

A „KÉRÜGMATIKUS” ÉS „EGZISZTENCIÁLIS” TEOLÓGIA KRITIKÁJA

A „kérügma-teológia” és az „üdvösségtörténeti teológia” nagy viája — mint már röviden érintettük — történetileg a *Jézus-élete-kutatás kérdéseire* vezethető vissza. Milyen szerepe van Jézus földi élete történeti tényeinek és a rájuk vonatkozó históriai kutatásnak a keresztyénség hite és teológiája számára?

A dialektikus fejlődés ismert törvénye itt is érvényesülni látszik. A liberális teológiai korszak határtalan optimizmussal azt várta, hogy a történeti módszer segítségével dolgozó Jézus-kutatás egy szép napon végül is minden titkot felderít Jézus földi életével kapcsolatban, s akkor a Krisztus-dogma helyét majd a történettudomány által megírt „Jézus élete” foglalja el.⁶

A liberális Jézus-élete-kutatás csődje után az inga az ellenkező végletbe lendült át. A „*kérügmatikus teológia*” az említett optimizmussal szöges ellentétben mereven megtagadta, hogy a történeti kutatás bármit is felderíthet Jézus földi életének titkaiból. A keresztyén hit *végso* alapja a Krisztus-hitből fakadt kérügma. Hitünket nem történeti tények határozzák meg tehát, hanem ez a bibliai kérügma. Ennek az ellenkező végletnek legszélső, vagy ha úgy tetszik, mélypontja Bultmann és Gogarten „egzisztenciális ige-értelmezése”. E szerint a valamikor élt történeti Jézusnak és a keresztyén hit Krisztusának semmi köze sincs egymáshoz azon kívül, hogy a történeti Jézus személye és kereszthalála lett a Krisztus-hit kiinduló pontjává. Bultmann maga is kutatta Jézus földi életének történetét. Könyvet is írt a történeti Jézusról. Ezt azonban éppen azért tette, hogy megmutassa: a történeti Jézus igehirdetése, földi élete és a Krisztus-hit között áthidalhatatlan szakadék van. Bultmann kifejezett célja az, hogy a keresztyén hitet minden történeti alaptól megfossza, minden történeti támasztékot elvégyen alóla („Entsicherung des Glaubens”).

Úgy látszik, hogy a legutóbbi másfél évtized érlelte meg és bontakoztatta ki az említett két szélső álláspont után a nagy teológiai útalakulásnak azt a harmadik szakaszát, amelyet „üdvösségtörténeti teológia” névvel szoktak megjelölni. Ez a teológiai irány felismeri és értékeli a „kérügma-teológiának” Kähler és követői által hirdetett igazságát: Krisztus-hitünk végso hordozó alapja Isten igéje, a Krisztus-kérügma. Együttal azonban helyreigazítja ennek a teológiának a történetietlenségét, idegenkedését és tartózkodását a történelem és a kinyilatkoztatás kapcsolatának kutatásától, sőt egyoldalú „egzisztencializmusát” is bizonyos ágaiban. Ez a teológiai irány — a történelem és a kinyilatkoztatás helyes viszonyát feltárva — ugyanakkor új lendületet adott a Jézus-élete-kutatásnak, egyáltalán a Szentírás mögött álló „üdvösségtörténet” kutatásának is. Ezt ma a bibliai tudományok egész területén megfigyelhetjük (Gerhard von Rad ószövetségi teológiai munkássága, Oscar Cullmann, Ethelbert Stauffer, H. v. Campenhausen és mások újszövetségi kutatómunkája).

⁶ „Azt is hallhatja manapság az ember, hogy a Krisztus-dogma helyére már a „Jézus élete” lépett, vagy annak a helyére kell majd lépnie” — írja Kähler a múlt század végén. I. m. 50. lp.

Nincs senki, aki tévedhetetlenül ítélhetne a jövő teológiai továbbfejlődésének kérdésében. Mégis úgy látszik ma, hogy a jövő teológiája nem a Bultmann-féle teológiai egzisztencializmus lesz, hanem a liberális és az „egzisztenciális” teológia egyoldalúságaiból egyaránt kibontakozó, a keresztyén hitnek és a kinyilatkoztatástörténetnek kapcsolatát feltárni törekvő új teológiai irányzat. Ezt a látásunkat arra alapozzuk, hogyan szélesedik és tör előre szemmel láthatóan ez az irányzat a mai bibliai és rendszeres teológia egész területén.

Nézzük a következőkben ennek a rendkívül érdekes, mindenestre eléggé bonyolult és összetett átalakulásnak fő állomásait!

Kähler bírálata a régebbi Jézus-élete-kutatáson

Kähler még azt gondolta, hogy a történeti Jézus-kutatással szemben a keresztyén hit álláspontját egyetlen szóval kell kifejezni: nem!⁷ Merev elutasítását főleg *három érvel* indokolja.

Először is, nincsenek olyan Jézus életére vonatkozó forrásaink, melyeket a modern történeti kutató megbízhatónak és kielégítőnek fogadhatna el. Bibliai forrásaink nem tekinthetők történeti forrásműveknek; nem is akarnak ezek lenni. Valamennyien — nemcsak a „dogmatikus” apostoli levelek, hanem a szinoptikus evangéliumok is — *lényegében véve igehirdetések*. Prédikációk a Megfeszítettéről és Feltámadotról, melyeket a hívő keresztyének írtak hit ébresztése céljával, tehát „hitből hitbe”.

Másodszor: egy történeti jellegű Jézus-életrajznál elengedhetetlen lenne *Jézus lelki életének* és lelki fejlődésének leírása. De hogyan írhatna meg ilyet valaki, mikor az újszövetségi források Jézus belső életéről alig árulnak el valamit? Isten Fiánál a másik lehetséges módszer — a magunk lelki életének alapulvétele és analógiával Jézusra alkalmazása — is járhatatlan út.⁸

Harmadszor: ennél az egyedülálló életnél az *életrajzíró előre megalkotott véleményének* — hitének vagy hitelenségének — fokozott jelentősége van. Vagy megmarad a bibliai iratok szándékánál, s akkor nem próbál Jézusról emberi életrajzot írni. Vagy a saját fantáziájával próbálja kitölteni a Jézus külső és belső életében található hézagokat. Ebben az esetben azonban „ezeknek az uraknak a saját szelleme az, amelyben Jézus visszatükröződik”,⁹ nem pedig a Szentlélek!

Mindent egybevetve, Kähler álláspontja szerint „keresztyén hitünknek mint a Jézus Krisztusba vetett hitnek nem szabad másnak lennie, nem is lehet más, mint egyszerű odahallgatás a „bibliai férfiakra”: ezek pedig arról tanúskodnak, amit Jézus Krisztusról hittel megismertek. Aki e mögé a tanúságtétel mögé *az ún. történeti valóságra* akar visszamenni, az Kähler szerint olyan engedményt tesz a hisztorizmusnak, amellyel a hitet tagadja meg.”¹⁰

⁷ „A modern írók »történeti Jézusa« eltakarja előlünk az élő Krisztust.” Kähler i. m. 16. lp.

⁸ Kähler i. m. 24 kk lpk.

⁹ Kähler i. m. 30. lp, vö. 27 kk lpk.

¹⁰ Karl Ludwig Schmidt: Das Christuszeugnis der synoptischen Evangelien. In: Jesus Christus im Zeugnis der Heiligen Schrift und der Kirche (2. kiad. 1936), 7–33. lapon. 8–9. lpk.

Kählernek ez a régebbi Jézus-élete-kutatáson gyakorolt kritikája hamarosan két oldalról is igazolódott. Igazolta először is a liberális Jézus-élete-kutatás összeomlása, amint ez *Albert Schweitzernek* híres könyvében (*Die Geschichte der Leben-Jesu Forschung*, 1911) megmutatkozott. Igazolta másfelől a *formatörténeti módszer* alkalmazása a Szentírással kapcsolatban. Ez az új módszer teljes mértékben bizonyította Kähler felfogásának helyességét az evangéliumok kéri-gma-jelle-gére vonatkozóan.

A „kéri-gma-teológia” menekülése a történeti tények elől

Martin Kähler alapgondolatát később átvette az ún. „teológiai újra-eszmélés” híveinek egy igen jelentős csoportja, és önálló „kéri-gma-teológiává” építette ki. Ennek a teológiai irányzatnak a követői sok mindenben különböztek egymástól; sok kérdésben éles harcban is álltak egymással. Egy valami azonban összekapcsolta őket: szerintük az evangéliumi tudósítások történeti igazolhatóságának kérdését nem lehet, de nem is szabad felvetni. A „kéri-gma-teológusok” — a szélsőségektől eltekintve — nem kételkednek ugyan az evangéliumi történet alapvetően igaz voltában, például a feltámadás történeti valóságában. Eleve bizalmatlanok azonban a Jézus életével kapcsolatos minden történeti kutatás iránt. Azt vallják, hogy a keresztyén hitnek az ilyen kutatásra, igazolásra nincs is szüksége. A keresztyénség hite nem a történelemnek valamilyen, számunkra megközelíthető tényein nyugszik. Hanem egyedül a bibliai ígén, a prófétai és apostoli kéri-gmán alapul.

Megfigyelhetjük ezt a felfogást a mai „kéri-gma-teológia” egyik neves képviselőjénél, a dialektikus teológia táborához tartozó *Hermann Diem*nél is. „Jézus Krisztus története csak az erről a történetről szóló *igehirdetés* történetében találkozunk velünk, és csak az utóbbiban ragadható meg történetileg. A (történész) tárgya tehát csak az *igehirdetésnek* a szövegekben előttünk levő története lehet.”¹¹ „A szinoptikusok természetesen azon a véleményen voltak, hogy történeti tény-beszámolót adnak, ha a mi modern történeti érzékünk szerint meglehetősen naiv módon is. Beszámolójuk azonban egyedül annak az *igehirdetésnek* a célját szolgálja, amely a keresztre és a feltámadásra központosul.”¹² Ennek a felfogásnak „kéri-gma-teológia” elnevezése ezekből az idézetekből is megérthető.

Diem tehát kitart amellett, hogy az *Újszövetségen végzett történet-kritikai kutatás* egyedül *jogos témája: az újtestamentumi igehirdetés története, a kéri-gma története*.¹³ Semmiesetre sem az, hogy történetileg mi állapítható meg a bibliai eseményekből. Elutasít minden kísérletet arra vonatkozóan, hogy a történeti igazság kérdését a bibliai tudósításokban közölt eseményekre vonatkozólag a történeti kutatás módszerével is megvizsgáljuk.¹⁴

¹¹ *Hermann Diem*: Dogmatik (Theologie als Wissenschaft, 2. kötet). 1955. 127. lp.

¹² *Diem* i. m. 78. lp.

¹³ *Diem*: Der irdische Jesus und der Christus des Glaubens. 1957. 9 kk 1pk.

¹⁴ *Diem*: Dogmatik. 76 kk 1pk.

Az „egzisztenciális” teológia radikálisan elutasítja a Krisztus-hit történeti megalapozását

A „kérügma-teológia” követői még nem kételkednek abban, hogy a Krisztusról szóló igehirdetésnek, tehát például a feltámadás-perikopának, történeti valóság (Geschichte) az alapja. Szerintük ez a különleges „történelem” azonban nem válik szükségyszerűen a megfigyelhető, tapasztalatilag elérhető emberi történelem (Historie) részévé.

A Kählerre hivatkozó „kérügma-teológia” radikális szárnya azonban — melyet főképpen Rudolf Bultmann és Friedrich Gogarten képviselnek — elszakítja még ezt a kapcsolatot is a kérügma és a történeti Jézus között. Bultmann szélsőséges történeti kritikája csak a Názáreti Jézus történeti létezésének és kereszthalálának tényeit fogadja el. Egyébként szerinte a Názáreti Jézusról szóló minden más történeti tudósítás, de még Jézus igehirdetésének és az apostolok igehirdetésének kapcsolata vagy ellentétessége is teljesen közömbös a keresztyén hit szempontjából. A Krisztus-kérügma történeti részeit — például a csodatörténeteket vagy a feltámadás-történetet — ki kell vetközítettünk „mitológikus” történeti köntösükből és „egzisztenciálisan kell átinterpretálnunk” a mai ember számára.

A kérügma mögött tehát — az említett két tényről eltekintve — nemcsak nem érhető el, de nincs is történeti valóság. Lássuk ezt a feltámadás-hit példáján! „A húsvéti esemény, Jézus feltámadása, nem történelmi esemény; *históriai eseményként csak a tanítványok húsvéti hite érthető el.* A történész ennek (a feltámadáshitnek) a keletkezését bizonyos fokig érthetővé tudja tenni azzal, hogy rámutat a tanítványoknak Jézussal való megelőző személyes kapcsolatára; a húsvéti történet előtte a *tanítványok víziószerű élményeire* redukálódik. A keresztyén húsvéti hit nem érdekelt a *históriai kérdésben.*”¹⁵

Bultmann tehát a Krisztus-hitet teljesen függetleníteni akarja a Jézus-történettől. Ebben van ennek az álláspontnak — saját bevallása szerint — hasznos volta! Akármít derítsen is ki esetleg a Jézus-életkutató, az a kérügmára épülő Krisztus-hitet egyáltalán nem érinti. Így értjük meg, hogy az a Bultmann, aki Jézus-könyvében alig hagy meg valamit történetileg elfogadhatónak az evangéliumok Jézusának igehirdetéséből és életéből,¹⁶ mégis megmarad amellett, hogy a Krisztus-hit földi életünk, egzisztenciánk nagy kérdéseinek végső megoldása. Itt a magyarázat! „Kritikai radikalizmusomban én magam még sohasem éreztem kényelmetlenül magamat, hanem egészen jól. Viszont sokszor az a látásom, hogy konzervatív kollégáim az Újszövetséggel kapcsolatban meglehetősen kényelmetlenül érzik magukat; mert mindig mentési munkálatokban látom őket foglalatossnak. *Én hagyom, hadd égjen;* mert azt látom hogy ami megég, az mind a Jézus-élete teológiának fantázia-szüleménye és »a test szerint való Krisztus«.”¹⁷

Dr. Nagy Gyula

(Folytatása következik)

¹⁵ Rudolf Bultmann: Neues Testament und Mythologie. In: Kerygma und Mythos (kiadta H-W. Bartsch), 1. kötet, 47. lp. (3. kiad. 1954).

¹⁶ Bultmann: Jesus. (Die Unsterblichen. Die geistigen Heroen der Menschheit in ihrem Leben und Wirken. 1. kötet. 1929.)

¹⁷ Bultmann: Zur Frage der Christologie. Zwischen den Zeiten. 1927. 57. lp. — Idézi Hans Engelland: Gewissheit um Jesus von Nazareth. Theologische Literaturzeitung. 1954. 67. hasáb.

Stauffer, Ethelbert: Die Botschaft Jesu damals und heute

Bern, 1959. 215 l.

Az alábbiakban nem kritikai ismertetést, avagy értékelést akarunk adni a könyvről. Értékét és fontosságát azzal emeljük ki, hogy leglényesebb részeit fordításban közöljük.

Az elmúlt esztendőkből kerültek napfényre a Chirbet Qumran melletti barlangokból azok az irattetekercsek is, amelyek egészen új betekintést engednek az antik palesztinai zsidóság gondolatvilágába. Mi közülük ezeknek a leleteknek a mi Jézus-problémáinkhoz? Ezt megkíséreljük a lehető legrövidebben és legegyszerűbben elmondani.

Az első felfedezések láttán sok laikus és amatőr-tudós ezt érezte: ezekben a tekercsekben kb. ugyanaz van megírva, mint az Újszövetségben. Mi marad meg a keresztyénségből, ha nagyrészt bebizonyosodik, hogy már a keresztyénség előtti zsidóság körében is megvoltak ugyanazok a gondolatok és eszmények, fogalmak és berendezkedések? A források kritikai elemzése azonban egészen más képet tár fel. Megmutatja, hogy a „qumráni” elemek az Újszövetségben, különképp pedig az ősi jézusi hagyományokban egyáltalán nincsenek egyenletesen elosztva. Ezek a legősibb jézusi hagyományokból teljességgel hiányoznak, majd a hagyomány későbbi rétegeiben és a későbbi evangéliumokban egyre gyakoribbá válnak. Más szavakkal: a jézusi hagyomány egyre erősebben qumranizálódott s ez nyilvánvalóan összefügg az apostoli kor keresztyén életének és gondolkodásának erősödő qumranizálódásával.

Ez a qumranizálódás azonban csak az őskeresztyénség judaizálódásának egy része, melynek a mérete és fontossága csak most, lépésről lépésre világosodik meg előttünk. A keresztyénség judaizálódását nyomon követi a hellenizálódás, a romanizálódás és a germanizálódás. Ezeknek a metamorphosisoknak megvan a logikájuk, szükségyszerűségük és történelmi jogosultságuk. Mindegyik a maga módján a keresztyénség kimeríthetetlen elevenségét bizonyítja. De mindegyik mindig újból visszautal bennünket ahhoz a kérdéshez, hogy ebben a sok állomású változási folyamatban mivé vált a Názáreti Jézus igehirdetése?

A későbbi metamorphosisok kutatására és bírálatára az egyháztörténész illetékes. A Jézus-kutatót mindenekelőtt az első, nagy metamorphosis, a keresztyénség judaizálódása érdekli. Mert kétségkívül ez az első átalakulás a leggyökeresebb, mivel ez a nemzeti visszahatás és a vallásos restaurációs mozgalom jellegét is magán viseli. Az őskeresztyénység tudva, avagy tudatlanul Jézus előttre nyúl vissza, zsidó atyáik vallási hagyományaihoz. Szüksége, hogy a Názáreti Jézus alakját, történetét és igehirdetését az Ószövetség fényében értesse meg és az ószövetségi kinyilatkoztatás előtt igazolja. Valláslélektanilag semmi sem ért-

hetőbb, mint ez, viszont történetileg is ennek van a legsúlyosabb következménye.

Ez a rejudaizálódás már Jézus életében előkészül tanítványai körében, húsvétkor már átütő erővel lép fel, és csakhamar visszahat magára a jézusi hagyományra.

Ha ez így van, a Jézus-kutatás feladata világos: A jézusi hagyomány megszabadítása a judaizálódástól. Bizonyos, hogy ez az evangélium-kutatásnak nem egyetlen feladata, de pillanatnyilag talán a legfontosabb. Hogy ennek a munkának akármiféle antiszemizmushoz, akár múltbeli, akár jelenben meglévő, avagy jövőben fellépőhöz semmi köze sincs, hamarosan ki fog derülni.

Eddig sokan azt gondolták, hogy Jézus is „korának gyermeke” volt és osztozott népének közgondolkodásában. Ebből pedig levonták a következtetést: az evangéliumokban minél zsidósabban, minél régiesebben, minél idegenszerűbben cseng egy jézusi ige, annál jézusibb az. Most pedig azt fedezzük fel, hogy Jézus teljesen egyedül volt korában, népe körében. Teljes szívvel szerette népét, a legteljesebben benne élt korában, sokkal teljesebben, mint eddig sejtettük. Viszont népének vezetői legyőzték és megsemmisítették, követői félreértették, tanítványai megbotránkoztak benne, halála után pedig nagyobb súlyt helyeztek a megdicsőült Krisztusról szóló pneumatikus üzenetre, mint a Názáreti Jézus ősi, eredeti igéjére, s ezeknek szó szerinti megőrzésére. A kritikai eredmény világos: Az evangéliumoknak nem a zsidós csengésű jézusi igéi a legvalószínűbbak, hanem a nemzsidósak. Ismételten hangsúlyozzuk: „antiszemita” igékről nem lehet beszélni, de annál inkább antiquumran, antifarizeusi, antirabbinisztikus, antimózesi igékről. Ezek miatt a harcos igék miatt üldözték hónapokig és feszítették meg Jézust. Megfeszítettése pedig a legbizonyosabb tény, amit életéről tudunk. Már ezért is harcos igéi a leghitelesebbek, mindabból, amit csak Jézus igehirdetéséből ismerünk.

Ennyit arról a kettős helyzetről, melyben ez a könyv szolgálatot szeretne tenni. Újból feltesszük a komoly kérdést, mit hirdetett a Názáreti Jézus? Ma új lehetőségeink vannak arra, hogy kihámozzuk Jézus ősi igehirdetését az őskeresztyénség jézusi hagyományaiból. Ez természetesen igen sok, felelősségteljes munkát igényel.

JÉZUS ÉS A QUMRANI MOZGALOM

1947 tavaszán kerültek elő a Holt-tenger vidékén az első irattekercsek. A nagy szövegek mellett ma már sok fontos töredék is mintászerű fordításban fekszik előttünk. A qumrani mozgalom szellemi történetéhez a jelenkor még nem érett. Viszont Qumran népének ideáljairól és kedvenc gondolatairól már elég sokat tudunk. Aki ma könyvet ír Jézus igehirdetéséről, annak mindenekelőtt felelnie kell olvasóinak arra a nagy kérdésére, mely ma a nemzetközi nyilvánosságot is foglalkoztatja: milyen viszonyban van Jézus a qumrani gyülekezet gondolataival és eszményeivel?

Feleletünk ez: A Názáreti Jézus igehirdetése mélységes és éles ellenében áll a qumrani szövegek vezérgondolataival. Mi ezt az ellentétet egészen röviden és ideiglenesen huszonkét pontban foglaljuk össze.

1. A qumrani mozgalom a Makkabeusok illegitim főpapi dinasztiájával szemben tanúsított ellenállásként keletkezett. A Holt-tenger vidékén élő rend testvérei visszautasítják a jeruzsálemi főpapi klérust, mivel az

nem az ősi ároni nemességből (Sadok családjából) származik. Ezért visszautasítják a jeruzsálemi templomi kultuszt, a templomot magát s az egész templom-várost tisztátalannak tekintik és pusztai kolostorukban saját rítusuk szerint tartják istentiszteleteiket. — A nagy zárándok-ünnepeken, mindenekelőtt a páska és a sátorok ünnepén Jézus felzarándokol Galileából a szent városba. Sőt, Jánosnál Krisztus még a templomszentelési ünnepen is megjelenik, melyet a jeruzsálemi főpapság a Sion hegyén minden évben megünnepel, mégpedig a makkabeusi templomtisztítás emlékezetére. A qumraniak szemében ez a makkabeusi ünnep, élén az illegitím papokkal csak szörnyűség lehetett, az ünnepen való részvétel pedig egyenlő volt Isten ügyének elárulásával.

2. A qumrani mozgalom mértékadó emberei a sadokita főpapi nemességből származnak, akiket annak idején a Makkabeusok elűztek Jeruzsálemből. — Jézus tanítványainak a közösségében a nemesi előnevek és nemzeti táblázatok egyáltalán semmit sem jelentenek.

3. A qumrani gyülekezetben döntő szerepet visznek a papok, különböző szolgálati fokozatokkal és különböző szolgálati minőségekkel. — Jézus egyáltalán nem értékeli a zsidó klerikusokat és tanítványai körében nincsenek kivételezett papfiak különleges papi jogokkal és különleges funkciókkal.

4. A qumrani testvériség a szenteknek exkluzív gyülekezete, mely állandóan éberan vigyáz a tagok rituális tisztaságára s minden közösséget megtilt a kisebb értékű emberekkel és osztályokkal, betegekkel és rokkantakkal, eretnekekkel és bűnösökkel. — Jézus egy asztalnál ül a vámszedőkkel és kollaboránsokkal, törődik a belpoklosokkal és megszállottakkal, a bűnös nőkkel és bukott egzisztenciákkal.

5. A qumrani gyülekezet a különlegesen jámbor zsidók testvéri közössége, akik kolostori életet folytatnak a pusztaságban, a világ többi részét pedig sorsára bizzák. — Jézus igehirdetésével az egész zsidó néphez és alapvetően az egész világhoz fordul.

6. Qumranban szeretik a rang szerinti sorrendet, a szolgálati idő szerint való besorolást, a számozást. Étkezésnél mindenkinek megvan a helye, ugyanígy a teljes ülésen is. Minden rendbeli testvérnek megvan a száma, mindenki egy szám. — Jézus megtagadja Jakabnak és Jánosnak a tisztelethely fenntartását a messiási asztalnál és nem törődik ranglistákkal: az elsőkből lesznek az utolsók.

7. A qumrani erkölcs alapfogalma az engedelmesség. — Jézusnak az új erkölcsiségről szóló igehirdetésében az engedelmesség és engedelmeskedni szavak egyáltalán elő sem fordulnak.

8. A qumraniak az Ószövetség iratait minden istenismeret és akaratmegnyilvánulás mértékadó alapjának tekintik és szakadatlanul ezekre az iratokra hivatkoznak. — Jézus visszautasítja, hogy az új bort régi tömlőkbe töltsék.

9. A qumrani vallásosság a „thorához való visszatérésnek” tekinti magát. — Jézus sohasem szólít fel a thorához való visszatérésre.

10. Qumranban nagyrabecsülik a zsidó írástudók tudományát. — Jézus a legélesebb szavakkal küzd a zsidó írástudók ellen.

11. A qumrani mozgalom iratai dicsérik a mózesi törvénykönyvek fáradhatatlan tanulmányozását, mint az üdvösség legbiztosabb útját. — Jézus sehol sem ad felszólítást az ószövetségi törvények tanulmányozására.

12. A qumraniak szenvedélyesen foglalkoznak asztronómiai és asztrológiai dolgokkal. Saját ünnep-naptáruk van és azt bizonygatják, hogy ezt a naptárt a mennyei asztaloknál állapították meg és hogy minden

más naptár-matematika utálatos az Úr előtt. — Az evangéliumokban egy szó sincs ezekről az izgalmas kérdésekről.

13. *Qumranban* óriási szerepe van a szombatnap i nyugalom parancsának. Sok qumrani az életével fizetett, mivel megalkuvás nélkül ragaszkodott a szombatnap i parancsolathoz. A qumrani tekercsekben sok lapot töltenek meg a szombatnap i parancs kazuisztikus magyarázatai. — Jézus megszegi a szombatot kényszerítő ok nélkül, a szombat megsértését túri és védi tanítványainál, János evangéliumában pedig Krisztus felszólítja a Bethesda-tónál meggyógyított embert arra, hogy demonstratív módon szegje meg a szombattörvényt.

14. A holt-tengeri *pusztalakók* igen komolyan veszik az ószövetségi étkezési parancsokat és inkább halálra kínoztatják magukat, mintsem hogy disznóhús evésére engedjék magukat kényszeríteni. A Názáreti Jézus a Mózes-féle étkezési parancsokat gyakorlatilag nem tartotta meg, elvileg pedig eltörölte.

15. *Qumranban* a gyülekezet egész élete felett uralkodnak a rituális mosakodások. — Az ilyen tisztálkodási szertartásokat Jézus megalkuvás nélkül visszautasítja.

16. *Qumranban* szeretik a hosszú imádságokat. — Jézus a rövid és spontán fohászkodásokat kedveli.

17. A *qumraniak* a Mózes-féle házassági törvényeket teljességgel betű szerint veszik. — A Názáreti Jézus megtiltja a házassági elválást, amit Mózes megengedett és megkegyelmez a házasságtörő asszonynak, aki Mózes szerint megköveztetést érdemel.

18. A *qumrani* testvérek a mezőgazdaság vallásos úttörői. Kollektív gazdasági rendszert alkotnak és kenyeret hoznak elő a köves pusztaságból. — Jézus nem lett agrárprófétává és nem hirdetett gazdaságpolitikai üdvöprogamot.

19. A *qumraniak* évről évre megjövendölik a világ végét. — Jézus kijelenti: „Arról a napról, vagy óráról pedig senki sem tud, még a mennybéli angyalok sem, még a Fiú sem, csak az Atya”. (Mk, 13:32. Ap. Csel. 1:7.)

20. A *qumraniak* az üdvösség beteljesedését három eljövendő nagyságtól várják: a nagy Prófétától; a Sadok házából való felkent Főpaptól; és a Dávid házából való Messiás királytól. — Jézus a legnagyobb tartózkodással kezelte a Messiás fogalmát és önmagát az Ember Fiának nevezte. Az Ember Fia fogalom azonban az eddig nyilvánosságra hozott holt-tengeri tekercsekben és töredékekben egyáltalán nem fordul elő.

21. A *qumraniak* meggátolt militaristák. Szeretik a katonai fokozatokat és szakkifejezéseket. Haditerveket és tábori rendeket készítenek az apokalyptikus végső csatához. — Jézus sohasem nyúl fegyverhez, tanítványainak pedig megtiltja, hogy fegyverrel védekezzenek.

22. A *qumraniak* az ellenség gyűlöletét hirdetik. — Jézus azt tanítja: szeresétek ellenségeiteket, imádkozatok azokért, akik üldöznek titeket.

Nem tudjuk bizonyossággal megmondani, vajon Jézusnak korábbi éveiben volt-e valamilyen személyes kapcsolata qumrani emberekkel vagy ezek gondolatvilágával. Az ideológiai ellentét azonban Jézus és a qumrani mozgalom között világos. A Názáreti Jézus a qumraniak tanításait részben figyelmen kívül hagyta, részben küzdött ellenük. A szombatnap i, étkezési és a tisztálkodási parancsok ellen való küzdelme oly radikális volt, hogy Jézus már emiatt a küzdelme miatt is teljesen elképzelhetetlen Qumranban. Aki a törvényt szánt szándékkal megszegi és másokat a thora megszegésére készítet, azt a qumrani büntetőtörvények szerint eretnek-halállal kell sújtani. Ez pedig azt jelenti: ha Jézus jeru-

zsálemi üldözői elől Qumranba menekült volna, ott csak egyet várhatott volna: halálos ítéletet a qumrani jog szerint.

Jézus és Qumran — halálos ellentét. A négy evangéliumban mégis egész sor olyan jézusi igét találunk, melyek csodálatosan qumraniasan hangzanak. Az újszövetségi jézusi hagyománynak ezek a „filoqumran” elemei újból és újból alkalmat adtak mindenféle feltételezésre, mintha titokzatos összefüggések lennének Jézus és a qumraniak között. Az ilyesfajta feltételezések ellen szól egy statisztikai természetű megfigyelés. A filoqumrani elemek előfordulása a jézusi hagyományban évtizedről évtizedre gyakoribbá válik. Márknál van a legkevesebb qumrani gondolat. Máténál emelkedik a százalék. Lukácsnál ismét más qumrani motívumok lépnek előtérbe. János evangéliuma pedig több qumrani elemet tartalmaz, mint az előző három evangélium együttevve. Más szavakkal: a jézusi hagyomány qumranizálása növekszik, amint a jézusi tradíció hordozói időileg távolodnak Jézustól.

Ebből a statisztikai megállapításból levonjuk a következő történeti következtetést: az evangéliumoknak qumranellenes elemei Jézusra nyúlnak vissza, a filoqumraniak viszont az ősgyülekezetből származnak. A Názáreti Jézus igehirdetése — véleményünk szerint — radikális ellentétben áll a qumrani gyülekezet tanításával. De már Jézus tanítványai körében is Keresztelő János idejétől fogva többféle qumrani gondolat jelent meg, Jézus halála után pedig a qumrani tanítások és eszmények behatoltak a keresztyén gyülekezetbe több hullámban, különböző utakon, különböző körökbe, különböző időkben. Ott, az ősgyülekezetben ezeket a jézusi hagyománnyal és más tradíciókkal különböző módokon összedolgozták és ennek az egybedolgozásnak a négy legfontosabb dokumentuma fekszik előttünk az Újszövetségben, a négy evangéliumban.

Összegezve: Jézus eredeti igehirdetése qumrantalan és qumranellenes volt. Az ősgyülekezet Krisztus-képe azonban Márktól Jánosig egyre filoqumranibb lett.

Mindezek közlését azért tartottuk szükségesnek, mivel az utóbbi időben egyre többen érdeklődtek a qumrani leletek teológiai értékelése iránt. Eddig — tudtunkkal — a legrövidebb összefoglalást erre vonatkozólag Stauffer könyvének itt közölt részlete nyújtja.

Virágh Jenő

Ha tudni akarod, hogyan kell szeretned felebarátodat és világos példát kívánsz, akkor jól gondold meg, mennyire szereted önmagadat! Egészen bizonyos, hogy remegve kívánod, bajban és veszedelmek között szeressenek téged és mindenféle jótanáccsal melléd álljanak —nemcsak emberek, hanem minden más teremtmény tanácsával és tetteivel is. Nincs szükséged könyvre, mely neveljen és intsen arra, hogyan kell szeretned felebarátodat! Mert ott van a szívedben a legjobb és legtökéletesebb könyv, amelyben minden törvény megtalálható. Tudós doktorra sincs ehhez szükséged! (Luther)

BESZÉLGESSÜNK!

Ebben a kis cikkben az igehirdetés problémáját vetjük fel, tehát azt a kérdést, mely minden lelkészt életevégeig foglalkoztat.

Nem igénylik ezek a sorok sem a tudományosság mértékét, sem pedig a tévedhetetlenség címkéjét.

Mostanában újra meg újra felvetődik beszélgető lelkészek között ez az izgalmasan nagy kérdés: Miért eredménytelen igehirdetésünk?

A probléma nem újkeletű! Mindig is voltak lelkészek, akiket nyugtalanított ez a kérdés. Akiket ez a kérdés nem nyugtalanít, vagy elbizakodott lelkészek, vagy nem érdekli őket hivatásuknak, munkájuknak egyik legfontosabb ügye!

Tisztázzuk először azt, hogy mit értünk eredménytelenség és eredményesség alatt!

Az *eredménytelenség* alatt legtöbbször azt értjük, vagy legalább is az értetődik alatta, hogy istentiszteleteinket nem keresik ezren és ezren, nem tolonganak a templomunkban, nem hozzák tömegesen az egyházi járulékot! Továbbá, nem látjuk megváltozni az igehallgatók életét. Aki lop, igehallgatás után is eltulajdonítja a másét, aki parázna, nem akar tiszta életet kezdeni és így tovább!

Mit értünk *eredményesség* alatt? Azt, hogy az igehallgató valóban elfogadta Krisztusban a bűnbocsánatot és hálásan új életet kezdett!

Ha az igehirdetés eredményességén valóban ezt értjük, akkor ehhez kettőt kell tudnunk. Az egyik, hogy ehhez nem szükséges a templomok túlszűfoaltsága, a másik pedig, hogy ezt nem mi, hanem *az Isten műveli!*

Persze eszünk ágában sincs teológiai dialektikába fogni és oldalakat írni az egymásnak feszülő két kérdésről: a) Isten ereje hat az igehirdetésben. b) A lelkész hirdeti az igét. Egy pillanatra sem vitás — hogy mindjárt fel is oldjuk a feszültséget — hogy az első tétel megáll, de ebből nem lehet az igét hirdető lelkész felelőtlenségét megállapítani. Az sem vitás, hogy jó dolog zsűfolt templomban igét hirdetni!

Beszélgessünk emberi módon csak tovább!

Melyik országunkban az a templom, hol van, merre van, ahonnan az emberek — emberi látás szerint — úgy jönnek ki, hogy elfogadták Krisztus bűnbocsánatát, megértették, hogy Istennek adósai vagyunk és egyben fizetéseképtelenek, de Jézus megfizette helyettünk és érettünk és most új életet kezdehetünk?! Melyik templomból jönnek ki úgy az emberek, hogy most már nem kívánom el másét, tisztelem a felsőbbiséget, szóval keresztyén életet élek? Hol hirdetik úgy az Isten igéjét, hogy ott az emberek problémái megoldódnak? Nemcsak, hogy nem oldódnak meg az emberek problémái, de még csak jól tudatosítani sem tudjuk az élet nagy kérdéseit! Pedig ott folyik jól az igehirdetés, ahol az emberek és az élet nagy kérdéseit jól tesszük fel, jól fogalmazzuk meg és helyesen tudatosítjuk!

Az élet nagy kérdései érdekesek, ha szabad ezt a szót használnom és döntő fontosságúak! Ha hisszük, hogy az ige minden kérdésünket, köztük a leglényegesebbet, az örökélet kérdését is meg tudja oldani, akkor az első dolgnak sürgősen megismerni, megtanulni azt az életet, melyet Isten rendelése szerint élünk és pontosan megfogalmazni mindazokat a problémákat, melyek éppen ma adódnak! Tehát nem tegnap, nem ötven esztendővel ezelőtt, hanem éppen ma!

Szét kell nézni és mégiscsak megismerni, hogy hol is vagyunk és hol tartunk? Különben az élet elszalad mellettünk és groteszk dolog az, amikor húsz esztendővel ezelőtti problémákkal foglalkozunk szószékünkön, amikor híveinket már a kibernetika köti le és a világűr rakétáinak fogalmaival gondolkoznak! Mégis csak észre kell venni, hogy hazánkban az analfabétizmus problémája gyakorlatilag megszűnt, vagy a könyvkiadás 1938-hoz viszonyítva megháromszorozódott, az egyetemi és főiskolai hallgatók száma szintén. Mégis csak nagy lépés történik itt, nagy átalakulás van folyamatban. Aki ezt nem akarja belátni és elfogadni, hogyan találhatja meg az emberek ezer izgalmas kérdését?

Mint Istenben hívó ember, tudom, hogy életünk döntő és alapvető kérdése az örökéletünk problémája, de a bűnbocsánat nem azt jelenti, hogy most már minden rendben van, van örökéletem, végeztem! Ez csak a kezdet, az első lépés, hogy tudjam, hol vagyok, mit kell tennem, mert Isten mindig a megtérés gyümölcseit keresi rajtunk! Tudnunk kell, hogy a bűnbánat nem hangulat, hanem egyben indíttatás a gyümölcs-termő életút járására! Ebből világosan következik, hogy a lelkészeknek, gyülekezeti tagoknak ismerniük kell éppen a mai életet és mivel hitben járó emberek akarunk maradni, fáradnunk kell országunk jólétén, hiszen a családunk körében is érezzük annak előnyeit! A hit mértéke szerint akarjuk mindezekre a kérdésekre a mi problémáinkat megfogalmazni a szószéken is! Nem lehet vita abban, hogy a jólétét, a több kenyeret, a világ békéjét, kiváltságok megszüntetését mi is akarjuk!

Hirdetjük és valljuk, hogy hitünk szerint Isten uralkodik szentül, keményen és mégis szeretetben az egész világ felett, de ez az Isten parancsolja a szeretetet! Az önmagában véve is érdekes és különös, hogy Istennek parancsolnia kell a szeretetet!

Igehirdetésünk érdekében nemcsak szét kell néznünk, nemcsak tudomásul kell vennünk, hogy élünk, hanem fáradhatatlanul tanulunk is kell! A teológiai tudományokon kívül elsősorban lélektant, társadalomtudományt és mindent! Igehirdetésünk tanítás is; hogyan taníthatunk embereket, ha nem vagyunk tisztában például az ösztönélet titokzatosságával, amennyire ezzel tisztában lehetünk?! Hogyan taníthatjuk híveinket, ha nem tudjuk, mi történik az új társadalmi formát öltött faluban, vagy mi van egy munkásszálláson, vagy egy egészen egyszerű társbérletben?

Es mindezeken felül alázatosan könyörögnünk kell a Szentlélek erejéért, hogy a keresztről való beszédünk valóban újjáteremtő erő legyen! Azért, hogy egész keresztyénségünk hitben és jóakaratban szárnyaló keresztyénség legyen. Van olyan madár, mely az elhízott és repülni nem akaró fiókáit a fészekből kivetí. Isten kivetett minket a melegházi keresztyénségünk fészekéből, hogy egyedül csak benne bízva szárnyalni merjünk!

Fülöp Dezső

„A lelünk beteg — meg kell gyógyítani”

Néhány színházi és filmbemutató kapcsán

NÉHÁNY HETTEL EZELŐTT érdekes előadáson vettem részt a kecskeméti Katona József Színházban. Max Frisch svájci szerző drámáját mutatták be, amelynek ezt a címet adta: *És a holtak újra énekelnek* — műfaji jelzésül pedig ezt írta alá: *Requiem*. A nézőtérre lépve, nyitott színpad fogadott: a függöny nem volt lebocsátva. Sötét körfüggöny előtt egyetlen, torz görcsbe merevült fa állt a színpad közepén: kopár ágai a horogkereszt formájára emlékeztettek. Később a díszlet változott, de egyszer sem lett naturális, mindig csupán egy-két merész vonalú idom jelezte, hogy a helyszín a végtelen sztyeppéből — melyre a horogkereszt nyomott komor árnyékot — átváltott a támadásra induló repülők tanyájává, majd reszkető emberek fölé óvó ívet borító pincévé s végül egy különös kolostorrá, amely valahol a földön van ugyan, de mégis egy más világ. A színészek nem öltöztek kosztümbe, hanem ünnepi ruhában játszottak, szavuk is ünnepélyesen hangzott. Akár ha egy koncert szölistái és kórusa szerepelt volna. Valóban: a rekviemet mint prózai koncertet adták elő a kecskeméti színház kitűnő színészei, híven a szerző szándékához és illően a darab komoran fenséges és felelősségre intő tartalmához.

Ezt a különös drámát azok is megismerhetik, akik sem a kecskeméti néhány nagysikerű előadást, sem pedig a budapesti vendégjátékot nem látták, mert megjelent könyvalakban. Mint a nagy élményeknél ez természetes, nem könnyű elmondani a tartalmát, mégis megkísérlem. Max Frisch különféle embereket találkoztat a darab misztikus-szimbolikus kolostorában, hogy találkozásuk a nézők szívének szegezzen néhány életbevágóan fontos kérdést. Ott van mindenekelőtt az a pápa, akit tűz-társával együtt kivégeztek — a szerző nyíltan sejteti, hogy a második világháborúban s a nácik. Ott van a gyilkosuk is: aki kezét emelt rájuk s aki a kéznek parancsolt. Ott a gyilkos testvére, fiatal, a félelemtől s a hiába várakozástól megbolydult elméjű anya s az apja is, a humanista eszmények látszatába fogódzó, a náci vandalizmus előtt gyáván meghunyászkodó tanár. Tálalkozniok kell a repülőkkel, akik magukkal vívódva dobják le bombáikat, hogy megfékezzék a náci fenevadat. Mind együtt vannak a különös kolostorban, a halál kolostorában s az utolsó jelenetben az élők is arra járnak, hogy koszorút tegyenek a sírokra. A holtak hallják az élőket, de vajon az élők meghallják-e amire a holtak tanítják őket?

MEGHALLJÁK-E, hogy az életet nem szabad úgy élni tovább, mint azelőtt, hanem olyan tisztán kell látni mindenben, mint a halál katharizsán átmentek látnak. Megrázó élmény ez a rekviem, amely a művészet

becsületes vészkiáltásának szimboluma is: a holtak újra énekelnek, valahányszor lövés dördül a földön. Az igazi művészek dalának addig kell hangzania, amíg az ember meg nem változik s amíg a háború, a gyilkolás, a gonoszság elfeledett rossz emlékké nem válik.

A bemutató nézőserege mélyen a megrázó tartalom hatása alá került. Pisszenést sem tűrő csend vigyázta a színészek átélésről tanúskodó szavait s az előadás végén percekig tartó némaság, majd szünni nem akaró taps vallott arról, hogy megértettük és értékeltük, amit mondtak.

Kifelé jövet azonban a döbrent hallgatás s a döbrent szavak között egy disszonáns hang ütötte meg fülemet. Lehet, hogy szörnyű emlék sugallta a szavakat, mert könnyes szem s fáradt arc kísérte: „Nem jó ebbe belemélyedni...” A sóhajtás nem maradt válasz nélkül, de meggondolkoztató. Máskor is előfordul, hogy emberek azt gondolják vagy mondják: minek újra meg újra foglalkozni a múlttal, a tizenöt évvel ezelőtti véget ért háború borzalmaival? Örülünk, hogy elmúlt s örülünk, hogy béke van. De miért zaklassuk fel magunkat azzal, hogy a keserves emlékeket felidézzük s újra átéljük?

A FELELETET azonban már maga ez a megrázó dráma is megadja s vele együtt minden igazi művész: *mindaddig énekelni kell, amíg az ember meg nem újul s olyan bölcsé nem lesz mindenütt a világon, hogy önmagára és embertársára vigyázni tudjon.*

A háború ugyanis valóban véget ért — éppen most ünnepeljük ennek tizenötödik fordulóját. Véget ért, de nem mindegy, hogyan megyünk tovább. Legutóbb már néhány gondolatot fűztem a budapesti Katona József Színház bemutatójához, Leon Kruczkowski lengyel író *A szabadság első napja* című drámájához. Ez a színmű mély filozófiával foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a felszabadult ember miképpen éljen helyesen a szabadsággal. Azóta a filmművészet egy kitűnő alkotása is a nyilvánosság elé került, amely lényegében rokon problémájú s a címe is hasonlít kissé: *A béke első napja*. Ez a film nem a filozófia, hanem a líra oldaláról néz a szemünkbe. Egy fiatal pár történetét mondja el, akik a béke első éjszakáján lobbantak egymás iránt szerelemre, de akiknek boldogságát örökre megszakította egy gyilkos revolvergolyó, amely az első békenapon a fiatal hadnagy életét kioltotta. Mély érzelmi hatást gyakorol a film, megmozdítva a lelkiismeretet is és felelősségre intve.

A két fiatal a győzelem éjszakáján séta közben a félig rom egyetemre téved. A fiú odahaza tanársegéd, a lányt egyetemi tanulmányai előtt szólította el ápolónőül a hazafiás kötelesség. Az ébredő szerelem bájos költőiségével övezetten élvezik a tudomány hajlékát, ha a tanterem felett az ég adja is a mennyezetet. A kislány bátoritanul foglal helyet az elárvult egyetemi padban, a fiú pedig bátoritanul és elfogódottan lép a katedrára. Tréfás előadása azonban a torkára forr. „*Nem lesz könnyű újra tanítani*” — mondja s így folytatja: — „Az ígérről nem fogok beszélni, azt tanulják meg a könyvből. Ez a térkép lesz a vezérfonalam, azt fogom elmondani, amit átéltünk. Beszélni fogok a (német) asszonyról, akit gyermekével láttunk az utcán, otthontalanul és éhesen. Beteg a lelkük és meg kell gyógyítani.” Ilyesféleképp mondja s helyesen. Vajon mindahányan nem vívódtunk-e magunkban az élet ilyen nagy kérdéseiről (mert ha nem, nagy hiba és baj lenne) s amit önmagunkban megharcoltunk, elmondjuk-e másoknak?

MICSODA KÜLÖNBSEG a filmbeli tanár szava és a kecskeméti színházlátogató mondása között! Ez utóbbit — mindegy, milyen okból — a menekülés érzése sugallta, a menekülés az emlékektől, vagyis a múlttól és a felelősségtől, vagyis a jövőtől. A tanár szavát ellenkezőleg: a múlt feletti megrendülés és a jövő iránt érzett cselekvő felelősség hatja át.

Úgy érzem, hogy a filmbeli tanár döbbenete nélkül nem lehet igaz egyetlen ember munkája sem, aki a szó erejében bízva beszéddel vagy tollforgatással dolgozik, de nem vonhatja ki alóla magát bárki más sem, mert ha nem is hivatásszerűen, de valami módon mindenki beszél, beszélget valakivel. Nemcsak azokért a szavakért kell felelősnek éreznünk magunkat, amelyeket elmondunk, hanem azokért is, amelyeket elhallgatunk. Arról kell beszélni, hogy az ember lelke beteg lett az évszázadok alatt, amíg a farkaserkölcs embertelen érzelmvilágában élt, az érvényesülés, a más rovására harácsolás, az erősebb előrejutásának lelkületében s a háború természetességének bűnös feltételezésében. Azért kell beszélni, mert ez is hozzájárulás a gyógyuláshoz, ahhoz, hogy az ember megújuljon s végre emberül éljen.

Egyáltalában nem jelentéktelen dolgokról van tehát itt szó. Ezekbe bele kell mélyedni, alaposan és sokrétűen meghányni-megvetni magunkban, hogy az évszázadok káoszából a meggyőződés tisztaságára eljussunk. Ennek a folyamatnak eszközei — többek között — azok a művészeti alkotások is, amelyek a maguk bölcséleti, drámai, tragikus és lírai eszközeivel az élet efféle nagy kérdéseit vagy azok egy-egy részletét adják előnkbe szuggesztív hatással. A művésznek mindaddig kell ismételtetnie (természetesen a művészet változatosságában) ezt az egy témát, amíg mindenki végérvényesen méltó nem lesz az ember névre.

TÖBBEKKEL BESZÉLTEM, akik el akarták kerülni egy megrendítő film megtekintését. Egy német-bolgár filmről van szó, a *Csillagokról*, amely egy koncentrációs táborba hurcolt zsidó lány és egy becsületes szándékú német katona ugyancsak a háborútól kettétépett rövid szerelméről szól. Akik vonakodtak a filmet megnézni, maguk is megjárták a koncentrációs táborot, vagy éppenséggel ottmaradt szerettüket gyászolják mindmáig. A *Csillagok* tragikus színezetű, megható lírája kétségkívül szívbemarkoló is és sokáig emlékezetes. Elhiszem, hogy sokak számára olyan a hatása, mintha sebet tépnénk fel. Csakhogy a sebet másképp is fel lehet tépni, az alig behegedt helyén új sebet lehet ejteni. A művész nem azt akarja, hogy az emlékek felidézése szenvedést okozzon, hanem ellenkezőleg: megóvjon a szenvedéstől. Felvértezzen — nem a gyötrelmek elviselésére, hanem a gyötrelmek meggátolására.

Ezért szükséges újra meg újra emlékezni mindarra, ami mögöttünk van. Amikor felszabadultunk, teli voltunk fogadkozásokkal. Lehet, közöttünk is voltak, akik elhatározták: addig beszélnek, amíg a lelkek betegsége meggyógyul s egy új, testvéri emberiség születik. S vajon senki sem hagyta abba? A sok millió áldozat kötelez bennünket, akik életben maradtunk, hogy vigyázzunk egymásra, vigyázzunk a jövőnkre. A *Csillagok* becsület és parancs között hányódó katonája későn ébredt felelőségre, már nem segíthetett azon, akit szeretett. A béke első napja ápolónője is korán örült a háború véget érésének, mert az ő számára tovább folytatódott az a gyilkos SS-tiszt lövésével, amely elrabolta tőle a férfit, akit igazán szeretett. A belső feszültségnek ezért nem szabad engednie mindaddig, amíg a veszedelem fennállhat, óvatosnak kell lenni és küz-

deni mindaddig, míg nyugodtak nem lehetünk. Ezért nem szabad felejtetni sem s ezért kötelessége a művésznek, hogy emlékeztessen, kiáltson és felelősségünkre intsen.

ANNÁL INKÁBB, mert olykor a háború árnyéka a békés építés boldog éveire is rávetődik. Egy ilyen különös pillanatot örökít meg például a *Kezedben az élet* című film. Történetének alapja valóságos: Kurszk város új negyedének építése közben találtak egy ilyen hatalmas bombaraktaert, amelyet a menekülő náciak rejtettek el és hagytak maguk mögött. A történet messzemenően reális: sokfelé kerültek napfényre efféle szörnyű háborús relikviák s okoztak kisebb-nagyobb veszedelmet, sőt baleseteket és raboltak el nem egyszer emberi életeket, rendszerint gyermekeket. Úgy érzem azonban, hogy ezt az ízig-vérig reális történetet egy kicsit *szimbolikus*an is értelmeznünk kell. Az emberiség mélyében még szunnyadnak háborús gondolatok. A náciizmus, amely vasköveket keztes kimondója és végrehajtója volt annak a gyilkos ideológiának, amely voltaképp már az előző évszázadok alatt létrejött, a náciizmus mélyen fertőzött militarista ideológiájával. Albert Maltz *Tüzes nyíl* című könyvét ismertetve egy alkalommal említést tettem a regény egy meggondolkodtató epizódjáról. A főhős a háború valamelyik évében meglátogatja hadiőzveggyé lett menyét és elárvult unokáját, amikor a „hősi halott” poszthumusz kitüntetését ünnepélyesen átadják az özvegynek. Az esti imádkozás közben a háromesztendő kisfiú anyjával együtt fogadkozik, hogy ha megnő, katona lesz és harcolni fog a führerért s győzni. A regény hőse ekkor retten meg a náciizmus gazságának feneketlen mélységétől: így fertőzik meg a pöttöm gyerekek lelkét. A *Theológiai Szemlében* írt recenziómban hozzátettem: az akkor hároméves gyerekek ma a nyugatnémet hadsereg hadkötelesei. Már csak ezért is érzek jelképes tartalmat ebben a filmben.

S azért is, mert egy emlék, egy irodalmi alkotás, vagy éppen egy befűlt bomba robbanásáról szóló újsághír vagy sok minden más, az élet egy-egy pillanatában bensőnkben újra felidézi a háború rémét. A *Kezedben az élet* felvonultatja azokat az arcokat, azokat a családokat, amelyeket az építkezés közben előkerűlt bombaraktaer esetleges robbanása veszélyeztet. Micsoda izgalmas művészi kérdés: *mi játszódik le bennük ezekben a pillanatokban?* Arra a betegségre, amely ekkor tör fel a lelkekben, kettős gyógmód szükséges: *konkrétan* a háborús relikviák ártalmatlanná tétele és *általában* a háború veszedelmének kiküszöbölése.

LÉNYEGÉBEN arról van itt szó, hogy *az embert egészségessé kell tenni*. A betegség szörnyű pusztítása, amikor ember ember ellen tör, hogy magának harácsoljon, hogy lázas tébolyát kiélje, hogy évszázados beteg gondolkodásának beteg következtetéseit levonja. Egészségessé kell tenni az embert, hogy az élet valóságát megismerje és önmagát is. Egészségessé, hogy képes legyen helyesen és becsületesen élni.

Az elműlt háború minden eddiginél szörnyűbb körletét szolgáltatta annak, hogy az emberiség beteggé lett. beteggé tették évszázadokon át. Minden valamirevaló művész — s minden valamirevaló ember — megretten a második világháború szörnyű diagnózisai előtt és átérzi roppant felelősségét, hogy *neki is gyógyítania kell. Többé nem lehet úgy beszélnünk, mint annak előtte*. Elő kell venni a térképet, hogy megmutassuk az utat, amelyet bejártunk s meséljünk az asszonyról, aki gyermekével

rettegve, fázva, összetörtén embertelenül idegen lett a földön. Milyen szép szimbólum ez! *A lelke beteg — meg kell gyógyítani!*

Azok az írói-művészi alkotások, amelyekről szóltam s amelyek a régi, szörnyű emlékeket elevenítik fel, ebből a gyógyító szándékból fakadnak. A művész, aki átélte mindezt, felindult lelkiismeretében: nem szabad elbizakodnia amiatt, hogy jobb sorsa lett, mint sokaknak, akik elpusztultak vagy talán gyógyíthatatlannak tűnő lelki sebet kaptak. Nem szabad visszaélnie kiváltságával, amely éppen ellenkezőleg: *kötelezi őt, hogy ne hallgasson*, hanem megrendülését ossza meg másokkal s vegye rá őket is, hogy az igazságot keresve, megismerve az igazságot szolgálják is. Vajon tétlenkedhet-e az orvos, ha felismerte a betegséget? A lelkiismeret cselekvésre készteti.

Ezért szólnak és nem hallgatnak mindazok, akiknek lelkiismerete végigküzdötte történelmünk nagy, életbevágó kérdéseit. Ezért nem hallgatnak, hanem szólnak, a csendes meggyőző szó szándékával mindazok, akik megrettentek a tizenöt éve véget ért háború szörnyű tanulságain.

Ezért írtam én is a fenti sorokat.

Zay László

Könyvszemle

Képes Géza: Finn versek és dalok

Nálunk aránylag kevesen ismerik a testvér finn nép rendkívül gazdag, sokszínű, változatos tartalmú költészetét. Most Képes Géza jól sikerült válogatásában és fordításában ízelítőt kaptunk a finn irodalomból.

Az antológia alapján átfogó képet alkothatunk magunknak Suomi életéről. Harmincöt költő tesz vallomást az emberi életéről: a hitről, a boldogságról, a szerelemről, a munkáról, a társadalmi igazságért folytatott harcról. A sort Mikael Agricola, a finn nép reformátora, a nemzeti nyelvű irodalom atyja nyitja meg, akit Jaakko Soumalainen lelkész követ. Ez utóbbi Katekizmusával (1580—82), Imakönyvével (1583) és Kis Finn-nyelvű Énekeskönyvével (1580—82) járult hozzá a finn irodalom fejlődéséhez. Jaakko Soumalainen az első finn nyelven író költő.

A költők származása is arra mutat, hogy verseikben a finn nép minden rétegét megszólaltatják: a szegényparasztot, a falusi kovácsmestert és az egyetemi tanárt is.

Kaarle Leopold Krohn (költői nevén Väinö) „Rényi Ferenc” című balladája Haynau magyarországi vérengzéséről szól. Az antológia Aila Meriluoto költeményeivel zárja be a finn költők sorát.

A messzi Északot a költők és a költemények nagyon közel hozzák a magyar olvasó szívéhez. Az igazi művészet, a sematizmustól mentes életszemlélet, az emberszeretet és az életigenlés sugárzik ki a gyűjteményből.

Az antológia az Európa Könyvkiadónál jelent meg, szép kiállításban. Jólleső érzéssel állapíthatjuk meg: Képes Géza és az Európa Könyvkiadó dolgozói jó munkát végeztek!

Barcza Béla

Az igehirdető műhelye

SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE

Textus: Csel 2,38–39.

EXEGEZIS

Péter pünkösdi prédikációja nyomán elhangzott a félig reménykedő, félig kétségbeesett kérdés: „Mit cselekedjünk, atyámfiai férfiak?”. Péter azzal felel, amit már Keresztelő a Jordán mellett, Jézus pedig első igehirdetésében mondott: „Térjetek meg...”. — A *metanoéo* = megtérni, bűnét megbánni, az egész gondolkodást megváltoztatni. A megtérés a bűnbánat nyomán elsősorban irányváltoztatást jelent: *elfordulást* a bűntől és *odafordulást* Istenhez. Szakitást a bűnnel és az Isten útján való járást. Vagyis az *egész embernek mindenestül való megújulását*. A Pétert hallgató emberek útja eddig gonosz volt. Ezt mutatja Krisztus kereszttje. Most tehát meg kell fordulniuk. Meg kell változniuk egész gondolkodásukban, elsősorban Jézusról mondott ítéletükben: az általuk *Elvetettre* úgy kell nézniük mint *Üdvözítőjükre*. Ezzel egyben *el kell választaniuk magukat* azoktól, akik Jézust megfeszítették. Mindez azért lehetséges, mert hirdettetik nekik a bűnbocsánat evangéliuma. Vagyis *Isten fordul hozzájuk* szeretetével és ezért ők is képessé lesznek az Istenhez fordulásra. — *baptiszható* = „hagyjátok magatokat *megkeresztelni*” (imperatív passzívum!). A szó a görög köznyelvben annyit jelentett, mint „belemeríteni”, „alámeríteni”. A keresztelés „*Jézus nevére*” történik. Ennek értelmét Péter ugyan nem fejti ki, de Pál apostol tanít arról, hogy a megkeresztelt *belemerül Krisztus halálába* vagyis részesévé lesz Krisztus halálának. Mivel a bibliai gondolkodás szerint a halál mindig *Isten ítéletének* végrehajtása bűneink felett, azért a keresztségben való „meghalás” elsősorban azt jelenti, hogy a megkeresztelt engedelmes hittel fogadja Isten ítéletét bűnei felett. De a keresztség jelenti *a Krisztussal való feláldozást is az új életre*. — A megkeresztelkedés „*a bűnök bocsánatára*” történik. A keresztség tehát nemcsak jelképezi a bűnbocsánatot, hanem *valóságosan eszközli* is azt. Benne *megtörténik* a bűnök bocsánata. A keresztség után joggal lehet elmondani: „A régiek *elmúltak*, ímé, *újja* lett minden. (2 Kor 5,17) — „veszíték a *Szentlélek* ajándékát”. A keresztségben adatik a *Szentlélek* ajándéka is. Ő az új élet megszentelője. Erejével újra és újra átjárja, tisztítja, „megszenteli” az új életet. Luther mindig hangsúlyozta, hogy a *Szentlélek* csak a kegyelmi eszközökön, az ígén és a szentségeken keresztül ajándékoztatik. — 39. v. Jézus váltságművéből származó teljes áldás kínálatik fel Izrael népének. Mivel az *ígéret* nekik szólt, annak *beteljesedése* is az övéké. Az *egész Izrael* számára áll ez, nemcsak a jeruzsálemiekre, hanem a nép szétszórt tagjaira is. Hogy még sokan „távol” vannak, ez nem zárja ki őket abból a lehetőségéből, hogy övéké is legyen a felkínált kegyelem. Mind elfogadják majd ezt a kegyelmet, akiket Isten magához és az ő gyülekezetébe hív. Mikor történik ez meg? Ez az Isten dolga! Mindenesetre megtörténik. Ezekben a mondatokban az *universalizmus* gondolata tükröződik.

A Szentháromság

Textusunk Szentháromság vasárnapján hangzik el. Az igehirdetésben ezt kell szem előtt tartanunk. Ezért nem volna helyes, ha az igehirdetésben akár a „megtérés”-ről, akár a „keresztség”-ről akarnánk részletekbe menő, szinte önmagukért való tanítást adni. *A prédikációban a Szentháromság személyének és művének kell középpontban állnia és innét kell megközelíteni a megtérés és keresztség problémáját is.*

Igénkben bizonyágtétel hangzik el a Szentháromságról és annak munkájáról. Mit mond igénk Istenről, Jézus Krisztusról és a Szentlélekről?

1. Isten ígéreteit megtartó Isten. Népének azt ígérte, hogy Szabadítót küld hozzá és „kiöntöm Lelkemet a te magodra és áldásomat a te csemetéidre”. És beteljesítette ígéreteit. Eljött karácsony, nagypéntek húsvét és pünkösd. Eljött a szabadító Jézus Krisztus és a Szentlélek. *Bízhatunk Isten ígéreteiben.*

2. Isten az ő Egyszülöttjét és Szentlelkét nemcsak néhány ember számára küldte el, hanem az egész világ számára. „Mert úgy szerette Isten e világot”. Igénk arról beszél, hogy Isten azokat is számon tartja, akik „messze vannak” és részeltetni akarja őket áldásában. Ezért láthatott János apostol a mennyben egy nagy sereget „melyet senki meg nem számlálhatott, minden nemzetből és ágazatból és népből és nyelvből”. — Vajon tudnak-e a gyülekezet tagjai ilyen *tágölelésű szeretettel* a világra és az emberekre nézni? A szűkkeblűség nem Isten világának tartozéka!

3. Isten az elhívások Istene. Állandóan munkálkodik azért, hogy sokan hozzá térjenek és őt megismerjék. A királyi menyegzőről szóló példázat világosan tanúskodik erről.

4. Jézus Krisztus úgy áll előttünk, mint aki váltságahalálával kiengesztelte Istent és megszerezte számunkra bűneink bocsánatát. „Jézus nevére” azért lehet megkeresztelkednünk, mert „Ő meghalt a mi bűneinkért és feltámadott a mi megigazulásunkra”. Halálával vállalta Isten ítéletét a bűn felett, de mivel nem saját bűneinek büntetését hordozta, hanem a miénket, váltságahalállá lett az Ő halála. Mindezt megpecsételte Isten a halálból való feltámasztása által.

Magukban a gyülekezetekben is Jézus Krisztus halála és feltámadása és ezeknek jelentősége sokszor elhomályosul. Ezért van szükség arra, hogy a gyülekezet tagjai *újra és újra megtérjenek hitetlenségükből.* A megkeresztelt gyülekezeti tagok felé is szünet nélkül hangzik a felszólítás: „Térjete meg!”. Ahhoz a Jézus Krisztushoz kell újra és újra megtérnünk, aki áldozatos szeretetével forrás tud lenni számunkra embertársaink áldozatos szeretetére.

5. Igénk világosan beszél a Szentlélek munkájáról is. A Szentlélek az, aki *megteremti az Anyaszentegyházat* és végzi a *megszentelés munkáját.*

A Szentlélek a **kegyelmi eszközökön** keresztül munkálkodik az Anyaszentegyházban. Az ige és a szentségek azok a „csatornák”, melyeken keresztül megérkezik hozzánk. Így történt az első pünkösd alkalmával is. Ezért kell a gyülekezetnek nyitott szívvel *az igére* figyelnie és *a szentségekkel élnie.* (Itt kellene beszélni hangsúlyozottan a keresztségről. Lásd: az előző exegezist.)

Káldy Zoltán

SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE UTÁNI 1. VASÁRNAP

Ap. Csel. 2,42—47.

„TARTSD MEG KÖZÖTTÜNK A GYÜLEKEZETET”

Harsonák hangjaként, ébresztőn, eszméltetőn zendülnek az Apostolok Cselekedetei könyvének szavai a mai keresztyénség fülébe: gyülekezet vagy, élj gyülekezetként a világban.

Gyülekezet. Ma már egészen sajátos értelmű szó. Jézus Krisztus tanítványait jelenti, együtt. A gyülekezetnek, ennek az együttesnek a megformálódása és élete fontos, lényegszerű. Mit jelent hát gyülekezetként, gyülekezetben élni?

1.

Az első gyülekezet életén, történetén át Isten ezt tanítja nekünk: *legyetek hűségesen, kitartóan együtt az ige mellett.*

Van bibliád. Bizonyára olvasod is. Lehet, hogy csak pár szavas emlék a bibliád, amit itt-ott felidézel magadban. Olvasod vagy emlékezel rá, de mindig csak magadnak, magadban. Lassan megkopik, színtelenné lesz a betű és az emlék. Lazulnak a szálak, melyek az életedet kapcsolják Isten ígéjéhez. Ettől óv meg a gyülekezet közössége. Itt együtt hallgathatjuk Isten beszédét. A melletted ülő testvér veled hallgat, veled figyel, veled gondolja végig Isten üzenetét. Társad van így, akihez szólhatsz Isten dolgairól. Felvilágosítást kérhetsz és adhatsz. Nem ülepszik le az evangélium a feledés mélységeibe, nem szakad el életedtől Isten útmutatása és vigasztalása.

Az imádság is ellankad, ha csak magadban gyakorolod. De mennyi erő van az együtt elmondott könyörgésekben és hálaadásokban!

Kérjük Istent, hogy tartsa meg számunkra a gyülekezet e közösségét.

II.

A gyülekezeti közösséget Isten úgy formálta, hogy annak másik fő jellemzője a szeretet.

Az első, a jeruzsálemi gyülekezet élete az egymás iránt való szeretet egyedülálló bőségét mutatja. „Mindenük köz vala: és jószágukat és marháikat eladogatták, és szétosztogatták azokat mindenkinek, s mint kinek-kinek szüksége vala.” A *Jézus Krisztusban való hitben őseink mindennél többre becsülték a közösséget, a zavartalan együttlétet.* Nem engedték, hogy bármi ellentét megrontsa. Kiküszöbölték a vagyon, a rangbeli ellentéteket, ezt az átkos, régi, sötét erőt, amely egymás fölé és egymás ellen helyezte az embert. A gazdagabbak lemondtak feleslegükről, hogy jusson a szűkölködőknek. Együtt ültek a terített asztalhoz naponta, hogy együtt s egyenlőképpen részesedjenek javaiban. Nem volt számukra nehéz a lemondás, az önzetlenség gyakorlása: örömmel tették. Minden hátsó gondolat, haszonlesés nélkül cselekedtek így, egyszerű, tiszta szívvel.

Ez a vagyonközösség nem azért született meg, hogy minden idők gyülekezete számára előírás és parancs legyen. Nem született vele társadalmi reform sem. Csupán egy tényt mutat: *ennyire szerethetik egymást a gyülekezet közösségében.*

Hogyne indítaná meg a mai keresztyén gyülekezet szívét ily nagy emberszeretet? Mennyire hűséges követői voltak eleink a Jézus Krisztus szeretetének, aki „gazdag volt és szegénnyé lett értünk”!

Ez a Jézus Krisztus él ma is és ezért eleven gyülekezeteinkben a szeretet is. A jeruzsálemi gyülekezet közösségéről azt írja egy régi prédikátor: „Az idő alkalmas volt, hogy ne kíméljék szerzeményüket, hanem szabadon osszák fel s nem takarékoskodtak, ha a másik emberért tehettek valamit.” A szeretet minden időben megtalálja azt a legmegfelelőbb formát, ahogyan a másik emberen segíthet. Változnak a formák, de megmaradhat a szeretetnek egyazon dinamikája.

Ma a gyülekezetekben kétségkívül nem a szegény—gazdag, előkelő—nemtelen, éhező és dúskáló közötti ellentét megszüntetésére mozgatja a szíveket a szeretet. Ezeket az ellentéteket a szocialista rend a maga eszközeivel megszüntette. S e ténnyel Isten más formát és területet jelölt ki a szeretet munkája részére.

A szeretet tág területen tevékenykedik és a legfinomabb árnyalatok rajzolata lehet. E szeretettől áthatott ember nem nyúl önző, gonosz szándékkal a közös vagyonhoz, a társadalmi tulajdonhoz. *E szeretet tanácsára nem vonhatja ki magát a keresztyén ember a közös munka fáradozása és terhe alól.* Ez ad erőt a házastársnak, hogy megbocsásson hitvesének. Ez a szeretet vállalja fel a gyermekek gondját, baját. Ez a szeretet nyújtja ki kezét a betegek és szenvedők felé segítő készséggel. Ez a szeretet jelent támogatást minden rászoruló embertársunk részére. Ez ad csendes tűrést, mikor pattanásig feszült a hangulat, s kivezető utat mutat minden kétségbeesésből.

A szeretetnek elsősorban a gyülekezetben kell elevenné lennie, ahhoz, hogy a legtágabb területen hatékony legyen. A gyülekezet iskolája a keresztyén ember szeretetének. A gyakorlás kedvéért adja Isten számkra a gyülekezetet.

III.

A gyülekezetet Isten a világba helyezte és nem vont falakat köréje, amely elszigetelné attól. Az első keresztyén gyülekezetről azt írja az Ap. Csel., hogy „kedvességet talált az egész nép előtt”. Kedvességük oka örömteli és tiszta szívük, egész életfolytatásuk volt. Ez vonzotta és édesgette hozzájuk az embereket. A mai gyülekezetnek is örömet és tisztaságot kell árasztania magából, hogy méltó legyen nevére és arra, hogy Isten megtartsa őt. Tisztaságot és örömet, hogy ne csökkenjen, hanem szaporodjék az üdvözülők száma.

Muncz Frigyes

SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE UTÁNI 2. VASÁRNAP

Ap. Csel. 3,1—10.

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS AZ IGÉHEZ

Ezen a vasárnapon kerek történettel van dolgunk. Már ez a tény is csábít arra, hogy a történetet prédikáljuk. Így azonban könnyen beleesünk a parafrázis-mondás veszélyébe. De veszélyt rejt magában az is, hogy az apostolok csodatételével kapcsolatban általában a csodáról mond-

juk el talán nagyon is emberi gondolatainkat. Azonban akár egyik, akár másik útra lépünk, feltételezhetően vak vágányra kerülne igehirdetésünk.

A történet számunkra és híveink számára egyaránt ismerős. Mégis választanunk kell kétféle igehirdetési gondolatsor között.

Az egyiket inkább dogmatikainak nevezném. Itt a történet kapcsán Isten és az ember kapcsolatát kellene megragadni, az embernek Istenre utaltságát, és a szabadulásnak Isten által megteremtett útját kellene ki-tárnunk híveink előtt.

A másik gondolatsor inkább etikai jellegű. Itt a középpontban inkább az az ember állhatna, aki Isten iránti hite, ragaszkodása, Krisztussal való kapcsolata révén odaáll a másik ember mellé és segít rajta. Itt meg kellene mutatni azt, hogy Isten minden embert megajándékozott valamiféle adottsággal. Az embert éppen az Istentől kapott adottsága kötelezi arra, hogy azzal segítsen, amije van. Így senki sem vonhatja ki magát a szolgálat kötelező ereje alól, mert Isten minden keresztyén embert beállított üdvösséget hirdető, segítséget adó munkájába.

Ki-ki választhat a két út között gyülekezetének szükséglete szerint. Magam az első utat választottam.

IGEHIRDETÉS

A nagy alamizsna

Évekkel, évtizedekkel ezelőtt, amikor istentisztelet után vasárnaponként kijöttem a fasori templom kapuján, koldusok, kéregetők hosszú sora várt arra, hogy az emberek, akik az előbb Isten ígését hallották, néhány fillért vessenek reszkető kezükben tartott kalapjaikba. Ma már hiába keressük ezeket az akkor nagyon is ismerős arcokat, akik nemcsak a templomkapuk környékét árasztották el, hanem az utcák sarkait is. Amikor rájuk néztünk, sokszor borzongás fogott el minket. Idegenség a sok piszoktól és szennytól, félelem a sokszor bennük rejlő látható, vagy láthatatlan betegségektől. És a félelem és a borzongás mellett talán eszünkbe jutott az is, hogy milyen jó, hogy mi nem vagyunk ilyen visszaszűrő külső, beteg testű és lelki emberek.

Ilyen kéregető koldussal találkozunk a mai ígében is. Emberi szóval szólva testében hordozza a betegség súlyos megköthözöttségét, a rab-ságot, a másoknak való kiszolgáltatottságot. Nem tud járni, nem tud oda-menni, ahova akar, nem tudja azt tenni, amihez kedve lenne. Várnia kell, míg megsajnálják, míg akad valaki, aki segít rajta. Várnia kell, míg kivisziük szegényes viskójából a templomkapuba. Várnia kell, míg akadnak emberek, akik fölöslegükből alamizsnát, néhány aprópénzt ad-nak neki. És várnia kell, míg este megint értejön valaki, hogy hajlé-kába vigye. És így telnek-múlnak életének napjai. Életéből, de magából a történetből is felfigyelhetünk Isten néhány megszívlelendő tanítására.

1. Merjünk kérni! Ezt természetesen nem az emberekkel való kap-csolatunkban kell megtanulnunk elsősorban. Itt könnyen készek va-gyunk arra, hogy akadályok, sikertelenségek esetén segítségül hívjuk azokat, akik szeretnek minket, akik készek segítő szívvel és kézzel mel-lénk állni. Erre a biztatásra sokkal inkább az Istennel való kapcsola-tunkban van szükségünk.

Merjünk kérni! Ebben a biztatásban benne van az, hogy a kéréshez mindig merészség kell. Merészség, mert mi kicsik vagyunk ahhoz képest, aki elé kérésünkkel odaállunk. Mily nagy merészségre van szükségünk nekünk embereknek, amikor Isten elé állunk. Sokat hallottuk már, meg is tanultuk, hogy mi Isten előtt porszemek vagyunk. De igazán csak akkor lesz megdöbbenítő porszem voltunk, ha a szívünkbe nézünk, s meglátjuk mindazt, ami eddig elválasztott minket attól a mennyei Atyától, Akihez most kéressel fordulunk. A kérésünkhöz a merészséget azonban nem meríthetjük másból, csak Jézus Krisztusnak abból a tanításából és biztatásából, hogy az Ő nevében lépünk Isten elé. Enélkül soha nem tudnánk megtalálni az Isten szívéhez vezető utat.

Itt észrevehetjük azt is, hogy a kéréshez a merészségen kívül hitre is szükségünk van. Vajon mi értelme lenne olyan embernek elmondani a kérésünket, akiről tudjuk, hogy úgysem tud, vagy úgysem akar segíteni rajtunk. Hit nélkül értelmetlen Isten elé állni. Maga Jézus is arra biztatta tanítványait, hogy hittel imádkozzanak. Olyan hittel kell kérésünk Istenet, amely bizonyos abban, hogy Isten nemcsak meghallgatja kérésünket, hanem arra is kész, hogy segítsen minket.

Merjünk kérni! Ez azt is jelenti, hogy egyszer igazán tárjuk ki a szívünket Isten előtt. Mi sokszor magunk előtt is rejtegetjük gondolatainkat, s így félrevezetjük önmagunkat. Ne féljünk mindent Isten elé tárnunk, hiszen Ő úgyis nagyon jól ismer mindnyájunkat, ismeri még a legféltettebb gondolatainkat is.

A második megszívlelendő tanítása így hangzik az igének:

2. *Tudjunk várni!* Erre a biztatásra különösen is szükségünk van. A mi életünk rohanó élet, napjaink gyorsan telnek egymás után. Percek alatt kész gyártmányok hagyják el a gyárat, hónapok alatt lakótelepek épülnek fel szereink láttára, néhány év alatt teljesen megváltozott körülöttünk a világ és ebben mi magunk is tevékeny részesek vagyunk.

Megtanultuk és megszoktuk azt, hogy szorgalmas munkával és erős akarattal mindent elő tudunk teremteni, amire csak szükségünk van. Isten ezen a ponton mégis azt mondja, hogy Reá tudjunk, tanuljunk meg várni.

Hány és hány ember ment el a szegény sánta mellett a templomkapuban. Minden embertől várt valamit. És mégis: Milyen hosszú időnek kellett az életéből elteltéig addig, amíg Péter és János érkezett eléje.

Tudjunk Istenre várni! Nem mintha Ő különösen is váratna magára, de bizony sokszor próbára teszi hitünket, mint tette Jóbbal is. Milyen sok mindenben kellett keresztülmennie addig, amíg Isten szemmel láthatóan és kézzel foghatóan megsegítette őt. Isten az életben gyakran éppen azért várakoztat meg minket, hogy nyilvánvalóvá tegye számunkra segítségének nagyságát, szeretetének új életet teremtő erejét.

Tudjunk várni! Nem reménytelenül, hitetlenkedve és zúgolódva, hanem hittel és Istenre irányított tekintettel.

És az igének a harmadik megszívlelendő tanításában tárulkozik ki előttünk Isten kegyelmének csodálatos nagysága:

3. *Isten reményen felüli ajándékot ad.* Az Ékes-kapu sánta koldusa Pétertől és Jánostól is alamizsnát kért és várt. Ez az alamizsnavárás, ez a reménység ott ég a szemében. Különös reménységgel telik meg a szíve az apostolok szavára: „Nézz mireánk!” Lesi, hogy néhány aprópénz helyett talán ezüstöt, vagy aranyat kap. Ehelyett azonban egyszerű szavakat hallott csupán, de ezek a szavak az életet, a szabadulást és a Krisz-

tussal való találkozást jelentették számára: „Ezüstöm és aranyam nincsen nékem; hanem amim van, azt adom néked: a názareti Jézus Krisztus nevében, kelj fel és járj!” És megtörtént a csoda, és elérkezett a sánta életébe a soha nem remélt, de titkon mégis óhajtott pillanat: lábára állhatott, járhatott-kelhetett. Ekkor kapta meg életének legnagyobb alamizsnáját. Szegényből gazdag lett, betegből ép, szürke, közönyös emberből Isten csodát tapasztalt, ujjongó szívű gyermeke és Isten szeretetének élő bizonyossága mindazok számára, akik látták és hallották Istent dicsérő, boldog ujjongását.

Istentől gyakran mi is csak alamizsnát várunk. Betegségből felépülést, pillanatnyi bajból, nehézségből menekülést, zsákutcába jutott életünk számára másodpercekig tartó napsütést. Isten azonban ennél többet ad. Szeretetét, jóságát, kegyelmét, országának üdvösségét. Adta ezt már akkor, amikor Egyszülött Fiát elküldte a világra. Adta akkor, amikor Jézus Krisztus meghalt és feltámadott. Adta, amikor a Megváltó megszabadította a bűnös embert a bűntől és a büntetéstől. Adta számunkra a keresztségben, adja Krisztus testében és vérében és adja ma is igéje által.

Vajon tehetünk-e mást, akiket Isten ekkora „alamizsnával” ajándékozott meg, mint azt, amit a sánta is tett?! Dicsérjük és magasztaljuk Istenünket, hogy hitünket, életünket és Isten segítségét, szeretetét látva mások is élő hitre jussanak.

Harkányi László

SZENTHÁROMSÁG UTÁNI 3. VASÁRNAS

Csel. 4, 8—22.

KÉT TÁBOR

Felolvasott igénk részlet a Péter és János apostol által csodálatos módon meggyógyított sánta ember körüli eseményekből. Most Péter apostol beszédét hallottuk. A háttérben ellentétek feszülnek egymásnak.

1. Két tábor áll szemben egymással.

a) Az egyik táborba tartozik a főpapi előkelő réteg. Annás, Kr. u. 6—15-ig volt főpap. Veje, Kajafás, 18—36-ig volt főpap, az ő uralkodása idejére esett Jézus kivégzése is. János Annás egyik fia volt. Kajafást követte a főpapi méltóságban. A főpapi nemzetség gyakorolta a hatalmat Izrael népe felett, míg a római helytartók a római birodalom összérdekét képviselték. A főpapok mellett az írástudók, szadduceusok, farizeusok képviselték Izrael nemesi vezetőit. Ez a tábor vallásilag is a régihez ragaszkodott, nem ismerte fel a Jézus Krisztusban hozott újat, a kegyelem nagyságát, Isten üdvtervét, hanem begyepesedve, megrogzóttan és mozdíthatatlanul képviselte azt, amit Isten már elavulttá tett.

b) A másik táborba tartoznak Jézus Krisztus tanítványai. Élükön Péter és János apostolokkal. Azt az újat képviselik, amit Jézus Krisztus hozott a világba. Megértik, hogy Jézusban kitárult Isten csodálatos ajándéka: váltságot, új életet, bűntől, haláltól való szabadulást ado-

mányoz az emberiségnek. Ezzel vége szakadt a szabályvallásnak, a régi törvény aprólékos előírásainak, a cselekedetek által való megigazulásnak, a régi kicsinyes magatartás aprólékoskodásainak, Jézus eleget tett egyszeri és tökéletes áldozatával mindennek, aki benne hisz, annak új és örök élete van, az beletartozik a tanítványság szent közösségébe, az újonnan induló egyházba. A Krisztus-követés öröme és izgalma hatja át a tanítványokat, innnen fakad lelkesedésük, tüzes szavuk.

c) *A két tábor nyilvános küzdelmet vív a templomudvaron.* Ott áll a sokaság, a jeruzsálemi templomban gyülekezett nagy tömeg. Középre állítják Pétert és Jánost a főpapok és számonkérők tőlük, hogy „micsoda név által” cselekedtek, amikor meggyógyult a sánta. Színes a kép: előkelő vezetők díszes ruhái, főpapi vezetők ünnepi öltözékei jelentik az egyik tábort, a tanítványok egyszerű külseje egybe folyik a nép széles rétegeinek egyszerű öltözetével. A színes kép mögött azonban nagy ellentétek feszülnek, két világ ellentéte, a réginek és a születő úznak az ellentéte.

2. A názáreti Jézus nevében!

a) Ebben a pillanatban szólal meg Péter apostol. Igénk azt mondja róla, hogy „*Szentlélekkel megtelve*” szólt. Nem a maga vallási nézeteit képviselte, hanem Isten Lelke szólt általa. Elemi erővel hangzanak szavai, amikor az egybegyűlte tudomására hozza, hogy *a názáreti Jézus Krisztus neve által* gyógyult meg olyan csodálatosan az a sánta ember. Szava megdöbbenő, mert Annás, Kajafás és a farizeusok és saduceusok jól tudták, ki az a názáreti Jézus, akit ők megfeszítettek, de akit az Isten feltámasztott harmadnapon. Nem lehetett láb alól eltenni azt a Jézust. Isten állt mellé. Nyilvánvalóvá lett, hogy ő az eleve megígért Messiás, az élő Isten Fia, aki feltámadt a halálból és íme most is hat az ereje, neve által gyógyulnak emberek, hatalma van a bűn, a betegség, a halál felett. „Ez ama kő, melyet ti építők megvetettetek, mely lett a szegelenek fejévé.” (11) A Jézus neve olyan erő és hatalom, amely páratlan az ég alatt, nincs más név, amely megtartást, üdvösséget nyújtana. Péter szava ellenállhatatlanul zeng a jeruzsálemi templom udvarán: „Nincsen senki másban idvesség: mert nem is adatott emberek között az ég alatt más név, amely által kellene nekünk megtartatnunk.” (12) Nem a vallási szabályok, cselekedetek, emberi rendelkezések tartanak meg, hanem egyedül Krisztus által, egyedül kegyelemből, egyedül hit által, a názáreti Jézus nevében tartatunk meg.

b) Ennek a názáreti Jézusnak a nevében ment végbe a sánta ember meggyógyítása is. Mert *a názáreti Jézus az emberszeretet Krisztusa is.* Ő nem valami elméleti megváltó, aki szép nézeteket vallott az emberek megmentéséről és az embereken való segítsérről, hanem cselekedte az Atya akaratát. Nemcsak a kereszten szerette az embert, hanem a hétköznapiak során is. Egyszerre tekint az ember üdvösségére és földi boldogulására is. Nem vonult el az élettől, sem ő, sem a tanítványai. Amerre a názáreti Jézus járt, ott a sánták jártak, a siketek hallottak, a vakok láttak, a poklosok tisztultak, a halottak feltámadtak, ott viszályozódott a sötétség minden hatalma, ott az emberszeretet Krisztusa gyógyított, áldott és jót tett. Nem olyan ő, mint Plotinosz nevű görög filozófus, aki a testet annyira lenézte, hogy még azt is szégyellte, hogy ennie kell. Ez pogány filozófia. Jézus odahajlik az emberhez, megkérdi, mi baja, kész a segítséssel, mert mindenkinek javát és előmenetelét akarja.

c) *A názáreti Jézus nevében mindig azok szóltak hitelesen, akik őt követték az emberszeretet útján is.* Nem lehet Jézus nyomdokain járni és ugyanakkor embertelenül, lelketlenül viselkedni. Az ő nevében csakis az emberszeretetet cselekedeteit lehet végezni. *A mi korunkban az ember szeretete az egyes ember felé is irányul, de az emberek foglalatja, a haza és az emberiség felé is.* Nem volna teljes emberszeretetünk, ha annak bármelyik részét megcsonkítanók. Mi az egyes emberen való segítséget a názáreti Jézus iránti kötelességünknek tartjuk úgy, mint Péter és János. Ugyanilyen kötelességünknek tartjuk az Isten színe előtti hazafiságot is, amely népünk felemelkedését és hazánk előmenetelét szolgálja. Hazánk felvirágoztatása csak az egész nép műveként születhetik meg. Nagy nemzeti céljaink megvalósításából mi, a názáreti Jézus Krisztus tanítványai is kivesszük részünket. Ugyanakkor az emberiség szeretete korunkban egészen konkrét formát öltött a világ békéjéért érzett keresztyéni felelősségben. Ma mindnyájunk előtt világos, hogy a béke szolgálata egyházi, keresztyéni feladat is. Mi a názáreti Jézus nevében tiltakozunk a tömegpusztító fegyverek ellen és helyeseljük a világ hadseregeinek általános leszerelését. Ezzel azt az embert védjük és oltalmazzuk, akit a názáreti Jézus úgy szeretett, hogy önmagát adta érte.

3. „Semmit nem bírtak ellenük szólni.”

a) Annás és Kajafás, az írástudók és farizeusok erőtlének voltak a Szentlélekkel telt Péter szavaival szemben. Tudták, hogy valamit kellene ellenük mondani álláspontjuk védelmében, de „semmit nem bírtak ellenük szólni.” (14) *Mit mondjanak, hogy nyomban le ne leplezödjének?* Mondják azt, hogy helytelen Jézus emberszeretete, helytelen az emberen segítő magatartás, helytelen az emberek földi boldogulásával való törődés? Nagy zavarban voltak. Visszavonultak egymás közti tanácskozásra, de ott sem tudtak kisütni semmi okosat, mert nincs és nem is lehet érv az embertelenség, a lelketlenség alátámasztására. Meg kell szégyenülniök. Isten akarja így.

b) *Így szégyenítette meg Jézus Krisztus azt a példázatbeli papot és levitát, akik vallási kötelezettségükre hivatkozva mentek el a bajba jutott ember mellett, s így állt Jézus Krisztus a példázatbeli samaritánus mellé, aki gyakorolta az emberszeretet cselekedeteit.* Így hagyta Isten az egyháztörténelem folyamán is megszégyenülni mindenütt, ahol papok és egyházi emberek átnéztek a nép nyomorúsága és elnyomása felett, amikor elkerülték a társadalmi kérdést s a mások feje felett áttekintő gőgjük megvakították szemüket. és érzéktelenné tette szívüket a nép sorsa iránt. Isten ma is megszégyenít minden olyan magatartást, amely meg akarja kerülni az emberszeretet útját, hamis magatartásba zárkózva akarja gáncsolni látszat-vallásossággal, a názáreti Jézus nevében cselekvőket.

4. „Nem tehetjük...”

a) Az apostolok bátran és határozottan álltak oda a régi vallási nézeteikben megrögzött főpapok és vének elé. *Nem hajlandók velük együtt járni a régi utat.* Nem hajlandók velük együtt megkövülni elavult magatartásukban. Nem hajlandók velük együtt elveszíteni a názáreti Jézussal való tanítványi közösséget. Nem hajlandók velük együtt elkárhozni.

b) „Mert nem tehetjük, hogy amiket láttunk és hallottunk, azokat

ne szóljuk.” (20) *Látták és hallották az emberi életet javító, az emberekkel közösséget vállaló názáreti Jézust. Látták és hallották, amint az emberek javáért és üdvösségért fáradozott, gyógyított, amint az emberért a keresztre ment, s amint az emberért feltámadott. Ez a látvány kitorölhetetlen emléket hagyott bennük. Lehetetlenség most már, hogy ne járjanak ennek a názáreti Jézusnak a nyomában. És ha az ember-szeretetet útja nem tetszik a maguk önző vallásosságának útján járó fő-papoknak, véneknek és előkelőknek, ám tegyék, amit akarnak, de aki a názáretit látta és hallotta, az őt követi, nem teheti, hogy az ember-szerető Krisztusról szóló bizonyosságtévéről lemondjon.*

c) Ehhez hozzátehetjük: mi, mai Krisztus-követők sem tehetjük, hogy amit a mi Urunktól láttunk és hallottunk, azokat ne szóljuk. *Ezért állunk bátran és határozottan szószerkeinken az emberszeretetet evangéliumával. Mert a názáreti Jézus Krisztustól vettük.*

Dr. Ottlyk Ernő

SZENTHÁROMSÁG UTÁNI 4. VASÁRNAP

Textus: Csel. 4, 23–31.

EXEGEZIS

A szakasz szorosan kapcsolódik az előző részhez (4, 1–22.), amely Péter és János fogságáról és a főtanács előtti bizonyoságtételükről ad hírt. Textusunk (4, 23–31.) a *jeruzsálemi gyülekezet imádságát* tartalmazza, melyet akkor mondott a gyülekezet, amikor Péter és János visszatért és elbeszélték a velük történeteket. 23–24. v. A *gyülekezet imádsággal „reagál”* az apostolok fogságára és kiszabadulására. Ez az imádság erősen emlékeztet az ótestamentumi zoltárok formájára és stílusára és bőven idézi a 2. zoltárt. Az Isten ilyen megszólítása régi izraeli hagyomány és gyakorlat. Ezt átvesszi a keresztyén gyülekezet is. A *világteremtő Isten dicsőségét* az imádság elején nyilvánvalóan azért említi a gyülekezet, mert ezzel – az apostolok megpróbáltatása idején – *Isten nagyságát és hatalmát* akarja kifejezésre juttatni. Az Isten hatalma mellett az emberi hatalom kicsivé lesz. – Jellemző, hogy a gyülekezet az apostolok vissza-érkezése után nem az apostolok csodálatával tölti idejét, sem azzal, hogy nyugtalankodik és lázadjon a főtanáccsal szemben, hanem *imádkozik*. 25–27. v. A gyülekezet imádságának középpontjában tulajdonképpen egy „írásmagyarázat” áll, ti. a 2. zoltárnak az apostolok idejére való alkalmazása. A textus a pogányoknak és zsidóknak Krisztus ellen való közös fellépését Heródes és Pontius Pilatus *együttműködésén* szemlélteti. – Az apostolok szenvedése úgy áll előttünk, mint *Krisztus szenvedésének egy része* (nem olyan értelemben mintha nem volna teljes és tökéletes a váltáság és ki kellene még azt az apostolok szenvedésével egészíteni, hanem olyan értelemben, hogy az *folytatódik az apostolokon*). 28. v. Pontius Pilatus, Heródes, a jeruzsálemi főtanács – akaratok és tudtuk nélkül – *Isten elrejtett tervét hajtják végre*. Az első keresztyéneknek a külső világ eseményei közötti *nyugodtsága* – amely imádságukban is tükröződik – abból a hitbeli meggyőződésből fakadt, hogy Isten az embereket eszközként használja fel a maga céljaira, mint ahogy Krisztus megfeszítésénél is így történt. Tehát semmi sem történhetik a gyülekezettel

olyan, aminek ne volna értelme Isten terveiben. Vagyis *a gyülekezet hisz Isten kormányzásában*. 29–30. v. „A te kezéd” kifejezés Izraelben szokásos megjelölése volt *Isten Szentlelkének*. — A gyülekezet imádságában végeredményben nem annyira a hátratekintés (az apostolok kiszabadulásáért mondott hála) áll a homloktérben, hanem sokkal inkább az *előrenézés*. A gyülekezetnek *hármaskérése* van Istenhez: 1. Isten *figyelve* Krisztus ellenségeit. Jellemző az is, hogy ennél többet nem igényel idevonatkozólag a gyülekezet. Ez is abból a hitbeli álláspontból adódik, hogy Isten úgy is megtesz mindent ami a gyülekezet védelmére szükséges. 2. Adja meg Isten az Ő szolgáinak, hogy *bátran hirdessék az evangéliumot*. 3. Pecsételje meg az evangélium hirdetését „*jelekkel és csodákkal*”. 31. v. Az *imádság meghallgatása* nem maradt el. A föld megindulása, a Szentlélek kitöltése és az igének az apostolok által való bátor hirdetése volt az Isten felelete a gyülekezet imádságára. A „föld megindulása” talán többet is jelent, mint azt az első pillanatban gondoljuk. Az egész Szentírás bizonyágtétele szerint a megváltás az egész kozmoszra kihatott. Így lehetett az *imádság világmozgató eseménnyé*. — Hogy az első pünkösd után itt megint a Szentlélek kitöltéséről olvasunk, az csak azt mutatja, hogy a Szentlélek kitöltése nem csupán egyszeri esemény, hanem *szüntelenül ismétlődő cselekedete Istennek*.

IGEHIRDETÉSI VÁZLAT

A gyülekezet ereje

Textusunkban úgy áll előttünk a jeruzsálemi ösgyülekezet, mint amelyben erő lakozott. Ez az erő megnyilatkozott a testvér-szeretetben, a gyülekezet szolgálói iránt érzett felelősségben, a történelem eseményeinek reménységben való szemlélésében, a gyülekezeten kívül valók, sőt vele szemben állók türelmes hordozásában.

Miben volt az ös-gyülekezet ereje?

1. **Elsősorban az imádságban.** Amikor Péter és János közölték a gyülekezettel a velük történeteket, a jelenlevők imádkozó gyülekezetté voltak össze. Lehettek volna ember-dicsérő gyülekezetté és beszélhettek volna egymás között arról, hogy Péter és János milyen bátran viselkedtek a főtanács előtt. Lehettek volna a kesergők gyülekezetévé és könnyeket ejthettek volna amiatt, hogy Pétert és Jánost a főtanács megleckéztette. Ehelyett *imádkozó gyülekezetté* lettek.

Jézus Krisztus gyülekezetének újra és újra meg kell tanulnia azt, hogy a világban folyó események a gyülekezetet *elsősorban mindig Isten elé állásra ösztökélik*. Tehát a gyülekezetnek a földön folyó és a gyülekezet életét is érintő események között nem az a dolga, hogy ezeket az eseményeket kifogásolja, hanem az, hogy *Isten elé álljon* és valamennyi problémáját imádságban vigye Ura elé. Nagy a kísértés arra, hogy a mi gyülekezeteink egy része is a nagy gazdasági átalakulás idején a „kesergők gyülekezetévé” legyen, a másik része pedig „triumfáló” gyülekezetté abban a meggyőződésben, hogy „a történelmi események nem árthatnak az egyháznak”. A helyes magatartás azonban az Istenre néző, imádkozó élet. *Isten előtt kapnak a külső események is értelmet, megfelelő jelentőséget és hangsúlyt*.

b) Az imádkozó gyülekezet **Istent nagynak látja**. Könnyen felejtik a gyülekezetek szemüket a bűnökön, bajokon és nehézségeken. Ezzel

a magatartással azonban kicsinek látják Istent és nagynek a problémákat. Az imádságban — ha az valóban imádság és nemcsak a magunk gondolatainak ismételtetése! — tárul fel előttünk Isten nagysága, hogy ő milyen dicsőséges Úr. Meglátjuk Őt mint világteremtő és a világot Jézus Krisztusban újjá teremtő Istent, aki céltudatosan irányítja az eseményeket, kormányozza a világot és intézi a gyülekezet sorsát.

c) Az imádkozó gyülekezet **elsősorban mindig előre tekint.** Amikor Péter és János visszatért a főtanácsból, bár a gyülekezet nem felejtett el hálát adni Isten szabadításáért, mégis imádságukban sokkal inkább az előttük álló feladatokra néztek és nem a mögöttük levő eseményekre. A gyülekezetnek soha nem szabad elfeledkezni arról, amit Isten vele már a múltban is tett, de figyelmét, Isten előtt való kéréseit a jövő felé kell irányítania. Az új erőért, friss hitért, forró szeretetért, igaz engedelmességért való könyörgés illik a gyülekezethez, melyeknek birtokában el tudja végezni a rá váró feladatokat. A mi gyülekezeteink még mindig gyakran meláznak a múlton és erejük jó részét most is arra adják, hogy lehetőség szerint mentse a múltból, ami menthető. Ami jó volt a múltban, azt valóban nem kell megtagadnunk és azért hálát is kell naponta adnunk, *de erőnket a jelen és a jövő feladatainak végrehajtására kell központosítanunk.*

d) Az imádkozó gyülekezet **tartja magát Isten ígéjéhez.** Milyen biztonságot adott a jeruzsálemi imádkozó gyülekezetnek a 2. zsoltárra való figyelés! Amikor imádkoztak, ezt nemcsak úgy „általánosságban” tették, hanem támaszkodtak Isten írott ígéjére, amely meghatározta kéréseiket és megbátorította őket könyörgésükben. Jó, ha a gyülekezet abból is bátorságot merít kéréseinek Isten előtt való előterjesztésénél, hogy Isten a múltban is sokszor meghallgatta imádságukat, de még jobb Isten ígéreteire támaszkodni, úgy, ahogy azok előttünk vannak az Írásban.

e) Az imádkozó gyülekezet nemcsak a maga belső ügyeivel törődik, hanem **hordozza az egész teremtet világ problémáit és feladatait.** Az imádság nyomán megmozdult föld utal az imádság világmozgató erejére. A gyülekezetnek ki kell használnia az imádságnak ezt a hatalmát és újra és újra könyörögnie kell az egész világ boldogulásáért, békességéért, a fennálló problémák jó megoldásáért, a népek és fajok együttműködéséért az egész emberiség érdekében. Akik ezt a gyülekezetben nem teszik, azok Istentől kezükre adott drága eszközt nem használják a helyes irányban. De ennek nyomán nincs is joguk panaszkodni s zúgolódni a „világ gonoszsága és romlottsága” miatt. Aki tudja, hogy a világ nemcsak Istentől teremtet világ, hanem Jézus Krisztus által meg is váltott világ, az örömmel és reménységgel imádkozik és az imádság nyomán kapott erővel munkálkodik az egész világ boldogulásáért.

f) Az imádkozó gyülekezet **meghallgatott gyülekezet.** Textusunk híradása szerint a jeruzsálemi gyülekezet nem hiába imádkozott: elnyerte újra a Szentlelket és az apostolok örömmel hirdették Isten üdvözítő evangéliumát. Ahol hitből való imádság hangzik, ott meghallgatás is van. Ezt azért kell hangsúlyoznunk, mert sokan azt gondolják, hogy Isten ma nem adja azokat az erőket és „jeleket” a gyülekezetnek, mint az egyház múltjában és e hiedelem nyomán belenyugosznak egy nyárs-polgári, szürke keresztyén életbe. Hangsúlyoznunk kell, hogy „aki kér, az kap”. És a mi időnkben különösen szeretetért és a szeretet ezerféle tetteiért kell a gyülekezetnek könyörögnie. Azért, hogy a gyülekezet a Krisztus szeretetének hordozója legyen és rajta keresztül áradjon a világba Isten gyógyító, új világot teremtő, embereket segítő szeretete.

Legyenek gyülekezeteink ma – a meghallgatott imádságok nyomán – a tettekben megnyilvánuló szeretet sugárzói és Istentől kapott nagy gazdagságunkat osztogassák szét az emberek között jó szóban, biztatásban, örömszerzésben, hűséges és becsületes munkában, szelídségben és türelemben, az emberek földi boldogulásának segítésében.

2. Az ősgyülekezet ereje nemcsak az imádságban állott, hanem az igében is. Textusunk szerint az apostolok „Isten beszédét bátorsággal szólták”. Ezekben a beszédekben Isten ereje és hatalma nyilatkozott meg. Rajtuk keresztül szegény bűnös emberek bűnbocsánatot, életet és üdvösséget nyertek és erőt kaptak napi feladataik végzéséhez. A feltámadott Jézusról szóló evangélium életformáló ereje nyilvánvalóvá lett a gyülekezetben.

Nagy baj az, hogy igen sokszor ma csak Jézusról szól az igehirdetés és nem magát Jézust adja a gyülekezetnek. Azt a Jézust, aki lehajolt a bűnösökhöz, akinek kifogyhatatlan szeretete volt minden fajú és világnézetű ember iránt és aki önmagát adta a világért. És az is baj, hogy több gyülekezet nem szívesen hallgatja azt a prédikációt, amely arról szól, hogy Jézus még az ellenségeit is szeretete és azt tanította, hogy aki egy mérföldre kényszerít, menj el vele kettőre és aki arcul üt egyfelől, tartsd oda néki a másik orcádat is. Ezért olyan kicsi gyülekezeteink ereje!

Ebből a teljes evangéliumból nő ki a gyülekezetek **egysége: egysége a hitben, a szeretetben, a reménységben, az imádságban, a jó munkában.**

Káldy Zoltán

Isten minden műve kifürkészhetetlen az értelem számára. Még a legkisebb teremtményekben is – ezeknek minden egyes tagjában külön-külön –, látható Isten nagysága. Mert ki az az ember, akármilyen hatalmas vagy szent is, aki egy fügeből fügefát vagy egy másik füget tud csinálni, vagy egy cseresznyemagból egy másik cseresznyemagot vagy egy cseresznyefát. Mégcsak arra sem vagyunk képesek, hogy Isten művébe betekintsünk: hogyan növeszti, hogyan tartja fenn ezeket. Minden jó teremtményben megtaláljuk finoman kirajzolódva a Szentháromság jegyét: az Atya mindenhatóságát, a Fiú bölcsességét és a Szentlélek jóságát.

Ha képtelenek vagyunk felfogni és megérteni ezeket a természetes jelenségeket, amelyek körülöttünk játszódnak le, hogyan tudnánk Isten fenségének titkát akkor kikutatni és megérteni? (Luther)

A szeretet a legszeretetre méltóbb és a legnemesebb dolog. Mert Istentől ered, és újjászületésünk bizonyítéka és gyümölcse... Ezzel az ismertetőjellel bizonyítjuk azt, hogy Isten mibennünk van. (Luther)

Hermányi Dienes József: Nagyenyedi Demokritus

Ez a könyv a XVIII. század első felében élt, tudós nagyenyedi református lelkész anekdotagyűjteménye, amely az idén 200 éves.

Ismerjük meg a könyv szerzőjét: Hermányi Dienes József 1699-ben a székelyföldi Olaszteleken született, papi családból. Apja már gyermekkorában Cicerót és Erasmust olvastatott vele, később pedig latinul vitatkozott fiával teológiai kérdésekben. A székelyudvarhelyi kollégiumból 1718-ban került a patinás nagyenyedi főiskolára. Itt elevenedett meg a diákok között Pápai Páriz Ferenc és Tóthfalusi Kiss Miklós emléke. Sokat hallott a kor politikai eseményeiről, a Rákóczi-féle szabadságharcról, a bujdosó kurucokról, a bécsi udvarról.

1728-tól 1735-ig Torockószentgyörgyön volt lelképásztor, 1735-től Nagyenyeden második pap, 1742-től ugyanott első pap. Ebben az időben felkínálták neki az esperesi tisztséget is, de nem fogadta el. 1763. április 12-én halt meg.

Az eseményekben szegény élet gazdagabb volt szellemiekben. Kortársai között találjuk az anekdotagyűjteményben is szereplő Lázár Jánost, aki Voltaire műveiből fordított magyarra, Szilágyi Sámuel, aki a francia enciklopédisták könyveit gyűjtögette könyvtárában. Egyedül Hermányi Dienes József anekdotáiból hallunk Borsai Pálról, aki Spinóza könyveit olvasta. Bod Péter, a magyar-igeni híres lelképásztor is kortársai közé tartozott.

Hermányi Dienes Józsefnek a környezetnél, barátoknál is többet jelentettek a könyvek. Autodidakta módon tanult meg franciául és németül. 158 kötetnyi kéziratot hagyott hátra. Szemmel tartotta életének, korának eseményeit és jelenségeit. Gyakran prédikációit is anekdotákkal fűszerezte.

Anekdotagyűjteménye 339 darabból áll. 1759-től 1762-ig gyűjtötte. Az anekdotákból a korabeli erdélyi feudális társadalom erkölcsi arculata bontakozik ki. Nem egyszerűen „eklézsia humor”, amelyen emelkedett hangulatban, pipafüst és bor mellett derülni lehet, hanem sokkal több: ki nem mondott társadalombírálat, a feudális világ és a polgári fejlődés — felvilágosodás határán, és a feudális világot tükrözi.

A kor társadalmát mozdulatlanak látja: a főnemesek, nemesek, a műveltebbek életét, az evés-ivás, a vadászat és esetleg az olvasás jellemezte. A tanárok, papok nagyrésze is igyekezett ezt a „főúri életmódot” folytatni. A nemesi kastélyok, udvarházak, polgári otthonok, és a csendes paróchiák élete egy pusztyulásra ítélt kor társadalmát ábrázolják. Reflektorfénybe kerülnek a kollégiumi diákszobák, a piacok, a konyhák titkai is. A köznép, a jobbágyság felé a részvét nem hiányzik, de a baj okait nem hajlandó a kor tudomásul venni és segíteni.

A „Nagyenyedi Demokritus” anekdotáinak nagyobb része Erdővidéken és Nagyenyeden játszódik le. Szereplői között találunk papokat, ta-

nárokat, diákokat, de arisztokratákat és parasztokat is. Nem hiányzik a gyűjteményből Teleki Mihály, II. Apaffi Mihály, Thököly Imre, Tóthfalusi Kiss Miklós, Pápai Páriz Ferenc, a régebbiek közül pedig Sztárai Mihály sem, kronológiai rend nélkül. Olyan intimításokat tud Hermányi, amelyeket a történeti források nem jegyeztek fel. Az anekdotához hozzátartozik a hitelesség.

A gyűjtemény eredeti alcíme is utal arra, hogy víg és szomorú kép tárul így elénk. A gyűjtemény egésze alapján a kép inkább szomorú, sötét: az erdélyi hétköznapiak, a feudalizmus előregedését, végnapjait mutatja.

Hermányi Dienes József a kor züllését észreveszi — anekdotáiból is érezhető ez —, de a legtöbb kérdésben az uralkodó osztály nézeteit osztja. Kora helyzetének megváltoztatását nem hiszi, nem várja és nem is akarja. A németeket és katolikusokat nem szereti, de lojális, az ellenreformációt segítő Habsburg-házzal szemben. A kuruc-mozgalmakat elítéli, a kurucokban rablókat, fosztogatókat lát. II. Rákóczi Ferencet lázadónak tartja. Lenézi a parasztot, a nemzetiségeket. De: hibái ellenére is megmutatja az utat a sötétségből az új eszmei áramlat, a felvilágosodás felé!

A „Nagyenyedí Demokritus” kéziratban nem maradt ránk. Szövegét egy, 1845-ben készült másolatból ismerjük.

A „Nagyenyedí Demokritus” nyelve olyan jóízű, mint a korabeli erdélyi íróké. Hermányi néha latinul beszélteti szereplőit. Gyakoriak az akkori erdélyi egyházi-iskolai-jogi életben előforduló, magyarul ragozott latin kifejezések. Klaniczay Tibor jó munkát végzett, amikor a gyűjtemény végén közölte a latin szövegrészek fordítását és jegyzet-szótárral egészítette ki a kötetet. Az utószót is Klaniczay Tibor írta, és rendezte a gyűjteményt sajtó alá.

A mű születésének 200-ik évfordulóján Hermányi Dienes József anekdotagyűjteményének hiánytalan, teljes szövegét vehetik kézbe az olvasók.

Barcza Béla